SOCIJALNO PITANJE

DR. V. DEŽELIĆ SIN

JERONIMSKA KNJIŽNICA

SOCIJALNO PITANJE

NAPISAO

Dr VELIMIR DEŽELIĆ SIN

OD 6. DO 10. TISUĆE

1 9 2 6

KNJIGA DVJESTA DVADESET I ČETVRTA

Izdalo Hrvatsko Književno Društvo Sv. Jeronima u Zagrebu
Urednik Dr JOSIP ANDRIĆ
Tisak Narodne Prosvjete z. s o. j. u Zagrebu, Trenkova ul. 1

Što je socijalno pitanje?

Ljudsko društvo.

Sam se ne možeš ni sahraniti, kamo li živjeti, — veli naš narod. — Inokoština siromaština. Bez društva nema junaštva. Bez zbora nema dogovora. Samom nije lijepo ni na Božić. Pa i u raju sred raskošja reče Bog: Nije dobro, da je čovjek sam.

»Životinji je priroda dala — veli sv. Toma Akvinski — gotovo odijelo, hranu, oružje za lov i obranu i instinkt (nagon), a čovjeku je dala ruke da radi, razum, da misli, i društvo, da jedan drugom pomogne.«

Prvi drug i pomoćnica, koju Bog dade čovjeku, jest žena, i prvo mu je društvo i pomoć PORODICA (OBITELJ). Porodica je osnovica i potpirača sviju drugih društava, ona je temelj, na kojemu su građene države i narodi. I blago onima, kojima su porodice čvrste kao stijena! — Gdje je mnogi posao, blagoslovene su mnoge ručice. I tko će kao svoj svome? — Da sebi međusobno pomažu, ostajali su zajedno i odrasli i poženjeni sinovi i sinovi sinova u KUĆNOJ ZADRUZI.

Da se laglje obavi kakav veći posao, dizala se moba. Danas, kada se poljski poslovi brže, bolje i jeftinije obavljaju svakakvim strojevima (mašinama), kao što su motori, traktori, parni plugovi, sijačice, vršačice i tako redom, udružuju se gazde, da u zajednici nabave stroj, koji ne može da kupi svaki za se za svoje gospodarstvo. Seljaci stvaraju razne udruge, da uzmognu zgodnije kupiti sjeme, umjetno gnojivo, sumpor, galicu i slično, i opet da mogu bolje prodati svoje proizvode: mlijeko, jaja, voće, vino, žito, stoku i ostalo. — Pojedini staleži osnivaju posebna svoja stručna udruženja, svoje trgovačke, obrtničke, radničke, seljačke komore. Naš narod veli: Lako je poorati i zasijati, ako je kesa puna. Radi novaca se osnivaju ustanove i zadruge, koje se brinu, da bi oni, koji spremaju pare u čarape, slamnjače, škrinje, radije pozajmili novac onima, koji su što pametno smislili i voljni su raditi i sposobni su da gospodare, ali nemaju potrebnog novca (kapitala). Ali ne samo

radi gospodarstva, iz stotinu se drugih razloga ljudi udružuju i osnivaju društva: vatrogasna, za posmrtnu pripomoć, dobrotvorna, prosvjetna, politička, vjerska. Čovjeku je pri-rođeno[1]) da se udružuje u UDRUGE, ZADRUGE I DRUŠTVA, da jedan drugom pomogne.

Najzamašnije ljudsko društvo jest DRŽAVA, jer ona treba da bude čuvarica mira i reda, te zaštitnica i pomoćnica, da čovjek može živjeti dostojno čovjeka.

Društvo nad društvima jest CRKVA, koja vodi ljude k vrhunaravnom cilju, u život vječni.

Nekim osobitim društvom mogli bismo nazvati STALEŽ, to jest sve one ljude zajedno, koji se bave jednakom vrstom posla, pa su im život, potrebe i težnje slične. (Seljački, radnički, obrtnički stalež i tako redom). — Svi oni ljudi, koji govore istim jezikom, koji imadu istu domovinu i koji su povezani zajedničkom prošlošću i zajedničkim težnjama (idealima) za budućnost, čine NAROD. Ovdje treba spomenuti i DRUŠTVO NARODA. To je udruženje gotovo od sviju naroda (zapravo država) cijelog svijeta, a stvoreno je godine 1920. Da se stvori društvo naroda, živo je poticao papa Benedikt XV. u očinskoj brizi, da se uklone ratovi među narodima, pa da sporove rješavaju nagodbama i presudama u tom društvu.

Najzad i sve ljude zajedno, sav ljudski rod nazivamo: LJUDSKO DRUŠTVO. U prvi mah to se čini čudno, kad znamo, kako je čovjek zavađen s čovjekom, kako jedan stalež mrzi drugi, kako su države brze, da jedna zavojuje na drugu. Pa ipak su pojedini ljudi, razni staleži i narodi povezani među sobom, te tako sav ljudski rod, hoće li ili ne će, čini jednu zajednicu. Evo primjera, na kojem će se to vidjeti:

Zamislite mlada, snažna seoskoga kovača, koji ustaje u nedjelju ujutro. Čini mu se, da je tako samostalan i jak, da mu ne treba ničije pomoći. A eto ni jedan jedini komad ruha, što ga oblači na sebe, nije izradio sam. Koliko li je seljaka i seljakinja, koliko radnika i radnica, koliko obrtnika i trgovaca bilo uposleno, da mu sve to pribave i skupe! Bijelu košulju šila mu je seoska švelja, koja je tanko platno kupila u trgovca, a trgovac ga je nabavio iz Češke. A tko je u Češkoj to platno otkao, tko je preo nit, sijao i uredio lan? Odijelo mu je šio krojač u gradu, ali sukno je došlo iz Engleske. Engleski su ga radnici načinili iz američkog pamuka i obojili indigom (bojom) iz

[1]) Stari grčki mudrac Aristotel nazvao je čovjeka »zoón politikón«, što će reći: zadružno, društveno, socijalno biće, to jest stvorenje rođeno, da živi u društvu.

Indije. Cipele je kupio gotove, a trgovac ih je naručio iz Italije, jer su tamo bile jeftinije. Mladi kovač sjeda za stol, da popije kavu. A odakle je dovezena kava? Sijali su je, pazili i brali Crnci tamo daleko preko mora i parobrodi su je vozili k nama. Kako je načinjena i odakle dovezena grudica šećera, kojom zaslađuje kavu? Seljak je posadio šećernu repu, a tvornica je iz nje načinila šećer. Komad bijela hljeba posao je mnogih ruku. Seljak je orao polje i zasijao pšenicu. Žetelice su žele. Mlaci mlatili. Mlinar samljeo žito u brašno. Pekar je umijesio i ispekao hljeb. A koliki su ljudi, životinje i strojevi bili zaposleni, da načine plug, srpove, mlin, pekarsku peć! I kroz koliko se tisuća godina radilo, da se naša hrana usavrši! Većina biljaka, koje služe za čovječju hranu, bile su toliko izmijenjene obrađivanjem i radom stotinu pokoljenja, da danas i ne znamo, od čega su izvedene. Za pšenicu, kukuruz, leću, bob ne može nitko od naučenjaka da danas zna, kakvi su bili u divljem stanju. Pa čak i one vrste, koje se i danas mogu naći u prirodnom stanju, neobično se razlikuju od svojih obrađenih jednakoplemenika. Poredimo li samo variva naših vrtova i divlja zelja i korijenje, ili voće naših voćnjaka i tvrde, kisele i gorke bobice divljeg drvlja, ili opet naše grožđe s divljom vinjagom! Razlika je tolika, da se ti plodovi mogu smatrati umjetnim proizvodima, to će reći, pravim tvorevinama ljudske razboritosti i radinosti. — Naš kovač izlazi na cestu. I tu cestu, kojom se tako bezbrižno šeta, sagradili su ljudi, kao i onaj mostić preko potoka, i crkvu, u koju ide. Oko molitvenika, koji je u kovačevu džepu, skupila se također četa saradnika, koji su ga napisali, natiskali, povezali u lijepi povez. Koliko li je ljudskog rada i mara kroz tisuće godina uloženo, dok su izmišljena ona sitna i jednostavna slova, kojima može čovjek zapisati sve, što mu srce zaželi. A izum tiska? Mladi kovač umije čitati, išao je u školu. I škola je veliko djelo ljudske prosvjete. — Još nešto! Mladi je kovač tako bez brige pošao od kuće, jer zna, da njegovo vlasništvo ne smije bez kazne nitko dirnuti. Njegovu kuću, kovačnicu i svaki komad pokućtva i alata čuvaju oružnici, državni odvjetnici, suci. — Eto, dok mladi, snažni kovač preuzetno misli, da je sasvim samostalan i da ne treba ničije pomoći, dotle se brinu za nj i pomažu mu stotine i stotine drugova, ljudi sviju staleža, pače i iz raznih država. Pomažu mu ne samo oni, koji žive, već i oni, koji su davno umrli: pomaže mu LJUDSKO DRUŠTVO.

Socijalno zlo.

Od teške teškoće čovjek danas jedva jedvice da živi! Teško je seljaku (zemljoradniku, težaku), tuži se obrtnik i mali trgovac, jadikuje radnik (rukotvorac), namještenik i činovnik. Opće nezadovoljstvo svjedoči, da premnogim ljudima nije dobro. Ne pate samo pojedinci, čitavi staleži zlopate. To je bijeda, u koju nijesu pali pojedini ljudi ili porodice radi svoje nerazboritosti, lakoumnosti, lijenosti ili rastrošnosti, već je ta nevolja pritisla i one, koji nastoje i rade od zore do mraka. Zlo je općenito, društveno, socijalno[2]. Ljudsko je društvo obolilo.

Socijalno zlo je bijeda, koja izlazi iz lošega reda u ljudskom društvu, a zahvata čitave staleže. To zlo nije skrivio sebi pojedini čovjek sam, nego ga je skrivilo loše uređenje ljudskoga društva, pa pojedini čovjek ne može sam sebi ni pomoći, već se socijalno zlo može ukloniti samo zajedničkim naporom.

Koji su uzroci tome socijalnom zlu? Kako pomoći pojedinim staležima? Kako preurediti i izliječiti bolesno ljudsko društvo? To je ono veliko socijalno pitanje, koje muči svijet i traži, da se na nj odgovori.

Što je socijalno pitanje? To je pitanje, kako bi trebalo urediti ljudsko društvo, da se ukloni socijalno zlo i da čovjeku bude dobro.

2) Drug, drugar zove se latinski »socius«. Društvo, zajednica je »societas«, a društven se veli »socialis«. Otuda eto i riječ: socijalan.

Što je čovjeku potrebno?

Da čovjeku bude dobro u glavnom mu je potrebno: za tjelesni život: hrana, odijelo i stan; za duševni život: istina, dobrota i ljepota; za život u društvu: sloboda, pravednost i ljubav.

Tjelesna, stvarna (materijalna) dobra.

Čovječjem su TIJELU, da živi, potrebna tjelesna, stvarna (materijalna) dobra[3], a od sviju najprije *kruh svagdanji*:

Hrana (jelo).

Glad je gori od kuge, on tjera i kurjaka iz šume. A sretni jedu na obadvije vilice, — glasi narodna poslovica.

Hrana je ono, što svakoga dana obnavlja krv i uzdržava tijelo, da čovjek bude sposoban za život i rad. Čovjek je dužan da živi i radi, zato treba da uzima hranu zdravu, dobro spremljenu i u dovoljnoj količini. Želudac i crijeva prekuhavaju pojedeno jelo i prerađuju ga u krv. Ako je hrane malo, bit će premalo zdrave, crvene krvi, i tijelo će zakržljati i oslabiti. Ako je hrana teška, nevaljano spremljena, nezdrava, premalo sažvakana, želudac će i crijeva trošiti odviše sila za prekuhavanje i oduzeti ih tijelu za ostali rad, tijelo će biti slabo, čovjek će se osjećati težak, trom, dremljiv, bolestan. U mnogim kućama ne pate ljudi zato, jer nemaju hrane, nego jer je ne znadu valjano spremiti. Zato je znatan socijalan posao osnivati kuharske tečajeve i domaćičke škole, gdje se uči, kako valja spremati tečnu, zdravu i jeftinu hranu.

Ovdje treba spomenuti, kako mnogi krivo misle, da vino i rakija krijepe čovjeka. Uistinu nije tako, već ALKOHOL djeluje na

3) Radi viših, duševnih dobara, može i mora se čovjek često odreći nekih nižih, tjelesnih n. pr. posteći, odijevajući se u kostrijet i slično.

mozak, omami ga i čini ludim (zove se to paraliza mozga). Tko pije, osjeća, da mu je toplije, ali mjerimo li toplomjerom njegovo tijelo, vidjet ćemo, da je uistinu hladnije. Tko pije, čini mu se, da je sit, iako nije primio hrane. Tko pije, bez razloga se smije. Sve je to trenutačno ludilo, na čas prijatno, ali opasno, jer namjerno vrijeđa najfiniji dio čovječjeg tijela — mozak. — Tko prije jela puši, jesti će manje, jer je DUHANOM pokvario tek, a nije se nahranio.

Narod sudi po jelu težaka, pa veli: Kakav je tko na jelu, onaki je i na djelu. Neki mudračina precijenio je hranu toliko, pa je uskliknuo: Čovjek je, što ije![4] Čovjek je onaki, kako se hrani. Ili prosto narodno: O grkljanu sve visi. To je pretjerano, ali hrana je svakako najpreča tjelesna potreba čovjekova.

Bijeli hljeb raste na crnoj zemlji. ZEMLJA hrani čovjeka. Zato je toliko otimanje za grudu, zato tolika borba, čija da bude zemlja.

Jedni vele: Zemlja neka bude zemljoradniku, seljaku, koji je obrađuje. I onaj, koji radi zemlju-hraniteljicu, najkorisniji je od sviju ljudi, jer nam daje hranu, najpreče tjelesno dobro. A tko je vrijedan, tome neka bude i čast i vlast. Država neka bude seljačka.

Drugi govore: Mali posjednik, seljak, ne zna i ne može da pravo upotrijebi zemlju, on ne umije i nije kadar, da se pravo koristi tim najvećim bogatstvom svijeta. Seljački sin, sada najbogatiji tvorničar automobila Ford, piše:

»Sve mi se čini, da naši seljaci na korisne poslove upotrijebe tek jednu dvadesetinu svoga truda... Seljak gotovo nikako ne upotrebljava stroja (mašine, motora). I ne samo da radi rukom, već vrlo rijetko i promisli, kako da razborito uredi rad. Radeći po kući jedan će se seljak dvanaest puta popeti i sići po rasklimanim ljestvama Godinama će nositi vodu, umjesto da jednom za svagda namjesti nekoliko metara čunkova (žljebova) ili cijevi. Ja sam (kao seoski momak)« — veli američki milijunaš tvorničar automobila Ford — »tjerao plug, pa znam, kakav je to kuluk. Koliko vremena i muke utroši čovjek koracajući lagano za zapregom konja ili volova, dok jedan traktor svrši taj isti posao šest puta brže. Sve, što seljak doumi, kad mu pane na leđa kakav teški posao, jest, da najmi težaka. Otuda dolazi, da su proizvodi iz zemlje, i kad su najjeftiniji, odveć skupi, a zarada seljakova, ma kako velika bila, još nije dovoljna,

[4]) Fôjerbah (Feuerbach) je to rekao njemački: »Der Mensch ist, was er isst«. A jedan je Amerikanin uzvratio na to, da bi netko uzalud pojeo čitavoga kita, pa ne bi postao ni mrvu pametniji.

da zadrži na selu stanovnike polja. Skupoća proizvodnje i slaba zarada dolaze od nekorisnog hodanja tamo amo i od rasipanih napora. A kako seljak rasipa radnu snagu, tako ne zna i ne može da iz zemlje izvuče svu korist, sve ono, čime bi zemlja mogla uroditi. Zemljoradnika (poljodjelca) rukovodi slučaj i primjer njegovih pređa. Jedan obrtnik ili tvorničar, koji bi ovako radio, brzo bi propao i bankrotirao. A jer seljaci ipak žive i uspijevaju, jasno je kao dan, kako bi veliku dobit moglo nositi obrađivanje zemlje: koliko bi jeftinija mogla biti hrana i da bi dosta hljeba bilo za sve ljude na svijetu.«

Oni, koji tako mudruju, protive se malom posjedu i diobi zemlje među seljake, oni preporučuju veći posjed, ili da se više malih vlasnika združi, ujedini (nekako po uzoru zadruga ili dioničkih društava), da bi tako mogli nabaviti i uraditi sve ono, što seljak pojedinac ne može, i da bi zemlja rodila punim plodom.

Treći se protive i jednima i drugima, pa govore ovako: Otkuda to, da hraniteljicu-zemlju može netko da ima, a drugi da nema? Svatko mora živjeti, svatko mora jesti. A jer hljeb raste samò na zemlji, mora zemlja biti svačija, kao sunce, zrak i voda. Nitko ne smije zemlju nazvati samo svojom i potjerati svoga bližnjega, da ostane bez zemlje. — Ruski komunista boljševik[5]) Buharin protivi se velikim posjedima i piše:

»Hiljade slugu i težaka-radnika rade tuđu zemlju. Sve je tu kao u fabrikama. Stotine električnih plugova, sijačica, žetelica, vršačica, pored kojih rade najmljeni radnici od zore do mraka. I kao u fabrici, oni i ovdje rade za gazdu-vlasnika, jer zemlja, njiva, sjeme mašine — jednom riječi sve osim radnikovih ruku — privatno[6]) je vlasništvo. Gazda naređuje i vodi posao, kako će se znoj i krv slugu i težaka pretvoriti u novac za njegov džep. Zašto on to može tako da radi? Zato, što zemlja i njiva pripadaju njemu, zato, što su zemlja i njiva njegova svojina, njegovo privatno vlasništvo.« — A dalje piše isti komunista protiv diobe zemlje među zemljo-

[5]) Ime je »komunista« načinjeno od latinske riječi »komunis« (communis), što znači zajednički. Nazvali su se tako oni, koji traže, da se ukine privatno vlasništvo, pa da bude sve zajedničko. Ime »boljševik« od ruske je riječi »bolše«, a znači: više večina, oni koji su u većini. Komunisti su se naime u Rusiji raspali u dva dijela, pa se većina nazvala ovako za razliku od onih, kojih je manje (menjše), pa su ih zvali menjševiki.

[6]) Riječ privatan dolazi od latinskoga »privatus«, a to je značilo ono, što se ne tiče države, što je moje, s čim raspolažem ja sam na svoju ruku.

radnike (seljake): »Neki misle, da treba zemlju i sve ostalo oduzeti bogatašima i kršćanski, pravedno, podjednako podijeliti među sirotinju, i da će biti dobro. A što bi značila ta podjela? Značila bi, — veli taj ruski boljševik, — da bi umjesto nekoliko krupnih gazda došlo mnogo sitnih gazda. Mjesto velikog posjeda došao bi još lakomiji mali posjed. To ne bi značilo ukidanje privatnog vlasništva, već samo raskomadanje, rasparčanje iste stvari. I koja korist od ovakve podjele zemlje (agrarne reforme)? Dogodilo bi se — piše Buharin — ovo: jedan dio malih gazda prodao bi već sutradan ono, što je kod diobe dobio, i tako bi njihovo vlasništvo došlo u ruke onih gazda, koji su jači. Između ovih, koji ostanu vlasnici, razvila bi se borba oko prodavaoca. U toj borbi oni, koji imaju više, pobijedili bi one, koji imadu manje. I ovi bi postali sirotinja, a njihovi sretni suparnici i takmaci uvećali bi svoja imanja, pretvorili bi se u bogataše, a sirotinju bi opet najmili za sluge, težake i radnike. Sve bi prošlo, kako je došlo, poslije nekoga vremena bilo bi sve i opet kako je i bilo.« — Zato Buharin u »Programu komunista-boljševika« piše od riječi do riječi ovo: »U komunističkom društvu bogatstva ne pripadaju više nikom. Nema više gospodara. Svi su drugovi, Radi se u zajednici. Centralni biro[7]) izračunava koliko kruha. sira, kobasica, platna, cipela i ostalih stvari treba za jednu godinu svakom mjestu, pokrajini (državi) i cijelom svijetu. Taj centralni biro izračunava onda, koliko drugova treba da radi za to na njivama, u stajama, u tvornicama kobasica, u velikim krojačkim i postolarskim radionicama i drugdje. Sve što se izradi, nosi se u javna (državna) spremišta, magazine, i centralni biro dijeli hranu i robu podjednako među sve ljude, koji rade.«[8])

Ta tri mišljenja, čija da bude zemlja, nijesu prazne riječi i pusta naklapanja, već kruta zbilja, radi koje se vode mnoge, žilave borbe i prolijeva ljudska krv. — Mišljenje, da zemlju treba dati onima, koji je rade i obrađuju, i da valja zabraniti preveliki posjed i velika imanja podijeliti i razdati (agrarna reforma), to mišljenje prevladava iza rata u srednjoj Evropi

7) »Centrum« je točka u sredini kruga. »Centralan« znači: u središtu, središnji. Otuda i riječ »centralizam« za onakvo uređenje društva ili države, gdje se sve veže uz jedno središte, n. pr. u Francuskoj uz Pariz, u našoj državi uz Beograd. — »Biro« (bureau) se kaže francuski uredu, pisarni, poslovnici. (Ljudi, koji rade u birou, često su neprijazni, čangrizavi, bez duše, a njihova prevlast jest »birokratizam«. »Centralni biro« jest središnji ured ili pisarna. (Centralizam i birokratizam je u današnjoj boljševičkoj Rusiji razvijen kao nigdje na svijetu.)

8) Sjetite se aprovizacije za vrijeme rata!

i kod nas u Jugoslaviji. Naprotiv, da zemlju treba skupiti u veliki posjed, ili vlasnike udružiti, jer se samo tako može polje valjano obraditi i iz zemlje izvući puni plod (industrijalizacija poljodjelstva), to se provodi najviše u Americi. Najzad, da zemlja ne bude vlasništvo pojedinaca, već zajedničko dobro (komunizam), odredili su u Rusiji.

Otimanje za zemlju, jagma oko korice svagdanjeg kruha, borba je čovjeka za njegovu najpreču tjelesnu potrebu i prema tome veliki dio socijalnog pitanja.

Odijelo (odjeća).

Odijelo pokriva golotinju, zaklanja od zime, čuva od nečistoće i poljepšava čovjeka.

Disanje se ne vrši jedino plućima, nego i tisućama sitnih rupica, pora, na koži čitavoga tijela. Kroz tisuću sitnih otvora, žlijezda, na koži isparuju se i izlijevaju iz tijela svakakve nepotrebne, nečiste i otrovne tvari. Izlučivanje iznosi i zimi oko jedne litre dnevno. Ako su zbog studeni te pore i žlijezde na koži stisnute ili pozlijeđene, ili opet nečistoćom zabrtvene i zagađene, nastaju u tijelu teška poremećenja i bolesti, zbog kojih čovjek slabi i postaje manje sposoban za rad i život. Obično čovjek ne pomišlja, kako je velika tjelesna potreba odijelo, odnosno čisto odijelo i izmjena rublja. Velikoga istraživača sjevernih krajeva Nansena uhvatila je jednom snijezna mećava i on se devet mjeseci nije mogao maknuti iz jednog skloništa u dalekoj sjevernoj ledenoj Zemlji Franje Josipa. U strašnoj studeni jedini ogrjev i gorivo bilo je riblje ulje, koje je napunjalo kolibu masnim dimom i čađom. I evo, kako se tuži Nansen u svojim zapisima:

»Promijeniti odijelo, navući čisto rublje, to je bila naša najveća potreba i želja svakog trenutka. Bili smo prljavi i masni, a svi naši pokušaji, da se očistimo, bili su bezuspješni. Nikada prije nijesam mislio, koliko je čovječjem životu vrijedan sapun i lug. Kuhali smo svoje rublje u velikom loncu, ali poslije kuhanja od nekoliko sati izvukli smo rublje isto onako masno, kao što je i prije bilo....«

Kao što naš narod sudi težaka po jelu, tako prosuđuje došljaka po odijelu govoreći: Pogledaj ga u obuću, pa ga pusti u kuću! — Odijelo precjenjuju toliko, da vele: Haljina i obraz prosvijetli. I panj je lijep obučen. Metni sedlo na magare, bit će ljepše. — Zbog toga, što suviše cijene ruho, mudruju mnogi: Hrani se kako možeš, a odijevaj kako valja, jer nitko ne vidi,

šta je komu u trbuhu, nego šta je na njemu. I otkidaju od usta, pa meću na se.[9]) Ali ima zgodna priča:

Došao siromašak u nekoga na slavu i domaćin ga posadio na dnu stola, na posljednje mjesto. On se drugi put obukao, što je bogatije mogao, i opet došao, a domaćin ga sada stavio navrh stola, na začelje. Kad su počeli da jedu, ovaj stane umakati rukav u jelo. Zapita ga začuđeni domaćin, šta radi. A on mu odgovori: »Častim odijelo, kao i ti! Jer kad sam prije dolazio u izdrtom odijelu, ti si me posadio na dnu stola, a sad, kada sam se gospodski obukao, stavljaš me na začelje. Nijesam dakle JA, koga častiš, već moja odjeća, pa neka je njoj i čast na tvojoj slavi.«

Iako je odijelo prijeka potreba čovjeka, ne smije se pretjerati.

Odijelo su nekada izrađivali kod kuće sve od košulje do opanaka i kape. Otkako se razbila kućna zadruga, ne dospijeva se, a kupovna je odjeća i jeftinija. Posao se podijelio. Poljodjelac, zemljoradnik bavi ze zemljom i proizvodi surovine i hranu, a odijelo izrađuju o b r t n i c i. U posebnim se predionicama prede laneni i vuneni konac. Tkalci tkaju tkanine. Suknari valjaju sukno. Švelje i krojači šiju rublje i odjeću. Kožari stroje kožu. Opančari i postolari prave obuću. Klobučari izrađuju klobuke, kape i šešire, i tako dalje. — Nego kao što onaj Amerikanac F o r d prigovara seljaku, da ne zna iskoristiti zemlje: da je spor, jer radi rukom umjesto mašinom, da rasipa snagu, pa je zato hrana preskupa, — isto su tako pred stotinjak godina prigovarali o b r t n i k u, da je nespretan i spor i da je zato odijelo preskupo. — Jedan je tkalac trebao toliko konca, koliko mu je jedva moglo napresti desetak prelja. I prele su tada ne samo žene i djevojke, nego i momci, muževi, pače i vojnici. Predenje je bila sigurna zarada, konca nije bilo nikada previše, zato se dobro plaćao, ali zbog toga je i tkanina bila skupa, a odijelo još i skuplje. Nego našao se u Engleskoj čovjek, koji je izmislio s t r o j z a p r e d e n j e. I dok je najvještija prelja mogla rukom vrtjeti tek po jedno vreteno ili na kolovratu izvlačiti po jednu nit, tim je strojem jedna sama osoba mogla raditi s osam vretena i u isti mah izvlačiti osam konaca. Ubrzo su taj stroj još usavršili i dotjerali, pa je radio s 80 do 120 vretena, a posluživala ga jedna jedina djevojka.[10])

9) Koliki jadnici kvare zdravlje radi odijevanja i mode i koliko se često troši i rasipa zbog toga! Što radiša vilama u kuću nosi, može gizda iglom iz kuće izbaciti!

10) U današnjim velikim predionicama rade strojevi sa dvije do tri tisuće vretena.

Radovao se svijet: Ako umjesto sto prelja radi samo jedna radnica, pojeftinit će konac za devedeset i devet nadnica! — Malo iza stroja za predenje iznašli su u Engleskoj t k a l a č k u m a š i n u, kojom je jedan radnik u isto vrijeme mogao otkati, koliko deset tkalaca na deset svojih ručnih razboja. Eto opet ušteđenih devet nadnica. — I dok su se jedni radovali, koliko će pojeftiniti tkanina i odijela, kada mjesto sto prelja i deset tkalaca bude trebalo plaćati samo d v a radnika; i dok su drugi brzo počeli kupovati strojeve i mašinama presti i tkati, hiljade je prelja i tkalaca ostalo bez posla i zarade, izbačeno na cestu. — Veliki je dio stanovništva Engleske živio upravo od predenja i tkanja, a sada je u Engleskoj preo i tkao stroj, a čovjek je postao s u v i š a n. Obrtnički stalež ručnih tkalaca i prelja nije više bio potreban. — Dne 3. veljače 1829. vukla se ulicama grada Londona tužna povorka od preko deset tisuća ljudi. Bili su to jadni tkalci i prelje, izgladnjeli, blijedi, poderani. Nosili su zastave s natpisima: »Žrtve strojeva! Engleski radnici nevini osuđeni na smrt od gladi! Mi hoćemo živjeti od poštena rada svojih ruku! Vratite nam naš obrt!« Tkalački razboj, koji su nosili u povorci, bio je prekrit crnim, mrtvačkim velom. U spomenici, koju su tkalci i prelje predali vlasti, tvrdili su, da je u samom Spitlsfildu (Spitalsfield) trideset tisuća ljudi ostalo bez posla. Mjeseca svibnja digli su nesretni tkalci bunu i razbili mnoge mašine i fabrike — uzalud..

I druge su obrte počeli i n d u s t r i j a l i z i r a t i,[11]) to jest izmišljati mašine, koje će mjesto obrtnikovih ruku proizvoditi robu jednostavnije i brže.. Zna se, da svaka obuća nije za svačiju nogu, i mislilo se, da su noge tako raznolike i kurje oči tako osjetljive, da će uvijek svatko morati praviti cipele po svojoj nozi. Pa ipak se našao neki opći oblik obuće i s nekoliko veličina može se obuti sav svijet. Danas velike tvornice obuće dogotavljaju i šalju na trg dnevno po 1000 do 5000 pari cipela. U tim tvornicama, na primjer, može jedan radnik u jedan dan prišiti 300 do 500 pari džonova (potplata)! Računamo li, da obrtnik-postolar treba dan ili dan i pô, dok izradi par cipela, to jedna takva fabrika nadomiješta i čini suvišnima 1500 do 7500 obrtnika-postolara. — Tako mali obrt pomalo izumire. I dok s jedne strane s ponosom ističu, kako strojevi uštеđuju bezbroj ljudskih ruku i kako zbog toga roba mora postati j e f-

11) »Industrija« je latinska riječ, a značila je: bodra, postojana radinost, u prenesenom značenju govorilo se tako za napredni, veliki obrt, koji radi sa strojevima. Danas je to oznaka za tvorničku proizvodnju robe.

t i n i j o m, s druge strane mnoštvo tih suvišnih ruku, mnoštvo obrtnika ostaje bez posla i zarade i nema č i m e da kupi tu jeftiniju robu.

Eto i opet jednoga dijela socijalnoga pitanja. Primjer je to, da se vidi, koliko misli, brige i muke troši čovjek, da zadovolji daljnu potrebu svoga tijela, potrebu da se o d j e n e. Primjer je to, da se pokaže, kako je teško valjano i pravedne rješavati ma i dijelak socijalnog pitanja, jer dok se s jedne strane gradi, često se s druge strane grdno razgrađuje.

Stan (dom).

Valjan stan i dobra postelja, to je pokoj čovjeka, — veli narodna poslovica. Ali još više. Stan je prijatno zaklonište za odmor, mjesto srdačnog skupljanja i prebivalište porodične ljubavi.

Rad zamara mišice i još više živce (nervove) i mozak, a njihovu snagu obnavlja valjani odmor i dobar san. Čovjeku, koji se kod posla mnogo giba, treba da mišice neko vrijeme miruju; a onaj, koji se kod posla malo miče, jer radi na primjer samo desnicom, treba da razgiba tijelo[12]), da mu ne zakržljaju mišice, koje nijesu radile, da mu se, štono riječ, krv ne usiri. Izmjena posla potrebna je, da mozak ne otupi. Zamorene živce i mozak obnavlja jedino dobar s a n od kojih sedam do osam sati svake noći.

C r n a k a v a, č a j p u š e n j e i ostala dražila uzrokuju n e s a n i c u, a nikako ne odmaraju!

Ne spava li čovjek mirno i dostatno, živci mu postaju slabi i razdražljivi, a mozak manje sposoban za pažnju i mišljenje. Tko se trajno premara, postaje prerano star i nemoćan.[13])

Za odmor je priroda odredila n o ć iza rada danju i z i m u iza napornog posla u proljeću, ljetu i jeseni. Narod veli: Zimi i sunce ranije sjeda, pa mora i čovjek! Prirodno, s prirodom živi seljak. Drugi staleži ne mogu tako. Kod njih se ne razlikuje zima od ljeta, a često ni noć od dana. Stroj može raditi bez odaha, zato mora uz mašinu stajati i radnik ne samo danju, nego i svu noć. A uz mašinu valja i raditi »kao mašina«, to jest b e z p r e s t a n k a i neprestano j e d n o t e i s t o: isto danas kao jučer, isto ljetos kao lane. Zbog toga se

[12]) Vrsta odmora je šetnja, planinarstvo i razboriti šport.

[13]) Ali i onomu, koji suviše miruje, predugo spava, ostaje u postelji i ljenčari, »usirit« će se krv, mišice će mu omlohaviti, a živci i mozak otupiti. Plug, koji ne ore, rđa!

tvornički radnici tako očajno bore za o d m o r: za rad danju, za nedjeljni počinak, za osamsatno radno vrijeme.

Zaklon za odmor i mjesto čovječjeg pokoja jest s t a n. Zato stan mora biti tih, prostran, suh, zračan, čist i zdrav. — Šumskoj bi zvijeri dostajalo, da ima zgodnu jamu za noćenje i sigurnu spilju, da se sklone pred nevremenom. Čovječji stan mora biti sličniji toplom gnijezdu, gdje živi PORODICA. Čovječji stan mora biti DOM! Nakon dnevne rabote treba da se uz domaće ognjište skupe otac i mati i sva djeca. U svoj dom neka čovjek poziva svoj rod, svoje prijatelje i sve, koje voli. Pravi dom mora biti prebivalište porodične ljubavi i mjesto srdačnog skupljanja.

Naš narod lijepo zamišlja, da je pravi stan za čovjeka tek vlastita kuća, i ma kako malena kućica bila, ona je tek pravi d o m. Narod veli: Nema pokoja bez kuće. Bez kuće nema sreće. Moja kućica moja slobodica (ili još nježnije: moja slobodičica). — U bogatijim krajevima ne bi se momak ni ženio, dok nije sagradio zasebnu kućicu ili bar sobu. Šaljivo bi mu se reklo: Najprije stajicu, a onda kravicu. — Zaista najdostojnije bi bilo, da svaka porodica ima svoju kućicu[14]), ali dandanas bi bili zadovoljni, kad bi svatko imao bar svoj udoban i prijatan stan. Jer, kako je rečeno, stan nije samo tjelesna potreba p o j e d i n o g a čovjeka, stan je dom p o r o d i c e, a porodica je osnovica i temelj države, naroda i ljudskog društva.

Narodna poslovica opet glasi: Tko se s kućom rastane, nevoljnikom postaje. Beskućnici nemaju ni doma ni domovine. Tu gorku istinu tumači njemački sociolog S o m b a r t:

»Nemaju doma, jer su se rodili u nekoj ulici, u nekoj izbi, u gomili tuđih ljudi, pa i ne znaju više, g d j e su se rodili. S ocem su selili iz kuće u kuću, iz ulice u ulicu, možda i iz grada u grad i nema baš ni slamke više, koja bi ih vezala uz to »rodno mjesto« Kao djeca nijesu imali vedrih dana, sličnih onima seoskih pastira.... Odrasli su među sivim kućama, na prašnoj i prljavoj cesti, uz smradne kanale...«

Jedan hrvatski pisac opisuje s t a m b e n u b i j e d u:

»U Zagrebu stanuje tisuće ljudi u kuhinji. U kuhinji, gdje se štednjak dimi, gdje stoje lavori s prljavom, sivkasto osapunjenom vodom, gdje po šestero djece spava u jednoj postelji bez ponjava,

[14]) U naprednim se zemljama mnogo nastoji, da se sagradi što veći broj malih kućica s barem tri prostorije i komadićem vrta za r a d n i č k e i č i n o v n i č k e s t a n o v e.

pokriveno nekim razderanim ćebetom, koje je ostalo od parnuloga kljuseta kakvoga staroga strica, umrloga fijakeriste. U takvim kuhinjama okna su uvijek polupana i oblijepljena masnim, starim papirom, pod je užasno blatan, a ljudi su blijedi kao bolesne gljive u pivnici... Djeca su škrofulozna, noge su im krivuljaste, savijene, kašlju, prozirna su... I tako živi ne samo jedna porodica, dvije porodice. Tako žive tisuće porodica u »bijelom Zagrebu« — u strašno bijelom gradu Zagrebu. Vlaška ulica, Potok, Krvavi most, Opatovina, Srebrnjak, Pešćenica, donja Ilica, Trnje, Kanal — sve to živi u takvoj jednoj kuhinji, slupanoj na brzu ruku. Kao kavezi su te užasne kutije, u kojima živu bolesne zvijeri... Pa nije ni potrebno da se ide u potragu za tim crnim priviđenjima, ta zavirimo samo u koju rupu, iz koje proviruju crni mačci i isparuje se vonj podzemlja, dolje duboko u pivnici. Nekoć je tu bila kuhinja za pranje prljavog rublja, spremište za krumpir i ukiseljeni kupus, drvarnice, mjesto za starež i krhotine, koje nije htio odnijeti gradski smetlar. Sad je prometljivi vlasnik kuće iznajmio tu rupu i tu stanuju ljudi sa ženama i dječicom.«

Ta duplja, u koja nigda ne sine sunce, legla su bolesti, slabokrvnosti, kostobolje, a najviše tuberkuloze (sušice). U tim mračnim »prenoćištima« ne može čovjek stanovati i živjeti, jer to nije kuća, to nije dom. Čovjek bježi odatle. Muž i odrasliji sinovi idu »u društvo«, u krčmu. Djeca su na cesti. Kćeri i žena (domaćica bez doma), odlaze kadgod mogu u komšiluk, na ulicu, u jeftine kinematografe, u bližnu griješnu prigodu.

U školskim čitankama ima lijepa Arnoldova pjesma „Domovina“.:

Sinčić pita : »Reci, tato, što je domovina ?« A otac odgovara sinu : »Dok si bio sasvim malen, bila ti je domovina kićena zipka i ova bijela sobica. Tu te je njegovala majka, tu se sigrao s tobom otac, kad se iza danje muke vratio kući. Malo poslije pružila se domovina širom našega doma, preko naše kućice, dvorišta, vrta, njive i našega gospodarstva. Onda se domovina proširila na drugo selo, na cvjetne doline, sunčane humke, na šumice, gdje zore jagode...« I tako redom uči otac sinčića, što je domovina.

Ali što je domovina onima, koji nemaju bijele sobice, koji nemaju pravoga stana i doma, a kamo li svoje kućice i gospodarstva, koji nijesu proveli mladost na cvjetnim poljanama, sunčanim humcima i šumicama, već su se vucarili, tko bi ga znao, kojim sve ulicama grada ? Nije čudo, ako takvi ljudi ne znadu, što je domoljublje i nemaju osjećaja za »rođenu grudu«.

Eto i to pitanje ljudskoga stana, to STAMBENO PITANJE, jedno je tužno poglavlje socijalnog pitanja.

Nabrojene su tri glavne potrebe, to jest tri stvarna (materijalna) dobra, koja treba svako živo stvorenje za svoje tijelo: hrana, odijelo, stan. Životinje su vazda odjevene svojom dlakom, perjem ili ljuskama, pa kad se nahrane i smjeste u sigurno zaklonište, živina je zadovoljna. — Oni, koji gledaju u čovjeku samo neku radnu životinju, počeli su računati, koliko je najnužnije potrebno za hranu, odijelo i stan, da se čovjek održi na životu. Koji je nužni MINIMUM ZA EGZISTENCIJU[15]) ? Prema tome računu htjeli bi odrediti nadnice i plate. Naš narod bi rekao na to : Samo za hranu pas služi ! — Ali na pitanje : Što je čovjeku ono prijeko potrebno i najnužnije, da se održi na životu ? — znatno bi drugačije odgovorio, na primjer, naš seljak Ličanin i Zagorac ili Srijemac i Banaćanin, a još drugačije podivljali Afrikanac i napredni Amerikanin. Ono »najnužnije za život« nije svuda i svagda jednako. I najniže tjelesne potrebe se razvijaju, obogaćuju i profinjuju prema napretku gospodarstva i prosvjete[16]). A čovjek nema samo tijelo kao životinja, čovjek ima i duhovnu dušu, zato povrh tjelesnih stvarnih potreba ima još i duhovnih ili duševnih, nestvarnih.

Duševna, duhovna dobra.

Istina (znanje).

Čovjeka od životinje najviše odvaja i luči razum. Čovjeku je razum dan od Boga, da prosuđuje i misli. Čovjek bez misli i nije čovjek. A prva duševna potreba i dobro, koje čovjek traži svojim razumom i mišlju, jest : ISTINA — ZNANJE.

Naš narod veli : Što snaga ne može, razum može. Pamet caruje. Blago onomu, tko zna. Mudroj glavi jedno oko dosta, a teško nogama pod ludom glavom. Bolje je znanje nego imanje.

---

15) »Egzistencija« je postojanje, življenje, život; a »minimum« reći će : ono najmanje, prijeko potrebno, upravo najnužnije (za život).

16) Ne valja se uvijek zanositi time, što se napredovanjem gospodarstva i prosvjete čovječje potrebe razvijaju, obogaćuju i profinjuju, već treba paziti, kako je sve to u skladu s ćudoređem i konačnim ciljem čovjeka.

Od prirode nema čovjek snage, kakvu imadu životinje. Čovjek nije jak kao medvjed, brz kao jelen, ne pliva kao riba, nema krila, da leti poput ptice. Za obranu i lov nema ni jakih pandža, ni snažnog zubala, ni rogova, ni bodljika, ni zmijskog otrova. Čovjek se rodio gol. Ali čovjek ima r a z u m i on je slabu ruku i tijelo oružao oružjem i oruđem, čovjek je izmislio alat i stroj, on odgonetava zagonetnu prirodu i svladava je. Ne samo mnoge životinje, već i voda i vatra postale su dobre sluge razumnome čovjeku. Para mu goni mašine. Čovjek je munjovodom oteo oblacima grom i munjina (elektriciteta) danas mu služi za svjetlo i toplinu, za prenošenje vijesti i glasa (telegraf, telefon, radio) za pogon željeznica i strojeva. Brzi vozovi i automobili jure zemljom, parobrodi i podmornice plove vodama, zrakoplovi i aeroplani kruže uzduhom[17]). Čovjek je uistinu gospodar zemlje.[18])

Ali neizmjerno je mnoštvo misaonoga rada utrošio ljudski rod u sve to! Zamislimo sebi naše praroditelje, naše pređe unatrag nekoliko tisuća godina. U ruci im je bila tek kakva otkinuta grana ili oštri kamen[19]), a oko njih strašni neprijatelji: vukovi, medvjedi, slonovi, nosorozi, gmazovi poput zmajeva. Čitava je zemlja bia prekrivena neprohodnim šumama i baruštinama, sve je bio čovjeku nepoznati kraj. U mučnoj zasjedi i traženju, u znoju lica svojega, u neprestanom strahu za svoj život patio se čovjek, da uvreba koju zvijerku i nađe kakav plod, da utaži glad. Za odijelo je šiljatim kamenom ogulio krzno kakvoj životinji, pa ga privezao na se sirovom gužvom, ili je odjeću spleo od žilava lišća i lika[20]). Stan mu je bila kakva spilja, duplje u drvetu ili jadna kolibica sačinjena više rukama nego li kakvim alatom. Zamislite, kakav je strah morao obuzimati naše pređe u takvim slabim zakloništima, dok su svuda naokolo i svu noć urlale divlje zvijeri, a čovjek

---

17) Jedna parna konjska snaga (HP) nadomiješta rad 21 čovjeka, ali jer stroj radi danju i noću, a radnici bi se morali po tri puta na dan mijenjati (uz 8-satni rad), to naknađuje stroj sa samom jednom konjskom snagom 63 radnika. Veliki parobrod, koji ima 20.000 konjskih snaga, naknađuje snagu od 1,260.000 veslača.

18) Ne može se poreći, da je čovjek gospodar svijeta, a postao je to po volji Božjoj, jer je Gospod pozvao našega praoca, da vlada, davši mu razum i uzdigavši ga nad sve stvari.

19) Dok još čovjek nije poznavao ni mjedi ni željeza, pa mu je za oružje i alat služilo šiljato kamenje, to razdoblje nazivaju u nauci k a m e n o d o b a.

20) Sjetite se, kako priča biblija, da je Adam izašao iz raja ogrnut lišćem.

još nije ni znao, kakva je strašna sva priroda oko njega, pa se još više svega plašio. — Današnje putnike, koji polaze u afričke prašume, da ispituju nepoznate krajeve, a opskrbljeni su svim mogućim potrepštinama i najsavršenijim oružjem, držimo velikim junacima, a koliko je neizmjerno teži bio život i rad naših praroditelja! I koliko je tisuća naših pređa kroz tisuće godina moralo naprezati svoj razum, da izmisle i usavrše sve komad po komad oružja i oruđa! Koliko je znoja i krvi proteklo, da se utamane one grdne, neprijateljske zvijeri! A kako je silna i divna bila zamisao, kada je nekome od naših praotaca dodijalo vječno vrebanje i lov, pa se dosjetio i pokušao p r i p i t o m i t i neke životinje, da mu služe i daju mlijeko, vunu, meso, krzno, kožu. Kako je mnogo razumnog napornog i sitnog posla trebalo, da se kroz grdne šume prokrče putevi. Koliko je milijuna i milijuna trudnih udaraca sjekirom palo, da se iskrče te prašume i načine čistine! Pogledajte, kolika su danas nepregledna plodna polja, dok je nekoć sve to bila šuma! A kako je opet mudra misao, koja je sinula nekome od naših pređa, koji je umjesto da trajno luta naokolo tražeći hranu, zasadio i zasijao voćku, povrće i žito uz svoj dom. — Stočarstvom i poljodjelstvom čovjek upravo je prisilio prirodu, da mu rodi obilnije i da daje bolju hranu. A to je bilo nužno, jer se ljudski rod umnažao, pa više nije bilo dosta lova i plodina, koje rode same od sebe. Napomenuli smo već prije[21]) kako se može smatrati proizvodom ljudske razboritosti i radinosti, da se od divljih plodina razvila današnja pšenica, kukuruz, grah, povrće, voće. Svi ti izumi i našašća davne davnine nijesu manji od novovjekih! — A sve je čovjek morao pronaći i izmisliti, od jednostavne motike, luči, sićušne igle i ljekovite travke, do Singerove šivačice, Edisonove sijalice, Fordova traktora za poljski rad, Pasterova cjepiva protiv bjesnoće i drugih čudovišta sadašnjosti. — Ali ne samo ona znanja, za koja na prvi pogled vidimo, kako koriste, — sva su saznanja istine potrebna čovjeku. Ne samo prirodopis, zemljopis, račun, kemija, fizika, tehnika, narodno gospodarstvo, veterina, medicina i slično, nego i druga znanja kao pravo, povijest, učenje jezika, pače i najduhovnija filozofija[22]) velika su duševna dobra ljudskoga roda. Dr Antun M a h n i ć piše:

---

21) Vidi 5. str. ove knjige redak 11. do 24.

22) Čovjek nije zadovoljan sticanjem i gomilanjem raznoga znanja, dok ne odredi svoj položaj u svijetu, dok ne promisli o svrsi i o smislu svoga života i rada. Razmišljajući o tome stvara svoje f i l o z o f s k o n a z i r a n j e o s v i j e t u u skladu s naučnom spoznajom, a to utječe na praktični život i rad. — Stari filozof Ci-

»Tko hoće javno djelovati i koristiti narodu, mora prije svega poznati povijest, i to ne površno, nego temeljito: upoznati mora zakone, po kojima se razvija napredak naroda, i ideje (misli,) koje preobrazuju vijekove. Javni radnik mora biti i filozofski obrazovan. Neka se radi toga ne smiju politički vikači! Govoreći o filozofskoj obrazovanosti uzimamo riječ u pravom značenju. Tko nije filozofski i načelno obrazovan, slijepac je, koji daje da ga vodi tuđa sila, i još gori je od slijepca, jer ne umije da cijeni, kolika je moć logike (mišljenja i zaključivanja) u ljudskim činima. Jao narodu, koji je neprosvijetljen i koga vode neznalice!« — Isti pisac ističe dalje, da je traženje istine i čistoga znanja najdostojnije čovjeka, jer ga od zemaljskog i tjelesnog diže k duhovnom i nebeskom.

Ono, što su milijuni naših pređa u tisuće prošlih godina iskusili, našli, saznali, uradili i izmislili, mi smo naslijedili. Znanje se prenosilo od pokoljena na pokoljenje i čovjek je postajao sve napredniji. Predaja se te baštine vršila uporabom pronađenih predmeta, usmenim kazivanjem i napokon najviše i najsavršenije PISMOM i KNJIGOM. — Pismo je izum nad izumima. Pismo je učinilo čudno čudo, da nam govore i da nas poučavaju mudri ljudi, koji su već davno umrli. Pismo čini, da razgovaramo s ljudima iz najudaljenijih krajeva i da se žurno koristimo njihovim znanjem. I kakogod su ljudi pocijepani u nesložne i neprijateljske narode, plemena i staleže, oni međusobno uzajmljuju svoja otkrića i znanja. Pismo i knjiga slažu i vežu ljudsko društvo sviju vijekova i čitavoga svijeta.

Radi svega toga, pravo veli naš narod: Slijep je kod očiju, tko ne zna čitati! — A kako je jednostavno to pismo![23] Ciglih tridesetak slova, i gle možemo zapisati i pročitati svaku riječ, svaku rečenicu, svaki govor i svaku misao. Tih tridesetak slova može naučiti svako zdravo sedmogodišnje djetešce preko zime, a odrasli čovjek još i prije. Zato je kod prosvijetljenih naroda nepismen čovjek, analfabeta[24]) bijela vrana. Kod nas nažalost

ceron veli: »O filozofijo, ti što upravljaš životom, vodiš do kreposti, a razgoniš opačine, što bi bio čovječji život bez tebe!?« — Jer je tako uska veza između naziranja o svijetu i životu i između praktičnog djelovanja, bori se Crkva protiv raznih neispravnih mišljenja, (n. pr. protiv materijalizma) koja bi zavela ljude na krivi put u životu.

23) Divno je svjedočanstvo čovjekove umnosti, da je doumio z a b i l j e ž i t i riječ. A još divnija dosjetka, da riječ r a s t a v i n a g l a s o v e i s nekoliko znakova zapiše sve. Dakako da je na tome radilo bezbroj najumnijih ljudi. — Vidi i str. 5. ove knjige.

24) »Analfabeta« znači grčki, što bi hrvatski rekli: o n a j, k o j i j e «b e z a b e c e d e«, koji ne zna ni trideset slova, pa je n e p i s m e n.

još mnogo više od polovice naroda ne zna ni čitati ni pisati. Tu bijedu treba ukloniti podizanjem OSNOVNIH, PUČKIH ŠKOLA.[25]) Kroz te škole trebao bi da prođe svaki čovjek, čitavi p u k, pa da u njima dobije o s n o v n o z n a n j e. Tu bi se kao kroz rešeto razlučili oni, koji bolje i laglje uče, kojima je Bog udijelio više sposobnosti i talenta,[26]) da se dalje školuju u SREDNJIM i STRUČNIM ŠKOLAMA, a izabrani opet između ovih, da se pošalju na VISOKE ŠKOLE i SVEUČILIŠTE (UNIVERZITET). — Socijalna pravednost traži, da školovanje bude o p ć e, to jest za sve ljude i zato b e s p l a t n o. — Nije sramota ne znati, ali je sramota ne htjeti znati! Osnovno znanje može i mora steći svatko. Nesreća je, ako čovjek nema zgode za to, grijeh je, ako propusti svojom krivnjom, a zlodjelo je, ako ga tko u tome spriječi. Osnovno je školovanje o b v e z a t n o, to će reći: svatko ima pravo i dužnost ići u osnovnu školu. I kao što roditelji ne smiju svoje dijete oslijepiti, pa da možda prosjači i donosi kući izmoljene pare, tako roditelji ne smiju dijete ostaviti nepismeno, ako im je u ovaj mah korisnije, da ono pase tuke, krmke i marvu. — Nije svaka glava za nauku, nije svatko za srednju i višu školu, ali nađe li se darovito dijete (pravi talenat), trebalo bi ga pomoći državnim i narodnim[27]) s t i p e n d i j e m (stalnom potporom), jer je svaki izgubljeni talenat gubitak i za narod. Valjano školovani ljudi čuvaju, prenose i unapređuju najveće narodno imanje — z n a n j e.

Kada je jednom učenom Englezu netko rekao, da je Hrvat, zamislio se Englez i napokon se dosjetio i kratko, zadovoljno primijetio: «Štrosmajer, Meštrović ?« — Da, Hrvati imaju velikoga vajara, umjetnika Meštrovića, imali su znanoga biskupa Štrosmajera, pred dvjesta su godina imali slavnog matematičara Boškovića, pred četiri stotine godina učenog pisca Marulića, čije su knjige bile veoma

25) Gdje nije moguće dići stalnu školu, mogu pomoći tako zvani PUTUJUĆI UČITELJI, koji dolaze svake druge, treće zime, pa u iznajmljenoj, većoj sobi drže pučko-prosvjetne tečajeve. Ako ni toga nema, treba osnivati TEČAJEVE ZA NEPISMENE (ANALFABETE), jer se mnogi čovjek, koji nije zvanjem učitelj može uputiti da poučava čitati i pisati. (Najljepše su uspjeli takvi tečajevi Fra Didaka B u n t i ć a u našoj Hercegovini).

26) Sjetite se Isusove priče o slugama, kojima je gospodar dao jedan, tri i pet talenata.

27) Ne očekujući svega od države, mnoge su srpske seoske i građanske porodice čitavi imetak davale kao z a d u ž b i n e za školovanje darovite djece. Trebalo bi tu misao što više i kod nas poticati.

proširene među učenjacima sviju naroda. Hrvati su dakle prosvijetljen narod!

Kada su iza svjetskoga rata dijelili zemlje i narode među države, nitko nije računao s onima, koji nijesu mogli dokazati, da su prosvijetljen narod. Govorilo se: »Skupine ljudi, koje nemaju svoje kulture, za dvadesetak će se godina ionako pretopiti i utonuti u onaj prosvijetljeni narod, kojemu budu darovane.« — Koliko je Jugoslavenski Odbor u Londonu, Parizu i Americi morao dokazivati, da smo mi Hrvati prosvijetljen narod, koji je rodio Meštroviće, Štrosmajere, Boškoviće, Maruliće i druge, dok su najzad predstavnici velikih vlasti pristali, da poprave već zacrtane granice na novoj karti Evrope, jer su nas Hrvate htjeli porazdijeliti državama Italiji, Madžarskoj i Srbiji. (Tada se još nije mislilo na državu Srba, Hrvata i Slovenaca.) — Ne misle dakle mudro, koji drže, da malenom narodu ne trebaju i ne koriste obrazovani ljudi (inteligencija). Ne govore korisno, koji se ulagivaju radniku rukotvorcu i zemljoradniku seljaku, pa hvaleći jedino njihove žuljeve i znoj podcjenjuju duševne radnike, jer da oni čitav dan udobno sjede i črčkaju perom, a to da je samo lagodna i nevrijedna besposlica. Ne čine dobro ni oni državnici, koji računajući jedino s velikim posjednicima, tvorničarima, trgovcima i bankarima, dodjeljuju školovanim radnicima t. j. činovnicima plaće, koje su im jedva najnužniji minimum za egzistenciju.[28] Radi premalene plaće moraju činovnici tražiti nuz-zarade,[29] pa silno uvećavaju radno vrijeme, a već su u redovnoj službi toliko preopterećeni, da ne mogu potpuno vršiti ni zadani posao. Uz takve prilike ne mogu se dalje duševno razvijati. Obrazovanost naime nije završena, kada se svrši škola, već treba dalje čitati, raditi i neprestano pratiti, kako napreduje znanost. A kada će to činiti čovjek premoren dvostrukim radnim vremenom (služeći dva gospodara!) i čime će se pretplatiti na stručne listove, čime nabaviti knjiga ili otići čak na naučna putovanja? Najzad, školovani ljudi kod nas i svuda stvaraju premnoga znanstvena i umjetnička djela u vrijeme svoga odmora, iza uredskih posala. Premoreni čovjek, kojemu su posve smanjena sredstva života i kojemu je oduzet odmor, ne može da stvara duševna

28) Vidi 17. st. ove knjige.

29) Uz državnu službu uzimaju još kakvu službu u banki, kod odvjetnika u raznim pisarnama, ili se bave kakvim drugim poslom. A jer je u bijedi teško biti valjan, dogodit će se da radi ovakvih poslova zanemare službu ili uprljaju prste.

dobra, što je zadaća inteligencije uvijek i svuda. Poslušajmo što govori osnivač hrvatskoga sveučilišta, biskup Štrosmajer:

»Velikih je u narodu potreba, a malo nas je, da im doskočimo. Naš narod treba umnijih i odlučnijih zatočnika i boraca, treba svetijih, revnijih i rječitijih svećenika, treba vještijih i pripravnijih učitelja za škole i učilišta naša; treba radenijih, svjesnijih činovnika u upravi i sudu; treba umjetnika, da u prevažnim tim poslovima ne zavisimo posve od tuđine.«

Naziv prosvjeta sadržaje u sebi riječ: svjetlo, a znanje i obrazovanost poređuju rado sa svjetiljkom u ruci putnika, koji mora putovati kroz tamu. No glasoviti njemački učenjak pedagog Ferster (Foerster) zgodno primjećuje, da samo znanje i obrazovanost nijesu dosta, da su oni kao svijetiljka u ruci razbojnika, ako čovjek uz njih ne posjeduje i drugo duševno dobro: dobrotu — poštenje.

Dobrota (poštenje).

Nije dosta znati čitati i pisati, važno je, što se čita i piše. Nije dosta sticati znanje, važno je, kako se upotrebljava znanje. Škole ne smiju samo učiti, već moraju i odgajati, jer nije dosta puna glava, nego treba i svijetao obraz i pošteno srce. Dobrota (poštenje) je potreba čovjeka, i on je hoće svojom VOLJOM, kao god što traži razumom istinu i znanje. Dobar i pošten mora biti svatko radi samoga sebe i radi svojega bližnjega, jer iz nevaljalstva i nepoštenja izlazi zlo i kazan za društvo i onoga, koji griješi. Grijeh je vrijeđanje Boga. O grijehu i njegovim kaznama na ovome i drugom svijetu uči Crkva u nauku vjere (moralci), a ovdje će se napomenuti tek neke njegove socijalne posljedice.

Jedan je engleski pjesnik napisao priču o malom čavlu ogromnog parobroda. Takvih je čavala na tisuće zakucano u trupinu lađe, a jedan se jedini, neznatni rasklimao putem nasred mora. I gle, kada je popustio jedan čavao, popustili su i njegovi drugovi lijevo i desno. Tada je malo zinula jedna daska i kroz rešku je liznula struja vode. Pomalo je struja rasturila susjedne daske i na brodu se razjapila rupa. More je navrlo žurnije... I umalo, te se nije potopio ogromni parobrod zbog jednog jedinog, malog, neznatnog čavla...

Ta priča hoće reći, da svaki i najneznatniji čovjek u ljudskom društvu, mora dobro i pošteno stajati na svom mjestu i vršiti svoj posao. Francuz Žil Pajo (Jules Payot) piše:

Kao god što naša dobra djela traju i prelaze daleko sadašnji trenutak, isto je tako, po nesreći, i sa zlo urađenim poslom. Kao god

što jedno uže savjesno spleteno može spasiti život mornarima u opasnosti, isto tako obrnuto radnik, koji ostavi rupu u prstenu na gvozdenom lancu, odgovoran je, kad se taj lanac prekine, kada se na dno rudnika strovošta vagon, u kojemu je bilo deset rudara... Svaki nedostatak dobra i poštena rada jednog naoko neznatnog radnika pretvara se u bijedu nekog drugog... Koliko je novorođenčadi pomrlo, jer je seljakinja patvorila mlijeko, da zaradi nekoliko para! Ne tražeći neobične primjere, koliko je ljudi, koji gube vrijeme i postaju nezadovoljni stoga, što dimnjak slabo vuče. Domaćici svakog trenutka zadaje neprilika, ako je namještaj nevaljano sagrađen. Pogledajte, kako je rublje izgorjelo od klora, koji je upotrijebila nesavjesna pralja! Pogledajte hranu, koja je loša i teška zato, što se o njoj nije dovoljno postaralo! I tako dalje.«

Tako je kod najsitnijih stvari i radnja običnih radnika, a koliko je tek potrebnije, da dobro rade i budu pošteni oni, kojima su povjereni zamašniji poslovi[30]) i briga za duševna dobra[31])! Ali najnužnije je da budu mudri i veoma pošteni oni, koji su odgovorni za uređenje i vlast u državi, kad znamo, da je država najzamašnije ljudsko društvo, koje treba da čuva red i mir, te da zaštićuje i pomaže ljudima da žive ljudski[32]). — Najveći od starih grčkih mislilaca, A r i s t o t e l, rekao je, da bi najsretnija bila država, kojom bi vladao KREPOSNI MUDRAC. Dok su k r a l j e v i vladali gotovo samostalno, mnogi su učenjaci pisali knjige i pouke vladarima, kakvi treba da budu. Danas bi mnogo takvih knjiga trebalo pisati za pouku p u k u, jer je š i r o k i m i l i o p ć i m p r a v o m g l a s a vlast i odgovornost za uređenje države prešla na n a r o d. Narod glasuje i bira z a s t u p n i k e, pa ih šalje u n a r o d n u s k u p š t i n u. Narodna skupština stvara z a k o n e, koji uređuju državni život, njoj o d g o v a r a vlada (ministri) za svoje čine i vlada će morati o d s t u p i t i (pasti), ako bar polovica narodnih poslanika ne odobri njihova posla. Sretna bi država bila, kojoj bi ministri i narodni poslanici bili k r e p o s n i m u d r a c i. Narod bi ih trebao naći među sobom i izabrati. Zato treba da je narod prosvijetljen i pošten, da ga ne zavedu lijepe riječi i pusta obećanja demagoga[33]), strast ili još gore, da se ne da potkupiti da glasa protiv svoga uvjerenja.

Mnogo je puta ovdje spomenuta riječ: n a r o d, a često se govori i čuje, da je sve, što se učini u ime narodne ideje (mi-

30) Prevare pronevjerenja, podmitljivost, korupcija razaraju današnje društvo.

31) Na primjer: odgoj djece; pisanje i izdavanje novina i knjiga.

32) Vidi na 4. strani ove knjige redak 6 i dalje.

33) »Damagog« je grčka riječ a znači: z a v o d n i k p u k a.

sli) i volje naroda, plemenito i sveto. To je zabluda! VOLJA I ČINI NARODA treba da su pošteni i dobri, baš kao i volja i čini svakoga od ljudi, koji sačinjavaju narod. »I nije drugačija evanđeoska zapovijed ljubavi«, piše papa Benedikto XV., »za pojedince, a druga za države i narode, koji se sastoje iz pojedinaca.« Učeni biskup dr Antun M a h n i ć opominje:

»Bio narod ma kako velik, jak, zaslužan i prosvijetljen, nije mu dopušteno da radi protiv zapovijedi Božjih. Politika, koja uzdiže narodnu volju nad volju Božju, loša je i neprava, ona je u opreci s istinom, da je Bog gospodar naroda. Blago narodu, čiji je gospodar Bog njegov!«

Ljepota.

Na ljepotu i pčela leti, — veli narod. — Lijepu ljepotu gledaš i gladan i žedan. Raj je ljepota.

Da nas sunce ogrije, ne bi trebalo biti zlatno. Da nas hraniteljica zemlja nastani, odjene i nahrani, ne bi morala biti okićena modrim gorama, zelenim šumama, srebrenim rijekama i cvjetnim poljima. Čovječje usne ne bi trebale biti rumene, zubi bijeli, oči žarke, kosa vrana i zlaćana. I čemu šarenilo cvijeća, pijev ptica, nebeska duga, svijetle zvijezde? Sve bi to moglo biti jednobojno, sivo, da sam Bog nije htio, da svijet bude lijep.

Našli su spilje, u kojima su živjeli ljudi u pradavno kameno doba[34]), i gle, stijene su tih spilja ukrašene crtnjama. Poludivlja plemena, kojima iz naših strana dolaze prvi misionari, kite šarama i bojama svoje oružje, alat, suđe, odijelo. — Konj najplemenitije pasmine ne treba da mu je staja ukrašena slikama i ležaj prekrit sagom; pas će slasno pojesti meso s poluoglodane kosti bačene preda nj na tla. Ali čovjek hoće da sjedne za stol i da je stol prostrt, jelo na lijepoj zdjeli i tanjuru, piće u vrču i čaši zgodnoga oblika.

Osobiti smisao i potrebu ljepote pokazuje naš narod. Kod nas pastirče lijepo rezucka svoje bičalo, štap, kepčiju i kutijicu. Momak djevojci kiti preslicu, vreteno, prakljaču, okvirić za zrcalce. Muž šara tikvice, uljepšava čuturu, škrinju, naslone stolaca, stupove i grede čardaka. Djevojke i žene utkivaju u svoje tkanje šare i vezu bijeli, šareni i zlatni vez na svoju i mušku rubeninu i odijela, na maramice, peče, otarke, pokrivala, zastore. Sve te lijepe radnje i r u č n e v j e š t i n e našega naroda tako su mnogobrojne, raznolike, izvorne i odlične, da

34) Vidi na str. 18. opasku 17.

im se divi sav svijet, kada ih vidi sakupljene u muzejima ili na izložbama. — Smisao našega naroda za ljepotu pokazuje i pjesma. Kada su pred sto godina štampane prve zbirke naših narodnih pjesama, divio im se mnogi veliki pjesnik i naučenjak velikoga svijeta.[35]) — A koliko ljepota ima u našim narodnim običajima,[36]) kojima je okićena sva godina i čitavi život našega čovjeka! Od Nove Godine do Triju Kralja koledaju »zvjezdari«, o Svijećnici nose dječaci svijeće i pjevaju: »Majka Marija Svijećnica...«, o Blaževu se jedu posljednje jabuke i blagoslivlje grlo. U korizmi ima ozbiljnih običaja nalik molitvi. Cvijetnica na čas prekida svečanu tugu, kada u crkvu kreću s grančicama paomâ, macâ i resicâ. Divna su šarena uskrsna jaja, pisanice. Onda se nižu zeleni Juraj, Ivanjski krijes i svi obredi kod poljskih radova od prvog oranja do žetve i berbe. A eto najzad Božića, cara blagdanâ, kojega je narodna mašta obasula svim bogatstvom običaja.

Nego narodni običaji, narodna pjesma, narodna nošnja i umjetnost pomalo iščezavaju, izumiru. U gradu nema zgode i volje za to, a selo se povodi za gradom. Preopterećen je svijet poslom, pa žene ne dospijevaju da vezu sitan vezak i muževi da se odmaraju radujući se sitnoj ljepoti. Narodne običaje i pjesmu ušutkava i guši težak život, inokoština, propadanje rodbinskih veza, slavljenje slava u krčmi. Ali život je bez ljepote kao hodanje kroz mrtvu šumu i od te pustoši veoma pati današnji čovjek! Zato nije najneznatnije i ono poglavlje socijalnog pitanja, koje traži odgovor, kako da se okiti, ukrasi, uljepša život ljudi. — U jednolika, siva, ružna odijela oblače zločince i luđake. Čovjeku se mili da je odjeven skladno. Ta i koludrice, redovnici i svećenici nose jednostavno, ali ukusno odijelo. Kako je u procesijama lijepo pogledati duvne u tamnim haljinama s bijelim, ulaštenim pečama, pa redovnike u crnim, smeđim, bijelim habitima zgodnoga kroja i svećenike u dugim reverendama i kao snijeg bijelim kazulama, ukrašenim širokom čipkom! To nije raskoš već ljepota! Naprotiv je neukusno i sasvim ružno, kada ljudi navlače na se odijela upadnoga kroja i bojâ, što dreče, jer to nije ljepota već razmetanje: neka svatko vidi, kako oni imadu na sebi opet nešto novo i skupo. Eto za primjer i đerdan. Umjesto da to bude lijep nakit oko djevojačkog vrata, počelo se gledati da bude bogat. Mjesto cvijeća, vrvce, bisera nižu novce-dukate, neka svatko prebroji, koliko to vrijedi i čija je kuća masna. No dukati su bar

[35]) Na primjer braća Grimm, Herder, Goethe, Walter Scott.

[36]) Time dakako nije rečemo, da su svi narodni običaji lijepi i dobri.

blještavo zlato, ali kada je zbog svjetskog rata ponestalo dukata, prišivale su neke djevojke papirnate hiljadarke na krpu, pa tu grdobu metale oko vrata. Tu pada na um ona: Teško đerdanu na prljavu vratu! — Preupadno odjeveno čeljade neka pomisli, da je najdrečavije boje tropska biljka mesožderka, a najšarenija zmija otrovnica riđovka. Razgoličena ženska moda nije oblačenje nego svlačenje. — Ali vratimo se k ljepoti! Ljudski stan, rekosmo, treba da bude prijatno zaklonište za odmor, prebivalište porodične ljubavi i mjesto srdačnog skupljanja. Čovječji stan mora biti dom. Iako smo daleko od toga, da svaka porodica ima svoju kućicu, iako su današnji stanovi tijesni, nezgodni i loši, to više treba pažnje, da ih uljepšamo. Kroz otvorene prozore neka ulazi mnogo zraka i sunca. Strop neka je bijel, stijene svijetle, podovi čisti. Ljepše je stan što češće prosto okrečiti, nego na stijenama čuvati ohabanu, prljavu slikariju. Pokućtvo, okviri slika i ukrasi neka su glatki, da se lako čiste i brišu. Manje slika, ali neka su lijepe. Vašarska šarena roba deset je puta skuplja od otisaka pravih umjetnina. Pokrivala na krevetima, zavjese, stonjaci neka su prosti, ali što češće oprani. I veziva na stolu, ormarićima, škrinji, divanu treba da se peru. Neka sve miriši čistoćom! U stanu se mora dati disati. Zato valja izbaciti iz sobe svu nepotrebnu sitnariju, koja hvata prašinu, a prezaposlena je domaćica ne dospijeva rediti i čistiti. A donositi valja u dom cvijeće, mnogo svježeg cvijeća! Svjedodžba je lijenosti, ako kćerkica okiti nešto jedamput za vazda papirnatim ili vunenim »cvijećem«, koje postaje iz dana u dan prljavije i prašnije. Ne u bazarske vaze već u jeftine, a zgodne narodne lonce i ćupove treba stavljati cvijeće: poljsko, šumsko — a kad ono ocvate, grane s lišćem, što ga je pozlatila ili orumenila jesen i koje je i zimi zeleno... Možda bi takvo sitno ukrašivanje stana pridonijelo ponešto, da i stanari uljepšaju svoje vladanje jedan prema drugom. Da, i život treba uljepšati! Ne samo odijelo i stan, okititi treba i dan i nedjelju i godinu. Jutarnja i večernja zajednička molitva nije samo Bogu ugodna i dobra, nego je i zlatni okvir dana. Lijepo je pogledati svu porodicu sklopljenih ruku, priklonjene glave, kada govore lijepe riječi Očenaša. Molitva djeluje i socijalno. Rad teče brže i ugodnije, ako uza nj zaori pjesma i smijeh. A kad se porodica skupi na ručak, valjalo bi jelo začiniti veseljem i šalom, a ne da se istresu sve prljavštine onoga dana pred čovjeka, pa da muž, žena, braća i sestre umjesto jela žderu jedan drugoga. Odmor neka je šetnja i pomno promatranje prirodnih ljepotâ. Treba se naučiti gledati tu ljepotu. Eto, najneugledniji sitni cvjetić uz cestu

kako je krasan, gledan sasvim iz bliza! Koliko vrsta zelene boje ima po poljima i šumama! Kakvih sve oblaka ima na nebu! Bakičine priče iza večere neka zaslade dan pri svršetku; ili neka nešto lijepo pročita onaj, koji najljepše glasno čita. A nedjelja je dan Gospodnji i spomeni se, da ga svetkuješ. Crkva je dom molitve, dobrote i ljepote. U svojoj crkvi imamo već odavna ono, što jedan savremeni francuski pisac preporučuje:

»U svakom bi mjestu trebalo osnovati jedan Narodni Dom I kada živimo siromašnim porodičnim životom u jadnim stanovima, prenesimo u takvu zajedničku kuću svu raskoš. Okitimo je slikarijama, slikama, kipovima, vezivom, cvijećem i svijetlom. Tu neka oni, koji lijepo pjevaju, sviraju ili govore, svojim znanjem koriste svima. Ima suviše naših sugrađana, koji su osamljeni, skrhani bijedom ili neizvjesnošću sutrašnjice, neka dođu amo...«

Iza kako su se podijelile kućne zadruge, jače se osjeća usamljenost, pa je potrebno osnivati društva i domove, gdje će se ljudi sastajati na pouku i odmor[37]. Naši narodni običaji gajili su se najviše u zadrugama, od njih bi ih u baštinu trebala preuzeti naša prosvjetna i omladinska udruženja, pa bi im priredbe bile bliže narodu i crkvi, duhovitije, bogatije i ljepše. Zabave naših društava neka ne mrcvare i tupe ukusa našem narodu, koji je svojom pjesmom i običajima pokazao toliko shvatanje za lijepo. Iz svih programa treba izbaciti tobože smiješne, a tako neukusne i često nepristojne »kuplete« i lakrdije, koje se u tuđini prikazuju u najlošijim zabavištima. Priređivači veselica neka štede i gledaoce i one, koji prikazuju, od budalaština. Napose treba paziti na igre, plesove, jer ono, što se počelo plesati, ne samo da nije lijepo, nego je upravo ružno i nećudoredno (nemoralno).

Ljepotu napose gaji UMJETNOST, to jest lijepa knjiga (beletristika), pozorište, slikarstvo, kiparstvo, graditeljstvo, glazba i tako redom. Mnogo se raspravlja o tome, što je prava umjetnost. Sa socijalnog gledišta otklonit ćemo sve ono, što se naziva umjetnošću, a kvari čovjeka ćudoredno. Majstorski složene boje i oblik slika ili kipa nijesu dosta, ako je sadržaj loš; isto je tako s knjigom, ma bila i najvještije napisana.

Na štivo treba napose paziti, jer je, štono se veli, papir strpljiv, pa na njega može svatko svašta napisati i naštampati. A izvrsno veli Francuz Nikole: »Ono, što čitamo, ulazi u našu pamet i tu je primljeno kao sjeme, koje kada dođe u prilike, stvara misli i želje. Ono, što danas ravnodušno čitamo (misleći, da to nije »tako opasno«), u

37) To će biti najbolji ustuk krčmama.

zgodnoj će se prilici probuditi i izazvati u nama, a da mi to i ne primijetimo, misli, koje će biti izvor naše propasti: đavo budi misli, čije se sjeme nalazi u nama (jer ga je zasijalo loše štivo).« — Francus Žil Pajo (Jules Payot)[38] opominje: »Kad čitaš kakav dnevnik (novine), neka ti je pred očima ova istina: napisan od ljudi, on je kao i ljudi strastan, neznalički, pristran, nepravedan, kao i ljudi on je pun mržnje i pakostan, za nj su ogovaranja i klevete lake stvari. Urednici su lakovjerni i brzi na suđenju, oni najvole, što je neobično, senzacionalno, a čitaoci, velika djeca, hrabre i potiču tu lošu težnju. S druge strane dnevnik mora da izađe određenog sata, i dovoljno je pogledati žurbu i grozničavu brzinu u kakvoj uredničkoj sobi, pa da se izgubi povjerenje u posao, koji se tu radi. Čitajte dakle dnevne listove s nepovjerenjem, a neka su vam odvratni listovi i knjige, koje pišu zaostali pisci, ljudi zastali na pola puta svoga razvijanja, pa nas vraćaju k životinjstvu.«

Vjera (religija).

Tri duševne potrebe čovjeka jesu: istina, dobrota i ljepota. Sve tri ujedinjene i stopljene u jedno jesu težnja čovjeka za najvećom istinom, dobrotom i ljepotom, a to je BOG. Tu potrebu ljudske duše za vjerom nazvao je stari poganski pisac Ciceron: Božjim iskrama u nama. Oluja savremenog bezboštva uprla je sve snage, da utrne te Božje iskre i u premnogima one već i ne tinjaju, ali onda se najednom rasplamsaju u silni plamen do neba, kome se divi sav svijet.[39] Nikada nitko nije s tolikom mržnjom gonio vjeru, svaku vjeru, kako to čine boljševici u današnjoj Rusiji. Stari Rim je ganjao, zatvarao, mučio, razapinjao, ubijao kršćane, jer je htio da žrtvuju državnim bogovima, a boljševici ruše sve žrtvenike i ne će nikakvoga Boga. Pa ipak u dušama ruskoga naroda plamsaju Božje iskre. Evo kako to nehotice otkriva jedan savremeni ruski pisac u jednoj crtici:

Veliki pučki kabaret (zabavište) u sjevernoj radničkoj četvrti Moskve svaki je dan dupkom pun, otkako se daje igra bez riječi »Pobuna«... Neki crnokosi, blijedi čovjek, urednik časopisa »Bezbožac«, donio je u kabaret rukopis te pantomime »Pobuna«. Za glavnu ulogu našli su zgodnu građanku Orlovu... Scena prikazuje tamnicu s malim prozorom na rešetke i hrpom slame u kutu. U drugom je

38) Ovaj pisac nije vjerskog naziranja na svijet.
39) Eto silni euharistijski kongres u Americi ili neizmjerna hodočašća u Rim prošle svete godine.

kutu klecalo pokriveno crvenim suknom. Na klecalu je raspelo i evanđelje. U pozadini vode stepenice do željeznih vrata. Preko kamenih stepenica, kao bačeno krvnikovom rukom, skotrlja se neko slabo tjelešce. — Dvorana dršće: Ona je! — Njeno malo tijelo leži, savito u klupko na kamenom podu. Vide se samo povinuta leđa i zlatni uvojci. Onda ona polako digne glavicu i prestrašeno gleda oko sebe. U očima joj se vidi još bol od krvničkoga udara. Djetinski bespomoćno blude joj pogledi po kutevima tamnice — kamen, slama, rešetke — zahvata je osjećaj, da je živa zakopana. Baci se na vrata, vješa se za teški, željezni zasun, grize u očaju ruke... Na jednom joj zadršću obrazi. Pogled joj je pao na crveno klecalo s raspelom. Crveno je znak njene krvi, koja treba da poteče sutra, a možda već i danas. Oči joj se šire pune užasa. Groza prelazi u predanost, poslušnost. S raširenim rukama, oblivena suzama, sruši se na koljena pred klecalo... Onda uzdigne glavu... prodirno se zagleda u raspelo. Podiže se i uzima ga u ruke... A uho joj ulovi daleki šum s ceste... Još drži krst u ruci... Šum dolazi sve bliže i već se jasno čuje p j e s m a r e v o l u c i j e, već se čuje čvrst korak čete b o l j š e v i k a... Pobjeda! — U dvorani se vidi smiješak sa hiljadu lica gledalaca. — K r s t p a d a n a z e m l j u, a ona visoko diže c r v e n o s u k n o sa klecala, pobjedonosnu zastavu komunista. — Dvorana vrišti, udara nogama i rukama, sa stolcima i stolovima. — Igra je gotova. Ona, Orlova, u garderobi pred zrcalom skida šminku, sređuje stvari u kovčežić. Onda podigne u birou svoju plaću, deset rubalja... Kod kuće u njezinoj sobici je tako prijatno. Na zidu vise slike oca i djeda, a nad krevetom r a s p e l o. Na stolu je sprava za kavu. Da, ona je dotjerala, da može kupiti kave, mlijeka i bijela hljeba... Kasno je, ona se sprema na počinak... Pred posteljom stoji bosonoga i m o l i dugo i toplo pred r a s p e l o m. Moli Boga, da joj oprosti, jer sve je tamo samo predstava, a ona Mu je ostala kao i prije vjerna i odana.

»Današnja je Rusija gladna i žedna Boga!« tvrdi jedan izvrsni poznavalac prilika. I oni, koji su u službi, da šire bezvjerstvo, kao da su slični onoj kukavnoj Orlovoj, ali neustrašivih vjernika ima toliko, da krv kršćanskih mučenika ne prestaje teći. Profesor ljubljanske bogoslovije dr G r i v e c govori zato da uz crvenu, krvavu Rusiju ima i S v e t a R u s i j a.

O potrebi i koristi vjere za čovjeka uči Crkva u vjeronauku, ovdje treba naglasiti kako je VELIKO SOCIJALNO ZNAČENJE VJERE. Mnogo je puta dosada spomenuto, koliko je nužno srdačno druženje, međusobno pomaganje, porodična čestitost, savjesnost i najneznatnijih radnika, a krepost onih, kojima su povjereni zamašniji i javni poslovi. Mnogo je

puta osuđivana neumjerenost, taština, loše štivo, znanje, što čini čovjeka razbojnikom sa svjetiljkom u ruci, i sve ono, što vraća k životinjstvu. Govorili smo o dobroti i poštenju, a evo što veli dr Šindler (S c h i n d e r):

»Pravo je poštenje i dobrota tek ono, koje u sebi krije tvrdo i trajno jamstvo, da će uzdržati i onda, kad nema svjedoka i kada se ne treba bojati čovječjeg suda; također onda, kada mami kušnja časti i lasti; i onda, kada prijeti neugoda i bijeda. Tako nepokolebivo može biti poštenje tek onda, ako je izraslo iz vjere. Sve drugo, u što se pouzdavaju neki: čovječja naravna čestitost, javno mnijenje, poštivanje sama sebe i štovanja zakona zato, jer je zakon — sve je to bez prave snage i moći, i ne će dostajati u mnogim zgodama. I dobrota i poštenje nijesu prazne riječi jedino, kada se osnivaju na živoj spoznaji i priznavanju Boga, koji je Prauzor sve svetosti, Zakonodavac, čija volja bezuvjetno veže sve i svakoga, Sudac sveznajući i pravedni, koji dosuđuje ili vječno prokletstvo ili vječno blaženstvo. Ukratko: dobrota i poštenje često su prazne riječi, ako nijesu utvrđene vjerom.«

Veliko značenje vjere za ljudsko društvo pokazuje papa Leo XIII„ u svojoj okružnici, kada uči:

»Govore, da država ima sama u sebi dosta moći, zato hoće, neka se izluči iz javnih pitanja svaki obzir na religiju. I zaista su u državnom i javnom životu tragovi vjere sve ređi. Ali ne misle na usudne posljedice takvoga postupanja. Jer čim ponestane Božje sankcije (potvrde) ćudorednom zakonu, propast će također autoritet (ugled) državnih zakona i pravednosti. A autoritet su i pravednost najmoćnije veze svega socijalnog života. I zato: ako ljudi s vjerom izgube nadu u vječna dobra, poželjet će živo zemaljskih dobara, i svak će pokušati prikupiti što više. Posljedice: zavist i mržnja, bune, lude prevratne misli, bez vanjskoga mira, bez unutarnjeg mira zločini će rastvarati život ljudskoga društva.«

Prava urednost, poštenje, i sloga može doći, izmole li je narodi na koljenima i porade li svom snagom svojom, da dođe — kako uči papa Pijo XI.: Mir Kristov u kraljevstvo Kristovo!

Za Isusova života bio je gotovo cio tada poznati svijet jedna velika Rimska Država i ta je država baštinila[40]), čuvala i gajila sva znanja tadanjega svijeta. Tu su silnu državu razorili narodi, koji su se selili iz daleka nepoznatog sjevero-istoka.

40) Vidi 20. str. ove knjige redak 13. i dalje.

I kako su to bila redom divlja plemena, od sve rimske prosvjete ne bi preostalo ništa, da nam je nije Crkva spremila, sačuvala i pomno njegovala u svojim samostanima, knjižnicama i školama. — Sve, što znamo o povijesti našega naroda, saznali smo iz spomenika, listina i knjiga, koje su najogromnijim dijelom sačuvali samostani i Crkva. Tisuću godišnjicu hrvatskog kraljevstva slavili smo godine 1925., jer se prvi put Tomislav kao kralj Hrvata spominje u pismu pape Ivana X., koje je pismo pisano godine 925. i dokaz se o tome čuva u papinskoj knjižnici u Vatikanu. Sva se gotovo naša pisana povijest sačuvala po samostanskim knjižnicama. Što više i o našoj starijoj književnosti o Maruliću, Hektoroviću, Vetraniću, Držiću, Gunduliću i drugima znali bi malo i ništa, da nam nije knjižnica crnih i bijelih fratara franjevaca i dominikaca u Dubrovniku i drugih manastira. — Svećenici i redovnici držali su škole, da odgajaju omladinu i tu su ih učili i znanju. Kada je država LAICIZIRALA ŠKOLE[41]) počela je škola omladinu više učiti, a manje odgajati.[42]) O tom pak odgoju u svjetovnim školama piše slovenski učenjak dr Ušeničnik ovako:

»Odgoj je ovisan i o religioznom mišljenju. U današnjoj državi, koja malo mari za vjeru, moglo bi doći do protuslovlja između opravdanih zahtjeva roditelja (koji traže, da im se djeca odgajaju religiozno) i naučanja neovisnog, često bezvjerskog učiteljstva. Škole bi mogle postati rasadišta bezboštva. A veliki papa Leon XIII. tako očinski uči: ŠKOLA MORA BITI VJERSKA! Jer tko uredi učenje tako, da ga otkine od vjere, taj će uništiti dobro i pravo sjeme u mladim srcima, i to ne će domovini donijeti koristi, već štetu i razor. Ako omladini uzmete Boga, što će je držati u granicama dužnosti, šta će je svratiti sa kliskih staza strasti na put kreposti?«

Čujmo, što naš narod misli o vjeri i Bogu, pa ako se mnogi razmeću tvrdnjom, da je glas naroda glas Božji, neka ga poslušaju, kada govori: Mimo Boga nikud! Od Boga neka sve počinje! Jer Bog i pravda zajedno su, a tko ne zna Boga, ne zna ni za dušu (poštenje). Svakom se može lagati, a Bogu ne može. Bog ne plaća svake subote, ali nikom dužan ne ostaje. Vjeru tko lomi, njega će vjera. A tko Bogu služi, imat će dobra gospodara.

---

41) Laik je svjetovnjak, dakle laička ili laicizirana škola reći će: škola oduzeta svećenstvu i predana svjetovnjacima.
42) Vidi 23. str. ove knjige redak 18. i dalje.

Društvena, skupna (kolektivna) dobra

Kiša ne može u gomilu, — kaže naš narod, — U jato, golube, da te ne bi kobac! Drvo se o drvo naslanja, a čovjek o čovjeka. — Naprotiv kaže opet narod: Od jedne pčele nema meda. Samoživac divljačinom vonja. Sam čovjek gotov đavo.

Svi su ljudi uvijek živjeli, žive i živjet će u skupu, zajednici, društvu. Samoživci su sasvim rijetki, pa i oni, živući u samotnoj kolibici na kraju sela ili u zatvorenom stanu, koriste se radom ljudskoga društva: kupujući kruh i brašno, žigice, obuću i drugo. Pače i nesretni brodolomac Robinzon, kojega je more izbacilo na samotni otok, živući potpuno sam donio je sobom zalihu korisnog znanja ljudskoga društva: on je znao zametnuti vatru, praviti lonce, variti jelo, vaditi sol iz mora, graditi kolibu, sušiti kožu za obuću i tako dalje. — Čovjek je rođen, da živi u zajednici s drugim ljudima i ne može da živi izvan društva. Zatvor zvan samica strahovita je kazna radi potpune osamljenosti, u kojoj se nalazi kažnjenik. Čovjek je zadružno, društveno, socijalno biće[43])! Pa ipak čovjeku nije dobro živjeti u skupu s bližnjima, ako u društvu nema slobode, pravednosti i ljubavi.

Sloboda.

Jedna narodna poslovica glasi: Pas na lancu je pas, vol u jarmu je vol, ali čovjek bez slobode nije čovjek, nego rob. Odatle se vidi, kako naš narod cijeni to društveno dobro i kako sudi, da je sloboda potrebna i nužna čovjeku dostojanstvu, jer bez slobode čovjek i nije čovjek, već mu je trebalo nadjeti drugi naziv i jadno ime: rob.

Čovjek hoće da bude sam svoj, da stoji o samom sebi, jer ČOVJEK JE OSOBA, LICE, a nije stvar, roba, zemlja ili blašče, pa da bude nečije vlasništvo. Čovjek treba OSOBNU ILI LIČNU SLOBODU.[44]) To će reći: Neka nitko ne dira u njegov život, tijelo, zdravlje i čast.[45]) Neka ga svatko pušta da se slobodno kreće i da seli iz mjesta, u mjesto ako baš hoće. Nitko neka neopravdano i nasilno ne bane i ne provali u čovječji dom. I neka čovjek slobodno radi i izabere sebi, što će raditi, jer priroda je ljudima dala različite naklonosti

---

43) Vidi na 4. str. ove knjige bilješku 1.
44) Kao kod tjelesnih potreba može se i treba čovjek odreći i slobode radi viših dobara. Tako čine redovnici zavjetujući se na potpunu poslušnost, siromaštvo, dragovoljni komunizam.
45) Čovjek ima pravo samoobrane i samoodržanja.

i veselje za ovo ili ono, pa će jedan htjeti izabrati ovaj stalež ili zvanje, a drugi nešto drugo.

Sve to, što je tu nanizano, čini se jasno samo po sebi, pa ipak se čovjek tisuće godina borio, a bori se još i danas za osobnu slobodu. — U Kini, na primjer, smije otac i muž izložiti i prodati svoje dijete i napustiti ženu, ako mu što skrive, ili ako ih ne može više hraniti. Prostitucija čini žene bijelim robljem, kako vele, a još i mnogo gorim, nižim i nečasnijim od roblja. Muslimanke su zatvorene u haremes gustim rešetkama na pendžerima i moraju pokriti lice feredžom, ako im muž dopusti da izađu. U nekim zemljama postoji i danas ropstvo, pa gazda kupuje čovjeka-radnika na vašaru kao stoku. Ako je loše kupio, prodat će dalje, ako se naljuti na roba, može ga ubiti, pa nikom ništa do kvara gospodaru. U mnogim zemljama (kao i kod nas do nedavna) postoji kmetstvo, gdje je čovjek, štono riječ, »pribijen na grudu«: mora obrađivati gospodarevu zemlju i ne smije nikuda odseliti ili otići u zanat, ako to gospodar ne dopusti. U Indiji se sav narod dijeli u tri kaste — to su: bramani, kšatrije i parije. Iz jedne se kaste ne može nikako prijeći u drugu, nitko se ne može ni ženiti iz druge kaste. A tko se rodio kao parija, bit će i ostati seljak i radnik, kšatrije su vojnici i činovnici, a bramani svećenici i veliki dostojanstvenici. Nego i kod nas se do nedavna narod veoma dijelio po staležima. Seljak bi veoma pazio, da se ne miješa s nekim, koji nije iz jednake zadruge, i za one druge govorio bi čak: Neka je od kučke, samo da je iz kuće! Obrtnikom, to jest majstorom-građaninom mogao bi postati samo sin majstora, a časnije državne službe dobivali bi samo rođeni plemići. Kada je prvi neplemić Mažuranić izabran hrvatskim banom, govorilo se mnogo o tom banu pučaninu[46]. Prema Buharinovu »Programu komunista-boljševika«[47] u današnjoj komunističkoj državi izračunava Centralni biro, što treba, i šalje ljude na rad u polje, staje, tvornice i tako dalje. I to je protiv osobne slobode i protiv slobode izbora zvanja i zanimanja, pa će se čovjek buniti, što država zadire i amo. — Žene su oduvijek smjele da zarađuju u najnižim i najnapornijim službama kao težakinje, služavke, tvorničke radnice, a do nedavna jedva ih je muškarac puštao u laglja

46) Jedina je Crkva bila tako demokratska, da je svećenikom, biskupom, pače i papom mogao postati svaki čovjek, rodio se on u dvoru, gradu, gazdinskoj kući ili u posljednjoj potleušici.

47) Vidi 10. str. ove knjige redak 21. i dalje.

i bolja zvanja, ma bile za to i sposobne.[48]) — Novi oblici ropstva i napadaja na život, zdravlje, čast i slobodu čovjeka jesu iskorišćivanje[49]) i premalene plaće radnika namještenika i činovnika.

Ali ne iskorišćuje samo poslodavac radnika, nego i radnik svoju djecu i ženu, kada na primjer roditelji premoreno dijete suviše opterećuju kućnim poslom misleći, da rad u školi ne zamara; ili kada otac šalje dijete kilometar daleko po duhan i vino, a ono bi trebalo već da legne; ili kada muž popije i popuši dio svoje plaće, a ženu šalje na posao, koji joj je malo plaćen. Iskorišćivanje je, kada muž sjedi, dok njegova žena, poslije rada, koji je obavila izvan kuće kao dvorkinja, tvornička radnica ili drugo, mora još raditi teški posao u kući i brinuti se za malu djecu, a muž umjesto da pomogne izgovara se, sebičnim načelom: »To je ženski posao!« — U nekim krajevima našega naroda otac se stidi žene i djeteta, te sa ženom i ne govori pred ostalima, a o djeci se brine samo mati. Ali ona mora u isto vrijeme da vodi sve kućne i poljodjelske poslove. Zato mora prva ustajati i posljednja lijegati. Ona je prava ropkinja, uvijek je prljava, masna i ne ide nikuda. Strašno je iskorišćivanje, da žena ne štita, kada je trudna, nego ona radi i tegli kao svaka druga. Iskorišćivanje je dakako i to, kada žena ne štedi, ne brine se, da spremi hranivo i valjano jelo, ne pazi na rublje, ne krpi odijelo, a siromah muž ne može da smogne za život, a kamo li da uštedi koju bijelu paru za crne dane. Prema tome svaki čovjek u svakom zvanju i u svakom položaju može da iskorišćuje bližnjega svoga i da grabi korist iz njega.

48) Borba za to, da se ženama dopusti, da uđu u sva zvanja, za koja su sposobne, i da se za jednaki rad jednako plate, veliki je dio tako zvanog ženskog pitanja.

49) Iskorišćivanje ili eksploatacija jest n. pr. predugo radno vrijeme, noćni rad, zloupotreba radnika, koji rade kod kuće, nezdrave radionice i uredi (osobito iza rata po svakakvim podrumima) itd. Da gazda ugrabi što više dobiti iz radnika, izmišljen je u novije doba TEJLORIZAM, nazvan tako po američkom inžinjeru Tayloru, koji ga je izmislio. Kao što vojnici moraju naučiti, kojim će kretnjama najbolje i najbrže skinuti pušku sa ramena, tako se traži za svaki posao, kojim li bi kretnjama ruku i tijela mogao radnik u najkraće vrijeme izvršiti najviše posla. Zato se radnici kod posla fotografiraju kinematografski (s tako zvanim cajtlupama) i onda se iz slike proučava, koja je radnikova kretnja prespora, zaobilazna, nespretna ili suvišna, a kakva bi kretnja bila bolja i brža. Kroz radno vrijeme hoće se iskoristiti svaki trenutak, svaka mišica i svaki živac radnikov. Veliki češki tvorničar cipela M. Bat'a u oglasima, koji se svuda nalaze, naziva to: »Naša poduzeća idu za tim, da povise kapacitet radnika.«

Novi je oblik ropstva i veliki strah neosiguranih radnika, jer se moraju plašiti nezaposlenosti, nesreće, dulje bolesti, prerane smalaksalosti i starosti.[50]) Jedan pisac razmišljajući o tome piše:

»Između milijunara i jednog seljaka postoji samo razlika u množini, koliko koji posjeduje, alio no najvažnije ima i seljak, jer je mali kralj na svome imanju i jer je miran i spokojan za sebe i za svoje: i ako umre, i ako oboli, ako ostari, ako se osakati. Siguran je, da njegova žena, njegova djeca i on sam ne će dopasti nedostojne i beznadne bijede. Naprotiv između toga seljaka i radnika, koji ima samo svoju plaću, postoji ogromna razlika, jer dok je seljak obezbijeđen, radnik ne zna, ne će li sutradan kakva bolest, neimanje rada, kakav novi izum[51]) dovesti njega, njegovu ženu, njegovu djecu do bijede i nevolje. Između seljaka i radnika postoji razlika kao između pakla i čistilišta. Pakao je ograđen i u nj ne dopire ni tračak nade, naprotiv čistilište samo liči na pakao, ukoliko je mjesto patnja, dovoljno je, što u čistilištu ostaje sigurnost, da nije sve izgubljeno. Spas bi i oslobođenje radnika bilo njihovo osiguranje za slučaj nesreće, bolesti, nezaposlenosti i starosti.«

Jer su pojedini ljudi i neki pojedini staleži slabi, da se sami brane i održe, da se zaštite i unaprijede svoje tjelesne i duševne potrebe, treba im dati SLOBODU UDRUŽIVANJA, da u slozi izvedu ono, što sami ne bi mogli.[52]) Slobodu slabih treba pak da štiti napose ljudsko društvo, država.

I svakom NARODU TREBA DATI SLOBODU,[53]) da živi i razvija svoju sposobnost. Najpoželjnije bi bilo, da svaki narod odlučuje sasvim samostalno sa sobom — a to je SAMOODREĐENJE NARODA — i da živi u svojoj zasebnoj NACIONALNOJ (NARODNOJ) DRŽAVI. Ali nemoguće je svagda postaviti državne granice tako, da bi se poklapale s granicama narodnog područja. Ali ako je ušlo više naroda u zajedničku državu, treba im dati što širu SAMOUPRAVU,

50) I t. zv. redukcija činovnika, gdje se ovi mogu bez ikakve krivice »radi štednje« otpustiti i baciti na cestu (a gotovo jedini poslodavac za obrazovani stalež je država!), rinula je taj stalež u nesigurnost i veliku socijalnu patnju.

51) Vidi 12. i 13. str. ove knjige.

52) Vidi 3. i 4. str. ove knjige. Što je za pojedinog čovjeka samoobrana, to je za staleže uistinu nužni štrajk, pa ga i kršćanski sociolozi dopuštaju.

53) Vidi 4. str. ove knjige.

AUTONOMIJU,[54]) ili toliku samostalnost, da će ta država biti zapravo savez tih naroda ili FEDERACIJA I KONFEDERACIJA. Padnu li pak odlomci nekoga naroda na zemljište države, kojom vlada tuđi narod, to te NARODNE MANJINE s punim pravom traže, da dobiju slobodu, da čuvaju svoj jezik da djecu uzgajaju u domaćem duhu i da razviju svoje sile i sposobnosti. — Što je za pojedinca čovjeka nužna samoobrana, to je za narod OBRAMBENI RAT. Ali rat je od sviju socijalnih zala najnedostojnije zlo. Da se ukloni ta sramotna bijeda, mnogo se razmišlja, dosta radi, ali manje uspijeva. PACIFIZAM[55]) jest težnja za mirom među ljudima i nastojanje, da bi se nesuglasice i sporovi među narodima i državama rješavali na MIROVNIM SUDIŠTIMA i u tako zvanom DRUŠTVU NARODA.[56]) To je najljepša želja i mnogi umovi rade oko toga. Papa Benedikt XV. pozvao je sve kršćane, da se založe za to, jer je »mir najljepši dar Božji i zapovijed ljubavi veže sve socijalne jedinice. Nije naime drugačija evanđeoska zapovijed ljubavi za pojedince, a drugačija za države i narode, koji se sastoje iz pojedinaca.« — Papa Pijo XI. i u poslanici o miru opominje na prošnju u Očenašu i želi, da svijet postane Kraljevstvo Kristovo, u koje da dođe mir Kristov... U svijetu vlada ona poganska: Ako hoćeš mir, spremaj se na rat! Zato i posljedica toga oružanog mira jest: MILITARIZAM, uzdržavanje silne vojske i oružja, što uništava toliko ljudskoga rada i najogromniji dio svih poreza i dohodaka državnih.

Govoreći o slobodi treba naglasiti, da sloboda nije neobuzdanost, raspojasanost, raskalašenost i nasilje. Pravo slobodan je onaj čovjek, koji ne robuje svojim unutarnjim slabostima, nepažnji, zlovolji, hiru, lijenosti, strasti i zlu. Čovjek je gospodar svijeta, ako je ponajprije svoj gospodar! — U ljudskom društvu nije sloboda u tome, da svatko radi, što hoće, jer bi otuda nastao nered poguban za čovjeka. — Slobodu malodobnih i nesposobnih treba da nadziru roditelji i stariji. Mnoge slobode mora ograničiti zakonska vlast, radi općeg dobra. Slobodu zlonamjernih nevaljalaca i zločinaca treba skršiti, jer je pogibeljna ljudskom društvu! — »SOCIJALNI

54) »Autonomija« grčki znači samostalno zakonodavstvo, dakle ne samo uprava, nego i davanje zakona, po kojima se upravlja. Zajedničko zakonodavstvo daje samo okvir, u kojem se smiju kretati posebni zakoni, i uređuje zajedničke poslove kao što su vojska, željeznice, pošta i sl.)

55) »Pacifizam« dolazi od latinske riječi »pax«, mir.

56) Vidi 4. str. ove knjige.

ZAKONI moraju dati mogućnost svima, da žive,« — uči papa Leo XIII., — »a ti zakoni treba da budu izraz vječnoga zakona, koji je preko svega prava... To je Božje gospodstvo, koje ne krši čovjekove slobode, već je utvrđuje i usavršuje...« — Još nešto! Postoji opasno praznovjerje u »oslobođenje« i da će biti sve »drugačije«, a to će reći »sve bolje, jer gore već ne može da bude,« ako se ovo dosadanje sruši. Mnogi misle, da će biti »sve bolje«, ako se sruši vlada, prevrne monarhija u republiku, ili obori sadanji red, a možda i država. To je nesretno praznovjerje, u koje vjeruju premnogi, a jedan pisac izvrsno veli:

»Oni djetinjasto vjeruju, da se napredak može ostvariti za nekoliko mjeseci!... Računati na državu znači vjerovati, da će naređenja učiniti umove prosvijetljenijima i preobraziti neznalice u ljude obrazovane i razumne; znači zamišljati, da će jedna odredba očeličiti svijet i učiniti ga strpljivim, odvažnim, da će ublažiti žestoke, da će uništiti lakomost, neuviđavnost, pohotljivost, alkoholizam; da će pretvoriti lijenčine u radine ljude; da ne će biti više ubivstava, prevara, zloupotreba vlasti, klevetanja, bolesti, bijede, starosti i smrti... Ogromna je naša zabluda, što čekamo i očekujemo sve od nečega drugoga i od nekoga drugoga, a ne od nas samih! Uzalud je boriti se za novi oblik države i vlade, ako se svaki pojedinac ne oslobodi zla, što ga nosi u sebi!«

Uz osobnu ili ličnu slobodu i slobodu udruživanja najčešće se spominje i traži SLOBODA GOVORA, ŠTAMPE i SASTAJANJA. Najpoznatiji pobornik slobode Wilson napisao je u svojoj knjizi »Nova sloboda«, da je javno i slobodno govorenje, pisanje i raspravljanje o javnim poslovima i vođenje tih poslova sasvim otvoreno — najbolji i pravi način rada, jer:

»Zašto kriti, ako nemamo što kriti? Ako je neka stvar javna, zašto je potrebno da se vrši tajno? Čemu upravljati javnim poslovima iza zatvorenih vrata? Možda se mnogi ljudi sumnjiče krivo. Oni su dužni da javno istupe i otvoreno rade (pa će ušutkati klevetnike). Baš samim tim, što se nešto tajno radi (i ne dopušta, da narod o tome govori, piše i na sastancima raspravlja), to rađa nepovjerenje. Svatko zna, da korupcija[57]) uspijeva na tajnim mjestima i da se boji svjetlosti. Sasvim je dakle razumljivo, ako se javlja nepovjerenje, jer je od tajnosti do nedopuštenog samo jedan korak. I zbog toga su dužni naši pošteni političari i naši upravitelji velikih dobara,

57) »Korupcija (corruptio)« je latinska riječ, a znači: zavođenje, podmićivanje, potkupljivanje.

pothvata, banaka, trustova da zbog svoga dobroga glasa javno rade. (I da dopuste, da se o njihovom djelovanju može slobodno govoriti, pisati i raspravljati.) Mi smo zabrinuti za glas tih ljudi više nego oni sami. Mi se bojimo, da oni ne podlegnu iskušenjima tajnosti, ako budu duže izloženi opasnosti... Nikad nismo pri svom poslu točniji i savjesniji, nego kod nas tkogod promatra. A ako živiš u udaljenom kraju, u osami, reći ćeš: Sad ću se raspasati, jer me nitko ne vidi.« Ali čim opaziš, da netko iz daljine dolazi, ti ćeš se drugačije vladati i postat ćeš pristojniji... Najzad, ako je gdjegod što boležljivo, tu treba postupati kao s tuberkulozom (sušicom). Bolesnicima se naređuje, da izlaze na čist i svjež zrak i na svijetlo..«

Dok se svijet ne nauči na slobodu govora i pisanja, često će se ta sloboda na zlo upotrebljavati. Gladan, kad se dočepa zdjele, prenajest će se. Držat će se sastanci i skupštine, gdje će se ogovarati, opadati, klevetati, vikati (umjesto da se dokazuje), varati i lažljivo hvaliti svoje. Isto će biti i u štampi. Ali doći će djelo na vidjelo. Lažac će se najprije uhvatiti u laži, ako se razbrblja. Lija će dolijati. Narod će, ako je pametan i pošten, ostaviti klevetnike, lašce i prazne brbljavce i otići k onima, koji rade pošteno. Tada će sastanci i skupštine i pisanje novina samo po sebi postati ozbiljnije i poštenije. Narod će htjeti, da se o stvarima, koje se tiču sviju, ne lakrdija, ne laže i ne maže, već da se raspravlja hladno i istinski.

Nego od pukih riječi, rasprava i pisanja bilo bi malo koristi; treba da svatko, koga se javni poslovi tiču, slobodno i utječe na njih, da svatko slobodno bira opunomoćenike, zastupnike, poslanike i vijećnike, pa da ih šalje onamo, gdje se odlučuje o javnim poslovima. Ne smije se raditi o meni, a bez mene! Budući da javni poslovi, o kojima se radi u narodnoj skupštini (parlamentu, saboru), gradskim i općinskim vijećima, tiču svakoga državljanina, građanina ili općinara, treba im svima dati OPĆE PRAVO GLASA, to će reći: neka glasa i bira svatko od njih, tko može i mora svoje privatne poslove obavljati bez tutora. Kod punog općeg prava glasaju svi muški i žene, pa se od birača traži jedino državljanstvo, punoljetnost, poslovna sposobnost (da nijesu pod skrbništvom) i građanska čast (to jest, da nijesu radi kakvog zlodjela proglašeni nečasnima).

Još prije nekoliko desetaka godina u državama su pravo glasa i političkih povlastica imali samo plemići. A jer je tada plemstvo posjedovalo najveći dio zemalja, držalo se, da prava i slobode u državi imadu radi svoga imanja. Kada se poslije obogatio i ojačao građanski stalež, koji se

bavio trgovinom i industrijom (velikim obrtom), tražili su i građani — i najzad dobili — pravo glasa i političke povlastice. Izvorom tih povlastica i sloboda nije više bila samo zemlja, nego i n o v a c. Pravo se biranja davalo samo onome, tko je plaćao dosta velik porez (c e n s u s). I kako je prije vladalo plemstvo (aristokracija), tako su poslije zavladali bogataši (plutokracija). Međutim je postajao sve brojniji, bolje organiziran i jak r a d n i č k i s t a l e ž i on nije mogao podnijeti, da državna vlast bude u rukama bogataša, pa je zato tražio opće pravo glasa. I trebalo je birati : ili dati glas i političke povlastice širokim slojevima naroda, ili se svaki čas boriti s radničkim uzbunama i revolucijama. Profesor državnoga prava Slobodan J o v a n o v i ć veli :

»Savremena država teži, da tu borbu dovede pod pravni poredak. Umjesto što bi se građani tukli po ulicama oružjem u ruci, neka se tuku na biralištu, glasačkim ceduljama i kugljicama — i poslije u parlamentu kroz besjede svojih predstavnika... Ali da bi se ta borba društvenih redova (staleža) mogla postaviti na legalno (zakonito) zemljište, prvi je uslov, da zakonita sredstva borbe budu p o d j e d n a k o d o s t u p n a s v i m a.«

Protiv podjednake političke slobode danas su f a š i s t i i b o l j š e v i c i. FAŠISTI, koji vladaju Italijom, govore, da vlast u državi treba da imadu najsposobniji, najpametniji, najimućniji i najradiniji — uistinu to znači n a j j a č i. I tko jači, taj kvači, a raja neka tegli. — A ruski BOLJŠEVICI proglasili su d i k t a t u r u p r o l e t a r i j a t a.[58]) B u h a r i n u »Programu« piše doslovno :

»Diktatura znači gvozdenu vlast, vlast, koja ne štedi svojih neprijatelja. Pa to ste vi komuniste za nasilje? Dabome! odgovaramo mi. Mi smo za revolucionarno nasilje. Uđite u ženski samostan, kad prekoravate, što upotrebljavamo nasilja ... A sva vlast neka je u rukama radnika i s i r o m a š n i h seljaka (koji su do jučer bili seoski sluge). Ostaloj crnoj bandi n e d a m o n i j e d-

---

58) »Diktatura« je latinska riječ, a znači svu vlast predati u ruke jednome ili nekima, dok svi ostali treba da slušaju. U današnjoj Rusiji vladaju neki bivši revolucionari i organizatori i tvornički radnici, koji svi zajedno čine veoma maleni postotak u toj seljačkoj državi. — »Proletarijat« čudna je riječ, a dolazi od »proles«, što znači d i j e t e. Stari rimski povjesničar P l i n i j e opisao je, kako je sve pučanstvo rimske države u ono vrijeme bilo podijeljeno u mali broj bogatuna i ogromno mnoštvo sirotana, koji nijesu imali ničega do mnogo djece. Bili su b o g a t i d j e c o m, »proletarci«. Danas se tako zovu široki redovi radništva.

n o g o s n o v n o g p o l i t i č k o g p r a v a... Diktatura radnika i siromašnih seljaka ne daje nikakve slobode neprijateljima. Ona je uvijek gotova obustaviti njihovu štampu, zabraniti im, da lažu i kleveću (slobodu govora), rastjerati njihova udruženja...«

Znajući, kako je sloboda znatna potreba čovjeku, znamo, da je takvo namjerno i silovito oduzimanje osnovne slobode mnogim ljudima u državi jedno n o v o s o c i j a l n o z l o, a nikakvo rješenje socijalnog pitanja.

Da čovjek može živjeti i udovoljiti svojim potrebama upotrebljava s t v a r i. I neke će stvari odmah potrošiti, na primjer jelo ; neke će trebati dulje vremena, kao odijelo, knjige ; dok će neke htjeti imati veoma dugo ili zauvijek, jer su mu drage, ili jer želi izvaditi korist iz rada, koji je u njih uložio — takve su stvari na primjer lijepo izrađeni štap, gusle, voćnjak, oranica, kuća. Od ovih stvari mora čovjek neke imati upravo kao s v o j e v l a s t i t e, da ih može upotrijebiti, kako treba. A čovjek i po svojoj prirodi želi, da nešto ima kao s v o j e i u tu će s v o j i n u drage volje ulagati mnogo rada i brige, i tom će se još radovati. Čovjek se razlikuje od životinje i u tome, što misli na budućnost, pa želi, da neka dobra budu trajno njegova i njegove porodice. Ta želja slobodnog i tajnog posjedovanja nekih stvarnih dobara jest potreba LIČNE SVOJINE ili PRIVATNOG VLASNIŠTVA. Američki filozof Viljem Đems (Wi l i a m J a m e s) piše :

»Smisao za svojinom javlja se kod djece već u drugoj godini života. Među prvim riječima, koje dijete nauči da izgovori, jest i riječ »moj«, i teško roditeljima blizanaca, koji propuste da svoje poklone udvoje. Jačina i prvobitna snaga ovoga instinkta (nagona) čini se, kao da unaprijed izriče nepovjerenje i otklanja sve reforme (preinačenja) komunističkih[59]) utopija (sanjarija). L i č n a s v o j i n a n e d a s e u n i š t i t i, s v e d o k s e l j u d s k i r o d i z o s n o v a n e i z m i j e n i... Čak i oni vjerski redovi, koji se zavjetuju na potpuno siromaštvo, dopuštaju u korist ljudskoga srca, da redovnik ima svojih knjiga, a redovnice svoga cvijeća i sličicu u s v o m e molitveniku.«

Iako je privatno vlasništvo jedna jaka čovječja potreba ipak ga radi o p ć e k o r i s t i zakonska vlast smije i mora o g r a n i č i t i, kao i druge slobode. Dr J. K r e k govori o tome ovako :

---

59) Komunisti ne priznaju privatno vlasništvo. Vidi 9. i 10. str. ove knjige.

»Država doduše ne daje prava na privatnu svojinu, ali je podržava i štiti; zato ima ona bez sumnje i svojih prava gledom na privatno vlasništvo. Naročito mora paziti, da se privatnom svojinom ne nanosi šteta općem blagostanju.... Dobar se zakonodavac mora zgodnim načinom starati za to, da privatno vlasništvo koristi cjelini. Po tom načelu državni zakoni omeđuju privatnu svojinu... Država smije obzirom na općenitu korist neke stvari izvlastiti (ekspropriirati), zadržati samo za sebe i izlučiti takva poduzeća, koja služe neposredno općenitoj koristi ili koja u rukama privatnih vlasnika ne izvršuju svoje zadaće, ili jer su općenito prijeko potrebne, ne smiju biti predmet pojedinačne špekulacije. (Ovamo pripada n. pr. podržavljenje željeznica, ugljenika itd.) — Pametnim zakonodavstvom mora se država brinuti, da RAD postane glavni izvor sticanja, pa mora urediti nasljedno pravo, pravednu izmjenu robe (nadzor burza i n. pr. tamošnje štetne terminske kupnje bez robe); naročito se mora opirati lihvi. — Budući da zemljište ima najveće gospodarsko značenje za ljude, jer je ono doista potrebit osnov svake samostalnosti (slobode) i prosvjete, zato treba naročito tu pronicavo i odlučno skrbiti, da zemljištu ostane njegovo važno značenje. Neomeđena privatna svojina zahtijeva neomeđenu slobodu posvuda, pa i kod zemljišne svojine. Ali iz takve se slobode rađa s jedne strane nagomilavanje, a s druge komadanje zemljišta i propadanje nebrojenih gospodarstava, strašno zaduživanje i sve veće siromaštvo. Tu se mora umiješati država i zapriječiti štetan tijek gospodarske slobode. S obzirom na općenitu korist ima država za to nesumnjivo pravo.[60] Pametno SELJAČKO PRAVO, koje upravo osigurava privatnu svojinu seljačkom staležu, a koje omeđenjem privatne svojine uzdržava taj stalež krepak i čil na opću korist, jest opravdan zahtjev.«

Da se vratimo k velikom poborniku slobode Wilsonu, evo njegovih riječi:

»Što je sloboda? Ja slobodu zamišljam kao veliku i moćnu mašinu. Ako se dijelovi te mašine sastave nevješto i tako, da jedan dio zaustavlja i koči, kad se drugi hoće da pokreće, onda se pokvari cio

60) Naša tako zvana AGRARNA REFORMA ograničila je nagomilavanje i odredila, koliko najviše zemljišta smije imati pojedini veliki posjednik (n. pr. 75, 100, 300 jutara zemlje). Na taj je način oslobodila mnogo zemlje, oduzela je velikim posjednicima i podijelila malom svijetu, željnom zemlje. Ali to nije dosta! Zemljišni se odnosi zasada uređuju općim GRAĐANSKIM ZAKONOM, a trebalo bi posebnim SELJAČKIM ZAKONOM zaštititi seljački posjed. O tome će biti u ovoj knjizi govora još malo poslije.

stroj i mašina stane. Sloboda se pojedinih dijelova sastoji u najboljem skladu i sklopu sviju dijelova. Treba li, da se čep neke mašine miče potpuno i slobodno, onda treba da je udešen točno prema drugim dijelovima mašine. Tako će čep biti slobodan, i to ne zbog toga, što bi bio sam ili nevezan s mašinom, već zato, što se prilagodio vješto i brižno ostalim dijelovima.«

Da bude ta Wilsonova poredba jasna, treba reći: Sloboda jednoga čovjeka, društva, staleža ili države ne smije zadirate, zahvatati, dirati ili čak kočiti i priječiti slobodu drugoga. Među slobodama treba da vlada sklad, jer to traži pravednost.

Pravednost.

Pravednost drži zemlju i gradove. Pravda je u Bogu, i što je pravo, i Bogu je drago, — veli naš narod, a: — Ako pravica ne pomaže, krivica ne će. O nepravdo, da te Bog ubije!

Pravednost[61]) traži, da se dade SVAKOME SVOJE: pojedinom čovjeku, što je čovjekovo, ljudskom društvu, što pripada njemu. Pravednost traži, da se sva dobra i svi tereti pojednako razdijele među sve ljude.

DAJTE ČOVJEKU, ŠTO JE ČOVJEKOVO!

Čovjek naziva svojim: svoj život i zdravlje, svoju dušu, svoju čast, svoju slobodu, svoju svojinu. — Svi ljudi su drugovi i po Bogu braća,[62]) ali svi nijesu jedno te isto, ljudi se među sobom razlikuju, svaki čovjek ima svoju zasebnu dušu, život, tijelo, zdravlje, čast. I svaki čovjek hoće da bude sam svoj i neovisan, da bude lice, da ne bude ničije vlasništvo, da stoji o sebi. ČOVJEK JE OSOBA, LICE.[63]) I kao osoba ili lice ima svaki čovjek svoju ličnu svrhu života i sam je dužan da svojski izvrši onu zadaću, zašto je na svijetu. Nitko ne može mjesto mene spoznati, ljubiti i služiti Boga, nitko ne može živjeti, biti zdrav, častan i slobodan umjesto mene. Sve je ovo za mene i moje, pa pravednost traži, da se moje dade — meni.

Moja duša je moja, i moja je dužnost, da vršim vjerske dužnosti i dam Bogu Božje. To ne može nitko umjesto mene, ali zato mora svaki gospodar svome službeniku dati vremena i zgode za službu Božju.

61) Često se govori i pravičnost, pravda, pravica, ili socijalna pravednost i slično.
62) Svi ljudi govore Bogu: Oče naš.
63) Vidi 33. str. ove knjige.

Moja č a s t je moja. Zato zapovijed pravednosti glasi: Ne reci lažna svjedočanstva na bližnjega svoga!

Ali lažno svjedočanstvo nije samo ono na sudu, kada gore dvije svijeće pred raspelom! Lažno svjedočanstvo je svako klevetanje i opadanje. Opasnost je, da lažno posvjedoči i onaj, koji ogovara, jer je teško provjeriti istinu i provesti točnu istragu o istinskoj krivici. I državni se sud prevari... A oteti dobar glas bližnjemu gore je, nego ga okrasti. — Dobar glas bolji je no zlatan pas. Čast je čovjeku kao korica kruha.

Za ž i v o t, t i j e l o i z d r a v l j e čovjekovo zapovijed je pravednosti: Ne ubij!

Ali ubiti ne znači samo: uzeti sjekiru ili pušku pa utući. — Grubo ubojstvo nije najobičniji oblik da čovjek bude ubijen. Bijeda, žalost, svakodnevna patnja pomalo, ali sigurno ubijaju život čovjeka. Može se zato s pravom reći, da namećući jednom čovjeku svakodnevno pretjerani umor, patnje, nezaslužene kazne, da se i na taj način izvršuje jedna vrsta ubistva. Rane nanesene duši često su tako opasne, čak i za tjelesno zdravlje, kao udarac nožem. Tuga ubija više ljudi od otrova i mača, i bijeda broji više žrtava od rata... Otac porodice, koji pije ili se karta, ili se surovo vlada, oduzima svojima mir i sreću i ubojica je svoje žene i svoje djece.... Ubojica je škrtac, koji pušta, da njegovima nedostaje potrebno. Ubojica je gazda, koji čini, da njegovi radnici i namještenici rade pretjerano i rade pod lošim pogodbama[64]), u nezdravim prostorijama, s opasnim strojevima i surovinama[65]) i slično. Ubojica je, koji za kukavnu plaću iskorišćuje rad djece i žena...

I sve ostale slobode i prava, koje pripadaju čovjeku kao o s o b i ili l i c u,[66]) traži pravednost, da mu se dadu. — MEĐUSOBNA PRAVEDNOST traži, da čovjek čovjeka ne ometa, da mu ne čini ništa, što ne bi htio da drugi njemu čine; pravednost traži, da se poštuje tuđa lična s v o j i n a. Zapovijed je pravednosti: Ne kradi!

---

64) Loša i nepravedna je pogodba, kada radnik ili radnica u nuždi privoli na nešto, što nije pravedno. Ta i z n u đ e n a privola nema obvezatne moći, kako kaže papa Leon XIII. u okružnici »Rerum Novarum«, kada govori o radničkoj pogodbi i plaći: «Niti je kome dopušteno zahtijevati niti se obvezati na zanemarivanje dužnosti, koje čovjeka odvraća od Boga ili od samoga sebe.«

65) Zato valja strojeve snabdjeti napravama za zaštitu radnika a prostorije s dobrim ventilacijama i t. d.

66) Protiv ropstva i sviju njegovih oblika govoreno je već na str. 34. do 36. ove knjige.

A tko da nabroji sve oblike krađa i prevara? Nečastan je trgovac, koji podmeće lošiju robu i zakida na vagi i mjeri; seljak, koji lijeva u mlijeko vodu, u vrhnje (kajmak) brašno, u brašno pijesak i s nezdravom hranom kvari zdravlje onih, koji kupuju i plaćaju. Dosta je kroz nedjelju dana čitati domaće i razne vijesti kojega dnevnika, pa da se vidi, što sve čovjek pronalazi i neprekidno izmišlja, da iskoristi povjerenje svoje žrtve.

Ovdje valja navesti, što piše slovenski kršćanski socijal dr Andrija G o s a r:

»Zaista, dobri nam je Bog dao prirodu, da se koristimo svim njenim plodovima i snagama, ali je Bog rekao, da će zemlja roditi trnjem i korovom i da ćemo kruh jesti u znoju svoga lica. Odatle je jasno, da ne može nitko živjeti u neradu i lijenosti i od onoga, što priroda sama daje. Svi oni, koji plivaju u slasti i lasti, a sami malo što ili ništa korisna ne rade, koji žive od tuđih žuljeva i na račun i štetu drugih — svi ti kradu. To su pijavice na tijelu ljudskoga društva. Jer što i koliko ovi odviše trebaju i troše, toliko ostaje manje onima, koji rade za njih. To nije pravedno... Zemlju sa svim njezinim bogatstvima namijenio je Bog ljudima, ali pojedini čovjek smije uzeti za se, koliko treba on i njegova porodica. Ako je uzeo više i ako ima mnogo, dužan je svoje bogatstvo upotrebljavati tako, da koristi ne samo sebi, nego što većem broju drugih ljudi. Ne će li to milom, treba mu ljudsko društvo njegovu privatnu svojinu tako ograničiti i stegnuti[67]), da ne uzmogne više griješiti protiv toga očevidnog zahtjeva društvene i socijalne pravednosti.«

DRUŠTVU TREBA DATI ŠTO PRIPADA DRUŠTVU.

Mlado nijedne životinje ne dolazi na svijet tako bespomoćno i ne ostaje tako dugo potrebno tuđe skrbi, kao dijete čovječje. A i odrasao čovjek je gol, goloruk i slab. Priroda mu je u pomoć dala uz razum — d r u š t v o[68]). Bez društva, gdje jedan drugom pomaže, ne bi čovjek mogao zadovoljiti potrebâ svoga života i bio bi kao pčela bez košnice i mrav bez mravinjaka. Čovjek je rođen, da živi u zajednici s drugim ljudima, i otuda mu neizmjerna korist. Iako se čovjek r a z l i k u j e od čovjeka, jer je svaki svoje zasebno lice, OSOBA, čovjek se s čovjekom u j e d i n j u j e u društvu, jer je čovjek SOCIJALNO BIĆE. A jer je čovjeku život u zajednici s drugim ljudima potreban, da ga oni brane i da mu pomažu, to čovjek mora za uzvrat braniti i pomagati i njih i pridonijeti svoj udio zajednici. Ako čovjek od društva d o b i v a, on

---

67) Vidi i str. 41. i 42. ove knjige.

68) Vidi 3. i 33. str. ove knjige.

mora društvu i vratiti milo za drago[69]). To je ona PRAVEDNOST, koja traži, da se dade svakome svoje, dakle i društvu, što pripada njemu. Na nekoliko ćemo primjera to razmotriti.

Unatrag nekoliko tisuća godina svi su ljudi živjeli, kao što danas živu neka plemena u južnoj i unutarnjoj Africi i Aziji ili po otocima južnog mora, loveći lov i sabirući biljevnu hranu.[70]) Ali zemlja rađa trnjem i korovom, ljudski rod se umnožio, a lovine je bilo sve manje. Učeni isusovac H. Peš (H. Pesch) veli:

69) Ali dakako i obratno, ako čovjek društvu mora dati, ima pravo od njega i tražiti. Jer je čovjek ujedno i osobu i socijalno biće, pravedno je, da osoba ništa ne traži od društva, što bi bilo nesocijalno, a društvo opet da ne uništuje čovjekove osobnosti.

70) Sva starija domišljanja o praživotu ljudi nadvladala je naučnim dokazivanjem (i zato ima veliki ugled u današnjem znanstvenom svijetu, ma da su joj među osnivačima katol. svećenici) etnološka KULTURNO-HISTORIJSKA ŠKOLA. Začetnik joj je Englez A. Lang (1898), a osnivači i vođe Gaebner (1911.) i P. Schmidt. Ta škola uči: PRAKULTURA, praživot ljudi bijaše gospodarstvo prisvajanja. Muž lovi zvjerad, žena skuplja biljevnu hranu. Ljudi u malim skupinama sele i nemaju stalnih kuća, ali žive strogim porodičnim životom, i što prisvoje ili sebi načine, drže svojinom, vlasništvom. Muž i žena su vrlo ravnopravni, ipak je otac glava porodice. Vjeruju u jednog Boga i da se ljudski rod razvio od jednih praroditelja. — Iz te prakulture razvila su se tri prvotna različita načina života, tri PRVOTNE KULTURE. Jedno, kada žena, koja je skupljala biljevnu hranu, započe bilje gajiti. Žena osniva poljodjelstvo i toga radi stalno naselje (dom). Čuva staru vjeru i običaje, ali polje, koje je obradila, njezino je vlasništvo i u domu ima *prevlast žena-mati*. — Drugačije bijaše, gdje su muškarci, umjesto da svaki za se vreba, složili čete i prošli u skupni lov. Hrabri lovci-četnici osilili se, potisli ženu i zaveli krutu muževlju i očinsku vlast. Govore pače o jednom praocu, a ne o praroditeljima, a životinju toliko cijene, da je i obožavaju. To je *totetizam*. — Treći način života izlazi također od muškarca. Kao što je žena počela gajiti bilje, tako je muž borac uhvatio živu životinju i pripitomio je: osnovao je stočarstvo. Stočar je bio pitomiji od lovca- četnika, pa je bolje čuvao staru vjeru i običaje, ipak je, iako ne tako kruto, uvedena *prevlast oca*. — Miješanjem tih triju načina života i gospodarenja razvile se DRUGOTNE KULTURE, napose seljačko gospodarstvo, gdje se združilo poljodjelstvo i stočarstvo i vlast matere i oca uravnotežila, a stara vjera ojačala. — Veoma je važno za socijologiju, što najnoviji rezultati etnologije dokazuju, da je vjerski i porodični život i smisao za svojinu čovjeku prirođen.

»Nužda, da se veća skupina ljudi trajno snabdjene i opskrbi hranom, odjećom i stanom, prirodno je uputila porodicu, da se stalno naseli, da sagradi domaće ognjište... (I koje li koristi od toga ljudima!) Bilo je naroda, koji su kao snažna oluja došli, pobijedili u divskim bitkama i oborili i uništili silne države, ali nešto vrijedno i trajno stvorili su tek onda, kada su divlji konjanici i lovci iz šuma i pustara sagradili DOMAĆA OGNJIŠTA ili se na osvojenu zemlju udomili. Nije li koji narod imao snage, da priraste uz zemlju, da sagradi dom svojoj porodici, nestao je netragom kao negdašnji Nomadi i američki Indijanci. S kućom počinje uljuđivanje, s kućom nastaje civilizacija.«

Ako je ta kuća, to domaće ognjište, toliko vrijedno i korisno, nužno je, da pojedini čovjek doprinese i dade dio svoje osobnosti za tu socijalnu korist. Pravedno je, da pojedinac tom domaćem ognjištu, toj kući dade, što ona treba.

KUĆA, tako narod naziva upravo ono, čemu danas velimo zadruga ili kućna zadruga.[71]) A kućna zadruga je prava široka porodica: ne samo muž, žena i djeca, već i djed i baka i sva braća sa svojim ženama i dječicom i ostali rod i tazbina, što žive u zajedničkom domu. Kućna zadruga je skup krvnim srodstvom povezanih osoba, koji živi u skupnoj kući i pod ravnanjem jednog starješine zajednički obrađuje i uživa zemlju, na kojoj živi i u zajednici se brine za tjelesna i duševna dobra svojih članova. Ponajbolji naš stručnjak za hrvatsko pravo kućnih zadruga, sveučilišni profesor dr V. Krišković veli doslovce:[72])

»Zadruga je naša dična historijska socijalna organizacija poljskog rada, koja je svoju djecu učila pameti i zapovijestima Božjima i ljudskim, bratskoj ljubavi i mirnome bogobojaznom životu. Ona im je zasađivala u dušu čestiti i pošteni socijalni moral i upućivala ih, da radom i naporom grade sebi put života, da kuće kuću i u znoju svoga lica obrađuju svoju grudu, ako hoće da bude hljeba izobilja... Ona je naša narodna svetinja i po tome, što je u tjeskobi i očaju, u nevoljama i burama, koje su vijekovima snalazile onu našu grudu, sretnijoj poznoj unučadi sačuvala slatki glas materin. Njeno ognjište i prag bili su najsnažniji štit narodnoga bića, narodne duše, slave i pjesme[73]) protiv svake tuđinske najezde, sa sjevera i juga, sa

71) Naziv »zadruga« unijela je u narod nauka i uredska praksa.

72) U knjizi »Hrvatsko pravo kućnih zadruga«, Zagreb 1925. str. 120., 40. i 41.

73) O narodnoj pjesmi, umjetničkim ručnim vještinama i običajima, koje je sve gajila zadruga, gdje je bilo više ruku i više čeljadi za slavu i radost, govoreno je već na str. 25. ove knjige.

zapada i istoka. Ni gospodska batina ni vojnička sablja nije bila jaka skršiti taj štit. U njoj kao da se javlja naša narodna duša. Narodne su rečenice: Zadružna kuća teče imuća. Dosta pomagača, puni hambari. — Te i nebrojene druge kazuju, koliku joj je važnost i cijenu davao (naš narod).[74] Pa odista zadruga sa svojom organizacijom primiče se onom idealu, što ga zapadnoevropska kultura hoće da postigne raznim tečevnim i gospodarstvenim udrugama. Ona spaja u jednoj ruci i rad i kapital, a osnova joj nije puki sebični interes, već je veže srodstvo, bratstvo i porodična ljubav. To je ona etička veza, koje se u materijalizmu i tehnici ogrezao kapitalistički svijet zaželio kao ozebao sunca.«

Zadruga je bila jedna mala d r ž a v i c a za sebe, koja se brinula za red i slogu među ukućanima; branila je prava sviju podjednako; brinula se za t j e l e s n o i d u š e v n o b l a g o s t a n j e sadanjih i budućih zadrugara; zadruga je provodila p r a v i č n u p o d j e l u d o b a r a i t e r e t a. — Ali jer je zadruga toliko d a v a l a, ona je s pravom i mnogo t r a ž i l a od svojih članova. Prije svega velik smisao za slogu, zapt (disciplinu), slušanje starijega, poštenje i pravednost i kod članova i starješine. Evo kako: Zadrugom ravna kućni starješina (gazda). Velika je čast biti gospodar. On je u selu i pred vlastima za cijelu kuću. N j e g a i d e č a s n o m j e s t o u crkvi, na putu, pri stolu, pa i krevet mu je u pročelju. Sve ide po g o s p o d a r e v o j o d r e d b i, ali ako je zdušan, on ne će da je grijeh na njegovoj duši, nego se savjetuje s ukućanima. Najveća mu je briga s novcem. Ako je duga, njemu je na glavi, da smogne na vrijeme novaca; ako je trgovina, on vadi iz škrinje ili meće u nju. A novac stavlja na stol, neka vide prije, nego ga stavi pod ključ. Gazda drži ključeve i od vina i svega, što je pod ključem. Gospodar o d r e đ u j e svaki dan, kakav će biti posao i tko će na kakav rad, a treba da misli na sve od prvog oranja do božićnje slave. On i k a ž n j a v a opomenom (na samu ili pred družinom); djecu klepne po ušima ili ih išiba; momcima i djevojkama uskrati jelo, ne kupi im nove obuće ili odjeće, a može ih potjerati na nekoliko dana i iz kuće. Zapt je u zadruzi mnogo stroži, nego u običnoj porodici. Kućni starješina ima glavnu riječ kod odgoja djece

74) Zadruga je iz zemlje izvlačila veću korist, jer se iz velikog komada zemljišta na okupu uz valjanu podjelu rada moglo više, no što može inokoština. Kuća je bila mala tvornica, pa se gotovo sve izradilo kod kuće. Silna zadružna svijest nije dopuštala, da se što otuđi: Jer što nijesi stekao, ne rasiplji, već ostavi mladom, kao i tebi tvoj stariji.

(hoće li koga poslati u zanat ili u školu), kod ženidbe i udaje, u radosti i tuzi. — Uz gospodara je g o s p o d a r i c a (stopanica), koja ravna svim ženskim poslovima. — D r u ž i n a (ukućani, zadrugari) treba da slušaju, što naređuje gospodar. Ni odrasli muškarac ne smije nikuda poći, ako nije zatražio u starješine dopuštenje. Svatko mora raditi posao, koji ga dopadne. Svatko, ako je zdrav i jak, mora biti od koristi zadruzi. Malene će curice na pašu sa sitnim blagom, dječaci s konjima i govedima. Momci će i muževi na oranje, krčenje, kosidbu, vršidbu i drugi težački posao, djevojke će i žene raditi po kući, spremati hranu, prati rublje, presti, šiti, tkati, rediti, a dospjet će i na polje na kopanje, žetvu, berbu. Rad je podijeljen, da svatko izvrši ponešto, a svi zajedno što više. Posao će se mijenjati, da ne dojadi. Sve, što se radi, ide u zajedničku korist zadruge. Ponešto za sebe može zadrugar poslovati, kada to nije na štetu onoj općoj zadrugarskoj dužnosti i kada mu to zadruga (gospodar) dopusti. Koga nije na djelu, nije mu ni dijela! Lijenost se kažnjava, ali zadruga se brine za sve svoje nedorasle, bolesne, nemoćne i starce. Ivan, najjači čovjek u kući, i njegova snažna žena i spretni sin ne će dobiti tri puta više od slabunjavog Marka, čija je žena bolesna, a djetešce mu nije još ni za kaki posao. Zadruga će od sve svoje djece izabrati najsposobnije i za njegovo će školovanje doprinositi i oni, koji ga nijesu rodili. — Mnogo zadružne svijesti treba, da čovjek izdrži taj red i zapt; mnogo rodbinskog shvatanja treba, da čovjek svoj dio, što ga je zaradio, dijeli sa starcima, nemoćnima, trudnim ženama i djecom;[75]) mnogo socijalnog duha treba, da čovjek radeći jednako, služeći jednako ne gazduje jednako; mnogo poštenja treba, da gospodar ne upotrijebi zlo svoju vlast, već da bude pravedan prema svima. Ukratko, mnogo je PRAVEDNOSTI trebalo, da se zadruzi dade sve ono, što je ona s pravom tražila za sebe od pojedinaca.

75) U kućnim je zadrugama bila lijepa briga za trudne žene i mlade matere. Ne samo da im se nije dopuštalo da rade teže poslove, nego su ih milovali i radovali se, što im one »pridodaju nove članove kući i selu«. Trudnoj ženi bi govorili: »Mi hranimo jednu dušu, a ona dvije.« Iz onih je vremena lijep običaj, da se trudnoj ženi dade štogod zaželi, a negdje bi za njom i sipali orahe i voće, da štogod djetešce ne zaželi, pa nema. Kada se čedo rodilo, svi bi ga darivali, a ako je još muško, otac bi palio kuburu. Narodno i kršćansko poštenje nije u ono vrijeme moglo ni zamisliti grijeha, koji danas hara našim mnogim krajevima, a fino se naziva n e o m a l t u z i j a n i z a m, dok je uistinu p r o s t o u m o r s t v o nedužne djece u krilu matera. Od tih umorstava djece strada i pogiba na tisuće žena i izumire u nekim krajevima Hrvatska.

I kada je toga ponestalo zadruga se raspala. Prolistamo li zapisnike hrvatskoga sabora, kada se donosio zakon o slobodnoj diobi kućnih zadruga, evo što su tada govorili narodni zastupnici :

»Zadruga se preživjela. Svijet ne podnosi više naravnoga gospodarstva. Zastario je seljački način poljoprivrede i obrtnički način proizvađanja robe[76]). Sada (a rečeno je to g. 1888.) dolazi industrijsko (fabričko), novčano i kreditno gospodarstvo.« — Govorilo se tada u saboru, da »je za opći gospodarski napredak zadrugarstvo (to jest kućno) pogubno, jer iskustvo pokazuje, da seljak, kad živi u zadruzi, ne ide ni u službu ni u obrt; da ondje, gdje je zadružni život čvršći, nema radništva, dok je u tom bolje tamo, gdje zadružni život prestaje.« Jedan narodni zastupnik je rekao: »Zadruga je ustanova, koja se kosi sa savremenim gledanjem na svijet, pa mora pasti sama od sebe. Da ona živi, morali bismo žrtvovati njoj za ljubav sve tekovine novoga vijeka. Misao čovjeka (da je on lice, osoba i sam svoj), misao čovjekove pojedinosti, samostalnosti, nezavisnosti tako je jaka, da danas (i to je bilo g. 1888.) nema sile, koja bi to iz čovječanstva mogla istisnuti...« Rečeno je najposlije, da se kućna zadruga mora podijeliti, »jer je nestalo negdašnje sloge, jer je izumro osjećaj zajedništva, jer nema više one etičke veze (recimo: kršćanskog poštenja), koje je zadrugare vezalo.« — Kućni su starješine postali samovoljni i siloviti s ukućanima, a plaze pred gospodom, pa se zadrugari nemaju ni kud pritužiti. Nepošteni štipaju na računu kad malo, kad mnogo i meću sebi na stranu. Hoće im se lulica i čuturica, pa troše na sebe, a štede na čeljadi. Nepravedni vole svojoj ženi i djeci primaknuti kus na stolu, bolju robu i laglji posao. Nemarni hoće da sve »pletu kotac kao i otac«, pa ne će da znadu za kakvu novu i bolju uredbu. U kuću je uljegla sumnja, nerazum, rđava narav i odletio posluh i sloga. Nitko se ne da pokarati, obuzdati. Svak ima svoju volju. Vele: Jednako radimo, jednako služimo, ded, da jednako i gazdujemo. I svaki bi htio da bude gospodar. Od trojice braće jedan radi i štedi; drugi radi, ali bi sav svijet pozvao u kuću, pa razmeće, a treći ni ne radi pošteno, a igra i pije, pa sve gleda, gdje bi ugrabio u kući. Žena hrani tobože svoju kokoš, a krade kućno žito. Prodaje jaja i od svoje kokoši i od kućnih, pa kupi ovcu. Od vune će svoje ovce načiniti ruho, a kad tamo, pomalo skuplja svuda, pa je više zajedničkog no njenog. I tako svaki gleda na svoj kraj, a da sva kuća izgori, njima nije stalo. Reduše bi skupile i krile jaja, mak, luk i drugi kućni sitnež, i gonile i stare i trudne žene, da reduju po kući i rade, »dok ne zabodu nosom u ledinu«. I mnogo se puta dogodilo, da žena

76) Vidi 12. str. ove knjige redak 28. i dalje.

rodi u polju, u šumi noseći drva, uz bunar tegleći vrhom puni čabar vode. Nestalo je bratstva, samilosti, sloge i nastao inad i svađe, a gdje je čeljad bijesna, svaka je kuća tijesna. Nesložna braća, propade kuća.

U malo riječi: Zadruga se raspala, jer je ponestalo kršćanskog poštenja; jer je čovjek odviše sebično uzdigao svoje lice i osobu nad sve i zaboravio, da je on i zadružno biće; jer čovjek nije shvaćao velike društvene potrebe PRAVEDNOSTI, da društvu dade, što pripada društvu, da zadruzi, od koje je mnogo dobivao, mora i mnogo dati. Ali poslovica veli: Teško kući, koju braća dijele, teže braći s kuće podijeljene. — I oštra je kazna uslijedila vrlo brzo. Čujmo opet, što veli hrvatski stručnjak dr Krišković.[77])

»Odasvud su stizale jadikovke, da su prekomjerne diobe zadruga urodile pauperizmom (siromaštinom) i pravim rasulom našega seljačkog staleža... Sa stečenom ličnom (osobnom) slobodom seljaka i ukinućem svih srednjevjekovnih spona obamrla je svaka skrb za socijalni položaj i gospodarstveno blagostanje seljačkog svijeta... Uređenje zemljišnih odnosa stvar je privatnog prava, zemljište je kapital baš kao i svaki drugi kapital, može se dijeliti, cijepati, komadati, koliko vlasnik hoće, za nj nema nikakova posebnoga i izuzetnoga nasljednoga prava, već za nj valja opće GRAĐANSKO PRAVO kao i za svaku pokretnu imovinu...[78]) Pošto cijepanje zadružnog zemljišta nije bilo ograničeno, cijepalo se i po slogovima, a na tim komadićima zemlje nijesu se mogla osnovati nova zdrava gospodarstva, pa kako nije bilo druge privrede u zemlji stade se sve više širiti seljački proletarijat. U nekim prijedjelima na priliku u Turopolju, nijesu se čestice mogle dalje na sitnije cijepati, a kako se te, tek nešto preko metra široke, zbrkane i ispremiješane čestice nijesu dale obrađivati ni plugom ni motikom, došlo je do uživanja »na premence« (izmjenično). Nekoliko takih sićušnih čestica uzadružili bi, pa bi ih jedne godine uživao jedan, druge godine drugi, dok se ne bi svi suvlasnici redom izredali. Tako su seljačke porodice ostajale bez hljeba, a samo zemljište do kraja se iscrplo i izjalovilo, jer nitko nije vodio brige, da đubrenjem i drugim melioracijama (poboljšanjima) uzdrži nužnu plodnost zemlje... Po općem građanskom pravu ne uređuje se posebnim načelima ni seljački kredit, makar se za nj, za razliku od pokretnog, hoće niska kamata i dug otplatni rok. Seljak je zato dopao šaka kapitalističkih preduzeća, banaka i tako zvanih »seoskih štedionica«,

77) Isto djelo str. 27. i 30.
78) Vidi str. 42. i 45. redak 10. ove knjige i opasku 60.

koje sa svojim kratkim platežnim rokovima, lihvarskim činima visokom kamatom, prosvjedima, odvjetnicima i ovrhama dovedoše seljački stalež na prosjački štap.«

Naricanje i kukanje ne pomaže, kućne su zadruge pomrle, a što je mrtvo, čovjek ne može uskrsnuti. Treba tražiti nova pomagala.79)

Kao što su za seljački stalež bile korisne kućne zadruge, slično su za obrtni stalež bili korisni CEHOVI (esnafi). — Svaki je obrt imao svoj zasebni ceh, a članovi su mu bili majstori, djetići (kalfe) i šegrti (naučnici). Svaki je ceh imao svoje područje i tu je smio samo on prodavati svoju robu, a stranci toga nijesu smjeli. Među članovima ceha bila je zabranjena i prljava utakmica (konkurencija) i nečasno hvaljenje robe (reklama). Zato se pazilo na radno vrijeme, da se narudžbe pravedno razdijele, da ne bude nezaposlenosti, da nitko ne upotrebljava kakvih mašina, koje bi oduzele posao čovjeku.80) Ceh je veoma dizao čast radu i ponos obrtniku, pa je pazio, da roba bude po volji mušteriji. Tko bi što pokvario, morao je ne samo mušteriji nadoknaditi, nego još i platiti globu u cehovsku blagajnu, a ako mu se to dogodilo tri puta, oduzeo mu ceh obrt. Da bude svatko vješt poslu, bilo je određeno vrijeme učenja; djetić je morao načiniti ispit, pa poći u tuđinu, da vidi, kako se u svijetu radi (tu su mu morali pomagati bratski cehovi); da djetić postane majstor, morao je još izraditi kakvo osobito lijepo djelo, remek-djelo, majstorluk. Mladoga majstora uveo bi u novu radnju starješina ceha, a svi bi majstori tom zgodom darovali novomu drugu po koji komad alata; poslije su pak naizmjence svu godinu dolazili, da ga svjetuju i pomognu. To je bio propis. Ako je član ceha obolio, ili stradao, pomagali bi ga iz cehovske blagajne. Ceh se brinuo za pogreb i za obrtničke udovice i siročad. Svaki je ceh imao svoga sveca (patrona), svoje pobožnosti, proslave, a sudjelovao je skupno na svim crkvenim slavama. Djetići i šegrti radili su zajedno s majstorom i živjeli pod istim krovom, jeli za jednim stolom kao porodica. Majstor je imao nad njima vlast kao otac, a majstorica brigu kao mati — ta svatko je znao, da će svi oni jednom postati majstori, a domaće kćeri majstorice. Bez majstorice se nije moglo. Ona je bila drugarica ne samo u porodici, nego i u poslu. Majstorica je držala kuću, spremala hranu za sve, brinula se za rublje, kuhala sapun, lijevala svijeće, a prigledala i radnju, primala mušterije, polazila na sajmove. — Dakako da je i za život u cehu trebalo mnogo kršćanskog poštenja i smisla za zajednicu te PRAVEDNOSTI, da obrtnici cehu dadu, što takva velika i korisna ustanova traži od njih. Kada je toga ponestalo, postali su najprije cehovi sebični, pa nijesu dali da živi nego tek nekoliko majstora. Zato nijesu primali naučnika, a djetićima su teškim ispitima, plaćanjem velikih prinosa (taksa) u cehovske blagajne silno otešćali, da postanu majstori. Kako je pak na svome području smio prodavati robu samo domaći ceh, majstori su po dogovoru dizali cijenu robi i grabili korist iz svojih mušterija. Onda se razbio i dogovor i sloga. Svaki je majstor gledao za se, a ne za ceh. Po svojoj je volji uvećao radno vrijeme i proizvodio robe, koliko je više mogao, preotimao je mušterije makar i manje časnom hvalom svoje robe ili zamamljivanjem, što je podmetao lošiju robu. Mnogi su se majstori obogatili i nije im se više dalo raditi i živjeti s djetićima. Odijelili se i otuđili. Onda je došao stroj. Ceh nije nekada dopuštao, da se uvede, ali sada je ceh bio slab, a jer je počeo smetati »slobodi« majstora, pa i djetići su ga zamrzili, jer im je kočio slobodu da postanu samostalni majstori, razbili su ga složnim silama u ime »slobode obrta«. A ta je »sloboda« i jednima i drugima slabo pomogla. Robu su počele naveliko proizvoditi tvornice (industrija), koje su svijet podijelile u veoma malo gazda, koji su mogli kupiti strojeve, i u veoma mnogo radnika proletaraca, koji znadu, da ne će nikada postati ništa više, i da će do konca života ostati obični radnici, jer ne mogu čim da kupe tvornicu i da postanu tvorničari.

Najzamašnije ljudsko društvo je DRŽAVA. A šta je zapravo država? — Naš narod bi nekada državi rekao ZEMLJA, kao što zadrugu zvaše kuća. — Čete hrabrih konjanika i lovaca iz šuma i pustara, jer ne grade kuća, nijesu zadruga. Narodi, što lutaju kao cigani i nemaju komada čvrste zemlje za se, nijesu država. Državi treba komad zemlje za dijelak ljudstva. Kada su Hrvati dolazili s Karpata u današnju domovinu, bila su to plemena, velika bratstva (zapi-

79) Takva su pomagala gospodarske škole, izložbe, tečajevi, pokušališta, ratarske stanice (domene), oplemenjivanje stoke (ergele), skupljanje rasijanih čestica (komasacija), sve vrste umjetnog poboljšavanja zemlje (meliorcija), sušenje močvara, krčenje šuma, preseljivanje seljaka iz prenapučenih krajeva na manje ili nikako napučenu plodnu zemlju (kolonizacija). Ovamo ide veliki pokret novih zadruga: mljekarskih, konzumnih, kreditnih. Država bi pak posebnim SELJAČKIM PRAVOM morala urediti odnose kapitala i zemljišta velikih i malih posjeda, nasljedno pravo, agrarni kredit, zemljišni minimum i maksimum (t. j. koliki smije biti najmanji, a koliko najveći zemljišni posjed) i t. d.

80) Vidi 12. i 13. str. ove knjige.

sano je, da ih je vodilo sedmero braće), ali država nijesu bili. Trebalo je, da se udome uz domaća ognjišta, da se smire na komadu zemlje — tada su tek mogli postati državom. I stvorili su najprije nekoliko manjih državica, a pred tisuću godina jednu ujedinjenu državu Hrvatsku. Dogodilo se to, kada je onaj dio ljudstva na svom komadu zemlje dobio vlast, koja je te ljude držala zajedno na tom zemljištu. Rečeno je, da je kućna zadruga skup ljudi u jednoj kući, pod jednim starješinom, povezan krvnim srodstvom. I bratstvo i pleme je od istog koljena. U državi ljudstvo na svom komadu zemlje i pod jednom vlašću ne mora biti iste krvi. Znamo, da su stari Hrvati došli u današnju domovinu veoma izmiješani s Avarima, a ovdje ih nije dočekala prazna zemlja. Živjeli su tu Iliri, bila su ovdje jaka naselja Rimljana, pa Grka i drugih. Hrvatska je država uz Hrvate uzela u se i mnogo ljudi tuđe krvi. Svagdje biva tako. Ljudi, koji žive na istom komadu zemlje, udružuju se u kakvu takvu državu. Čovjek rođen da živi u društvu, stvara veliko društvo, državu, jer mu sama porodica, kućna zadruga, bratstvo, pleme ne dostaju. Ako su državljani istokrvni narod, najbolje je. Krv nije voda. Drukčije će država započeti samo s onom najnužnijom vezom. Želja je naime svega ljudstva bez razlike krvi, da na svom komadu zemlje živi u miru, da se osigura ispred vanjskog napadaja, zato će i država početi kao vojna zajednica: prva vlast u državi bit će vojskovođe. Ali mirnom životu opasan je i unutarnji nered. Razmirice u jednoj porodici ili kućnoj zadruzi nijesu pogibeljne, jer je tu otac i starješina, koji će načiniti red, a pomoći će i ukućani. Ali ako se zavade ljudi iz raznih kuća, tu je lako moguće, da se poinade i očevi i starješine i sva družina, i bratstva, jer svaki će pomoći svomu, a ne tuđinu. Nastat će unutarnji nemiri. A tko da ovdje sudi i miri? — Tko je već tu da brani mir od vanjskoga napada, neka čuva mir i od unutarnjih trvenja. Tako vojskovođe postaju suci. Vlast se države proširila, a državljani jače povezali. No tu je stalo i ostalo dosta dugo. Posao je države bio, da se brine za red i mir, za VOJSKU i SUD. Naravno je gospodarstvo bilo dosta jednostavno, pa nije izískivalo države. Ako se pak sjetimo, kako smo na primjer mi Hrvati ušli u državnu vezu s Madžarima i Nijemcima, jasno je, da su nam ti sudržavljani bili tako tuđi i daleki, da nijesmo željeli, da se oni pačaju i petljaju u druge naše poslove, nego što je najnužnije. (Bilo je vladara, koji su htjeli, da se država brine za sve potrebe državljana tako, da u svačijem »loncu bude kopun« — a izrodilo se to u

policajnu državu, gdje je državni policajac zavirio čak i u svačiji lonac.) Za razne potrebe brinula se društva, kojih su članovi bili međusobno bliži, bolje i tješnje povezani i u koje je svatko imao više vjere i povjerenja. Oko vjere, odgoja, školstva, nauke i umjetnosti nastojala je Crkva, koja se i divno brinula za pomaganje ubogih, sirota, udovica, bolesnika, pače i onih, koji su bili bolesne duše. — Rečeno je već, kako se za položaj i blagostanje seljaka brinula kućna zadruga, a za čast rada i položaj obrtnika ceh.[81] Ali došlo je vrijeme, koje je preuveličalo osobu u čovjeku, podiglo ličnu slobodu nad sve i zaboravilo i zabataljilo misao, da je čovjek i društveno, socijalno biće. Najveća propovjednica socijalne pravednosti, Crkva, veoma je potisnuta iz javnog života, a stare su socijalne uredbe rasklimane i razbite... Ali veoma se brzo pokazalo, da je suviše slobodan čovjek ili silno nasilan i zao ili sasvim slab i jadan. I kao što se čas prije klicalo slobodi, sada se tražila SOCIJALNA PRAVEDNOST. Neka se skrši zloupotreba slobode, neka se ograniči prevelika sloboda i neka se pridigne slabiji i sasvim slabi. Liberalne zakone neka ukroti socijalno zakonodavstvo. Država neka se brine za niže staleže, jer će sebi jaki i bogati i sami pomoći. — Od države se tražio nov posao i zadaća, zatražilo se veoma mnogo: *Ne samo da država čuva red i mir, nego neka ona bude i ČUVARICA prava i pravednosti, neka se brine za sveopće tjelesno, duševno i društveno blagostanje, neka provodi pravednu podjelu tereta i dobara među sve državljane!* — Sve ono, za što se nekada brinula Crkva, bratstva, cehovi, kućne zadruge i tako dalje, prenijelo se na samu državu i još mnogo više, jer je današnje socijalno gospodarstvo mnogo i mnogo složenije od nekadašnjega.

Govoreći, zašto se podijelila i raspala kućna zadruga, rečeno je i to, da su starješine postali nemarni, svojevoljni, silo-

---

81) Ovo je bila zdrava podjela rada i široko polje privatne inicijative, koju i opet nastoje svim silama uskrisiti. Svijet se svuda upućuje, neka ne čeka sve od države. Engleskom se širi cehovski socijalizam. Djelomična socijalizacija nastoji da se neki pothvati pretvore u zadruge i društva (korporacija), gdje bi uz poduzetnike i radnici bili suvlasnici radnje (tvornice) ili čak gdje bi sami radnici bili i suvlasnici. Novo zadružništvo se veoma širi. Tako se dižu n. primjer produktivne, zadruge koje skupno proizvode (mljekarske, voćarske, vinarske zadruge); konzumne, koje hoće da istisnu preprodavače, pa da kupac dobije preko njih robu iz prve ruke, od proizvodioca; kreditne i ostale novčarske zadruge na ustuk kapitalističkim bankama i tako dalje.

viti, da je svaki primicao sebi i svojim najbližima, a bio nepravedan spram ukućana; članovi pak da su postali svojeglavi, neobuzdani, da nijesu više mogli podnositi zapta (discipline), da je svaki gledao samo na svoj kraj, a izmicao skupnom poslu i pomalo krao od zajedničkoga. Nestalo je u zadrugara kršćanskog poštenja i smisla za zajednicu, pa su se braća iste krvi prometnula u krvne neprijatelje. A rečeno je onomadne, da je kućna zadruga bila kao neka m a l a d r ž a v a. Obrnuto bi se država, na koju je natovaren sav taj posao, mogla upořediti s nekom v e l i k o m k u ć n o m z a d r u g o m. I sve, što je rečeno za starješine i zadrugare, vrijedi za one, koji ravnaju državom, i za državljane: starješina ne smije biti svojevoljan i silovit, — vladar ne smije biti nasilnik (tiranin, apsolutista, siledžija); gospodar treba da se dogovara s ukućanima — vladar i vlada moraju raditi s narodnom skupštinom i po zakonima; zdušan gazda stavlja novce na stol, da svaki vidi prije, nego ih spremi u škrinju — vlada treba da radi javno[82]). Pravednost i poštenje nada sve! A državljanin? Državljani moraju imati sve vrline valjanih članova kućne zadruge, a najviše pravednosti i smisla za slogu i život u zajednici. I braća, pače blizanci, mogu biti krvni neprijatelji, a ljudi rođeni na suprotnim točkama kruglje zemaljske mogu se sprijateljiti i pobratiti. Kućne zadruge su se raspale, ma da im je članove povezivalo krvno srodstvo, a danas cvatu razne produktivne, konzumne, kreditne zadruge, gdje se vežu tuđi ljudi, jer su naučili cijeniti zadrugarstvo. I država je neka zadruga, a bit će to bolja, što će joj državljani biti socijalnija bića. Upravo u tome i jest odgoja za valjanog državljanina, da se opet razvije u čovjeku ona bolja, s o c i j a l n a strana i smisao za pravednost, što se razbilo radi sebičnog precjenjivanja pojedinčeve ličnosti. U svem se svijetu u najnovije vrijeme neobično mnogo pazi na odgoj čovjeka za valjanog državljanina. O tomu se pišu knjige, o tome se predaje i uči čak u osnovnim školama. Nama će Hrvatima to biti još čudno, jer smo kroz vijekove navikli, da nam je država tuđa. Ali nepravedno je bilo i jest, za sva naša društvena zla obijediti samu državnu vlast ili čak državu. Treba biti pravedan i dati državi, što je ide, a sjetiti se treba, da ta država nije nešto tamo daleko ili visoko, što lebdi nad nama, već da je država skup ljudi, koji žive i oko nas i s nama. — Evo nekoliko misli[83]) iz velike knjige »Politička etika (poštenje) ili odgajanje za državljanina«, koju je napisao znani pedagog Ferster (F. W. F o e r s t e r), jer je ovo i za nas poučno:

Današnje političke stranke i staleške i druge organizacije kao da ne nastoje toliko da skupe sebi istomišljenike, koji se međusobno slažu i hoće po jednom programu raditi za dobrobit naroda, već im je važnije da skupe što više takvih, koji d r u g a č i j e m i s l e nego oni iz protivničkog tabora, koji se n e s l a ž u s onima tamo i koji mrze, koji bi harali, koji su bojovni... Time nije rečeno, da je svaka borbenost loša. Ali borba neka bude poštena i sredstva neka budu poštena. Boriti se valja protiv načela, a ne protiv čovjeka, jer i protivnik je čovjek. Odbaciti treba frazerstvo (bubanje šupljih riječi) i opću korist dignuti nad strančarstvo... To traži pravednost! Ako treba prigovoriti i pokuditi, neka se najpomnije pazi, da bude istina, što se kaže, da ne bude pretjeravanja, preuveličavanja, navlačenja jednog slučaja na općenost, jer to je nepravedno.. Misliti treba, da pojedini dijelovi naroda, staleži i pojedinci moraju živjeti zajedno i nije socijalno, ni pošteno, ni pravedno dražiti jedne protiv drugih i vrijeđati ih... Govori li se o državnim manama, treba govoriti kao o ranama roditelja... Doista, kada bi ljudi pazili na to i uvijek nastojali da budu uljudniji, finiji, socijalniji i pravedniji jedan prema drugom, bili bi i bolji državljani i država bi bila sretnija...

Uz toga Nijemca eto savjeta i jednog Francuza, Žil Pajo-a (J y l e s P a y o t). On upućuje, kako je nepravedno za svako zlo kriviti državu, i kako je krivo sve tražiti i sve očekivati od države. Država smo Mi i svatko od nas mora raditi za opću korist. Netko će reći, da nema baš nikakva udjela u državnoj vlasti i upravi, pa kako će raditi?

»Ali svaki može raditi kod kuće i oko sebe. Mnogi mogu također raditi u granicama svoje općine... Neizmjerni napori čekaju svakog čovjeka, da se bori protiv bijede. Evo samo nekoliko zadaća: zaštita napuštene djece i onih, kojih su roditelji nevaljani; briga za siročad; slanje bolesne djece siromašnih roditelja u lječilišta, na more ili u planine; školske kantine za siromašnu djecu i djecu, koja dolaze izdaleka u školu; opremanje omladinskih izleta, putovanja i zajedničkih igara; podizanje palih djevojaka; organiziranje predavanja, tečajeva i odgojnih svečanosti; javna čitanja; knjižnice; pomoć u kući bolesti; pomoć ženama, koje su imale porođaj; pomoć bolesnicima, koji se pridižu, i tako dalje... I svakog općinara očekuje težak zadatak n.pr. u higijenskoj reformi (zdravstvenom preporodu) naših sela: čista voda, kanali, besplatna kupališta, sterelizovano mlijeko za dojenčad. (U Engleskoj se smrtnost djece silno smanjila otkada su mnoge općine uvele da steriliziraju mlijeko i prodaju ga jeftino.)

82) Vidi str. 38. ove knjige redak 31. i dalje.

83) Sabran je smisao, a nije rečeno riječ po riječ.

Mnoge bi općine mogle imati svoje električno osvjetljenje, vodovod, klaonice, narodne vrtove, muzeje, bolnice...«

Eto, sve se to može i mora uraditi bez države, i nijedna država na svijetu ne će ometati taj rad. I tko ima mnogo riječi, prigovora i savjeta, neka pokuša samo malo početi raditi. I čim se prihvati i najmanjeg posla, odmah će postati pravedniji u osuđivanju. Uvidjet će, kako bi se mnogo moglo popraviti i načiniti u opću korist, kad bi se svatko latio posla. A postat će pravedniji i zato, jer će naučiti, kako je daleko od rečenoga do stvorenoga, ili što bi narod rekao: Ne maste riječi kupusa.

Sjetimo li se, da je država skup ljudi, koji nijesu povezani u zajednicu onako čvrsto, kao članovi kućnih zadruga ili bivših cehova, razumjet ćemo, da će prirodno i najbolji državljani biti manje socijalni od zadrugara, manje drugarski od starih majstora i manje očinski skrbljivi od starješina kućnih zadruga. I dalje! Ljudi, koji su razbili sve stare socijalne uredbe, jer su postali loši starješine zadruga, sebični majstori i nevaljali ukućani, otkuda da budu najednom najkreposniji vođe državnih posala i požrtvovni sudržavljani? Otuda je jasna nepobitna istina, da država ne će nikada biti sposobna za sve one poslove, koji joj se daju ili koje čak neki državnici svojataju za državu. Previdi li se ta istina, čine se tri ljute nepravde. Prva je nepravda, ako državljani traže od države, da im ona daje čega sama nema, pa rogobore i nijesu joj zahvalni ni za ona dobra, što ih primaju. (A n a r h i s t i su na primjer protiv svake države. — Često se i ne misli više, kakva je zasluga države, ako samo uzdržava red i mir, pa se državljani ne moraju braniti krvnim osvetama.[83]) — Druga je ljuta nepravda,

[83]) K r v n a o s v e t a je strašan način, kako su sebi ljudi krojili pravdu i kako su čuvali svoju svojinu i branili se od zločinaca, dok još nije sud i kažnjavanje te č u v a n j e m i r a i r e d a primila na sebe država. Strašan je to sud, gdje se osvećivao zub za zub i oko za oko, ali silna odgovornost sviju za jednoga. Jer tu ne može reći nitko, da nije čuvar brata svojega, već za svako zlodjelo odgovara ne samo krivac nego i njegov brat, otac, sin, pače i svaki član kuće ili bratstva. A krvna se osveta vršila po strogom redu: Padne li po nesreći krv, osakati li ili ubije koji član plemena (bratstva) Petrovića kojega člana plemena Pavlovića, treba da Petrovići (a ne samo krivac) javnim kajanjem i teškim otkupninama ispaštaju zlodjelo. Ne će li, Pavlovići će osvetiti krv. Najbliži rođak žrtve jednako će osakatiti ili ubiti krivca. Ne uspije li to dulje vremena, tada će bilo koji Pavlović ubiti bilo kojega Petrovića. Ali tu treba pomno paziti, da ne bude ozleda teža, da ne padne koji život više, jer bi time Pavlovići postali dužnici i »dugovali krv« Petrovićima.

ako država, koja ne može dati, čega nema, priječi, da to sebi državljani nađu ondje, gdje toga ima. Nepravda je, kada država priječi slobodu Crkve, kada ne dopušta slobode, da se pojedini ljudi ili staleži udruže zbog samopomoći.[84]) — Treća je najljuća nepravda, ako se s nedržavotvorstva ili čak s veleizdaje okrivljuju državljani, koji znadu, da država nema nekih sposobnosti, pa joj s pravom poriču, da se bavi onim, za što nije ni sposobna ni zvana. Tako nije pravo, da jedino država odgaja djecu, da nadglasavanjem rješava pitanja savjesti[85]); i tako dalje.

Pravednost traži, da se dade čovjeku čovjekovo a državi, što njoj pripada. Krist je rekao: Dajte caru, što je carevo, a Bogu što je Božje!

Daljni je zahtjev, da u društvu (državi) bude PRAVEDNA PODJELA svih dobara i tereta. Što to znači? Kako da se to provede? Evo jednoga primjera iz života. Naša se porodica zavjetovala, da će hodočastiti na Svetu Goru. Ići će otac, majka, baka, tetka, sedmogodišnji sinčić i trogodišnja kćerkica. Na proštenje treba ponijeti zaire i robe, jer se putuje tri dana. Prtljage je dosta. Hoćemo li sve strpati u jednu veliku košaru, pa ženi na glavu? (Tako čine u nekim našim krajevima, jer tko bi znao zašto, misle, da je sramota mužu nositi terete, pa tovare na ženu!) Nije pravedno! Hoćemo li dakle sve podijeliti na pet jednakih dijelova, staviti u torbe, pa svakom po torbu na leđa? Muž od trideset i pet godina, mlada žena i tetka, stara baka, sinčić i djevojčica ne će nositi podjednako teško, ako nose jednake terete. Muž je najjači i treba da najviše ponese, pa onda žena i tetka, bakica neka nosi svoj kišobran i rubac, sinčić svoj kaput i kakvu laglju stvarcu, a djevojčicu će trebati kadgod i ponijeti, da stigne na vrh. Ili još jedan primjer. Čovjek, koji ima mjesečnu platu 1000 dinara, ili netko, kome je dohodak 6000 dinara mjesečno, nijesu jednako oporezovani, ako svatko mora dati od svoga po deset postotaka. Prvom će ostati u svemu još 900 dinara i radi onih 100 dinara morat će se odreći valjda svoga zajutraka i natašte čekati jadni ručak, dok će drugome iako dade 600 dinara još uvijek preostati 5400 dinara, čime može lijepo živjeti. Pravedno je

[84]) O slobodi udruživanja vidi na 36. str. ove knjige.

[85]) Demokratski je, da većina odlučuje. Ako od 12,000.000 državljana 6,000.001 nešto odluči, to 5,999.999 treba da sluša. Ali nije tako u pitanjima savjesti. Božje je pravo preče od ljudskoga. Sva Sodoma i Gomora nije tu mogla nadglasati i obvezati jednog pravednika na slušanje.

dakle opterećenje prema silama (proporcionalno).[86]) Dr A. U š e n i č n i k veli ovako:

»Društvo mora tako opteretiti socijalnim bremenima i tako dijeliti socijalna dobra, da omogući koliko je moguće svima pojednako blagostanje. U uređenom društvu ne smije biti socijalne bijede, siromaštine (pauperizma). Ako dakle koji stalež suviše pati, mora mu društvo više pomagati, umanjiti mu terete, a povećati pomoć. Ako se rekne, neka svatko snosi podjednako, to uistinu svatko nosi tek onda jednaki teret kao breme, ako ga nosi jednako s obzirom na svoju snagu, to jest, tko je jači (zdraviji, umniji, bogatiji) više, a tko je slabiji, manje. Ako se veli: neka se svakome dade jednako, to će reći, tko je potrebniji, treba ga više pomagati. Papa Leo XIII. uči: »Društvo mora pomno čuvati prava sviju, a osobito nižih slojeva, jer bogati sebi sami laglje pomognu i manje su potrebni javne pomoći!«

Naš najveći praktični socijolog Dr J. K r e k govori:

»Socijalni je nered nastao ponajviše stoga, što se s t a l a g u b i t i p r a v e d n o s t. Zato je najveći dio socijalnoga pitanja upravo BORBA ZA PRAVEDNOST. Čovjeku je prirođeno, da osjeća, što je pravica, a što krivica, i zato mu zadire u živu svijest, kada mu se nanosi nepravda. Teško je snositi svaku bijedu, ali ako čovjek osjeti, da mu se čini krivica, tada plane i ogorčen se diže na otpor i u najljući boj za svoja prava, to jest za pravednost... Uzdignuti treba glas i povikati: s o c i j a l n o p o l i t i č k i r a d j e u t o m e, d a s e l j u d s k o d r u š t v o p r e u r e d i p r a v e d n i m z a k o n i m a. Svim silama treba raditi d a s e u l j u d s k o d r u š t v o u n e s e š t o v i š e p r a v e d n o s t i, jer *socijalni pokret nije nikakvo moljakanje milostinje, već svijesno traženje pravednosti.*«

Pa ipak sama pravednost ne dostaje, da se očuva red i mir u ljudskom društvu. Sveti Toma A k v i n s k i veli ovako:

»Po pravednosti je za ljude dovoljno poskrbljeno, da jedan drugome ne smeta, ali nije za to, da bi jedan drugoga p o d u p i r a o u onim stvarima, koje on treba. Lako se naime dogodi, da tko treba potpore u takvim stvarima, kojih mu nije nitko dužan (dati) po pravednosti, biva također, da mu ih onaj, koji mu je dužan, ne vraća. Zato, da se ljudi međusobno p o d u p i r u (pomažu), bilo je potrebno dodati još ZAPOVIJED MEĐUSOBNE LJUBAVI, po kojoj jedan drugoga podupire onim stvarima, u kojima mu po pravednosti nije ništa dužan.«

86) Vidi i str. 48. ove knjige redak 16.

Ljubav.

Naš narod govori: Poštenje, pravednost i l j u b a v čine dobru vladu. Ljubav može, što sila ne može. Zato ne daj zlu na srce. Sa svakim lijepo, pa će i s tobom svaki. Otvori ljubavi bar prozore, ako ne možeš vrata.

»Ljubav je prva socijalna moć,« — veli pravo dr. A. U š e n i č n i k. — »Ljubav najjače potiče na socijalni rad. Najveća djela jesu djela ljubavi. Kad bi u svijetu bilo ljubavi, bilo bi i svih drugih socijalnih vrlina, jer ljubav traži prije svega potpunu pravednost, individualnu (pojedinačnu) i socijalnu. Ljubav obuhvata sve ono, što traži pravednost i poštenje, i još više od toga.«

Jedan svetac zgodno uspoređuje srce, koje je puno ljubavi za bližnje, sa svjetiljkom, napunjenom dragocjenim uljem. Ulje gori i svijetli onima, koji su u tmini, a toplim se uljem zalijevaju rane i ono blaži boli i liječi.

Mi Hrvati veoma često spominjemo riječ LJUBAV, najpače u nazdravicama, i osjećamo u srcu istinsku potrebu da učinimo neko v e l i k o d j e l o l j u b a v i svome narodu, prijatelju ili bližnjemu. A znani pedagog Ferster (F o e r s t e r) zgodno opaža:

— Dobrom se sinu čini sasvim jasno, da bi on za svoju majku dao vlastite krvi. Kada bi liječnik rekao, da bi majka ojačala i ozdravila, da joj se u žile prelije nečije mlade, zdrave krvi, sin bi uistinu pružio svoju desnicu, neka liječnik rastvori žilu kucavicu i neka mu uzme krvi, koliko treba za majčino zdravlje. Ali da sada sjedne uz majčin krevet, pa da joj nešto lijepo čita, ili da joj posluži svaki sat ljekarijom i čašom svježe vode, to mu je odveć dosadno..... Ili: čovjek bi skočio u vatru i vodu i spasavao bi ljude, da bukne požar, ili da dođe poplava, ali da za ljubav prema bližnjemu ne bude zajedljiv, svadljiv, neuljudan — to je zaista previše tražiti. A ipak bi tako potrebno bilo, da se ne čeka čas, kada će trebati utrošiti tako v e l i k u ljubav (čitavu hiljadarku!), već bi trebalo tu veliku ljubav razmijeniti u mnogo sićušnih ljubavi i početi ih odmah davati onima, koji su potrebni. A potrebnih ima tako mnogo!

»I ljubiti treba d j e l o t v o r n o! — veli lijepo F. T e r s e g l a v. Jer mnogo ljudi ljubi »čovječanstvo«, »narod«, »narodnu veličinu«, »nekadašnju narodnu slavu«, »narodne ideale«, »naše pređe« i tako dalje, a veliko je pitanje, ljubi li p o j e d i n c e narodne, to jest svakoga za sebe, kao odjelitu ličnost i onakve, kakvi jesu i kakvi žive i trpe.«

U nedostiživom romanu velikoga mislioca dubokoga kršćanskog osjećanja F. M. D o s t o j e v s k o g a[87]) »Braća Karamazovi«

87) Dostojevski je pravoslavni Rus.

kaže redovnik starac Zosima nekoj gospođi, koja ga pita, kakva da bude ljubav prema narodu: »Žao mi je, što ne mogu reći ništa utješljivije za vas, jer djelotvorna je ljubav teška i naporna. Ljubav, što je samo u glavi (a nije djelotvorna), žedni za brzim uspjesima i časovitom utjehom, pa zahtijeva, da je vidi cio svijet. Tako daleko tjera, da bi netko žrtvovao svoj život uz uvjet, da se stvar ne zavlači dugo, nego da se razvije brzo, a svatko da to vidi i pohvali. A ljubav djelotvorna je rad i izdržljivost.« Starac Zosima pokazuje sam, svojim djelima, kakva mora da bude ljubav spram naroda, jer sam ma da je najsiromašniji od sviju, nastoji da bude sličan apostolu, koji je postao svima sve. Eto za primjer samo jednog krasnog opisa, kako se starac sastaje s nekom siromašnom ženom, kojoj je umro trogodišnji sinčić. Starac govori: Čuj, majko, jednom je veliki svetac gledao u crkvi pred sobom ovakvu ženu, kao što si ti, koja je naricala za svojim jedincem, koga je također pozvao Gospod. »Ne znaš li« govorio je svetac »kako su ovi mališi sretni pred prijestoljem Božjim? Nitko na nebu nije tako sretan kao ovi mališi. Ti si nam Bože darovao život, govore oni Gospodu, a tek što smo počeli živjeti, pozvao si nas k sebi. I tako dugo mole, dok ne namole i Gospod ih pretvara u anđeliće.« Zato ti ne plači, ženo, nego se raduj. — A kada ništa ne pomaže, promijeni se starac. Zamisli se u majčinu žalost i tijek njenih misli svede na drugu stazu. Sav joj se prilagodi i govori: »Ovako je bilo u starom zavjetu: Rahela je plakala za djecom svojom i ne može da se utješi, jer ih nema. Ovo je vaša sudbina, majko, na zemlji. I nemoj se utješiti, plači samo. Ali svaki puta, kada ti oko zasuzi, sjeti se, da na te gleda sin tvoj, koji je anđeo Božji, on se raduje tvojim suzama i pokazuje ih Gospodu. I još ćeš dugo plakati tim velikim materinjim plačem, ali on će se naposljetku pretvoriti u tihu sreću i suze će se žalosnice preobratiti u suze pouzdanja i očišćenja srca, što spasavaju od grijeha. A tvoga ću sinčića spominjati u molitvama za pokoj duša. Kako se zvaše dijete?« — »Aleksije«, veli žena. — »Milo ime. Zar po Aleksiju, ugodniku Božjem?« — »Da, po Božjem, po Aleksiju ugodniku Božjem.« — I tako polagano tješi starac bijednu ženu...

Jednoga našeg starca, seljaka, starješinu kućne zadruge opisuje Lazarević i pokazuje, kako bi se divno moglo socijalno djelovati s pravom ljubavi.

Taj starac je Matija Đenadić, kojega osim njegove čeljadi i cijelo selo zove: đeda. A u njegovu kuću, u zadrugu, gdje živi uzorno skladna čeljad, dolazi mlada snaha Anoka, jedinica Burmazićeva, koju su roditelji strašno razmazili i ona je ostala maznica. Uvijek hoće, da bude na njezinu i muti sklad u kući. Ne će da radi, što joj se kaže, već uzvraća: »Nijesam toga ni kod oca radila.« I inadi se, i muči ukućane i hotice im pravi psine. Sva je kuća već kivna na nju, i njezin muž se stidi rad nje i pati, ali starješina đeda Matija velikim srcem svojim skrši prkosnicu. Ona bi trebala, da je netko uvrijedi, da se može svađati; ona bi htjela, da je potjeraju, pa da ode k svome ocu i da se tuži. Ali ovako zar će poći i reći: »Došla sam, jer je đeda zapovjedio, da me svi slušaju, i oni su zaista dobri sa mnom?« — I kršćanska kuća prevrne ono zlo u Anoki i najednom i u njenim grudima zazuja kršćanska žica. Ona jedne noći zaplače i umoli oproštenje u Petrije, koju je najviše mučila svojim hirima, onda moli i đedu, da joj oprosti za sve... Jutro iza te noći izmirenja prava je ljepota kršćanske ljubavi i mira. Sva čeljad kao obično izlazi na bunar, ali ovaj put vadi vodu i polijeva Anoka. Prvome đedi. Zahvata vrgom i đeda cijelu kovu ispljuska po licu i glavi. Onda ga Anoka suši. A lasno bi bilo obrisati vodu, ali su slabe oči u starca od milja, i suze kaplju bez prestanka... Onda đeda zove čeljad: »Hajd' ovamo, vi! Što se ne umivate? Vi'š, Anoka, čeka da polijeva!« Djetinsko neko dostojanstvo carstvuje na đedinom licu. »Svi, svi! Svima će ona sirota politi! A da ona nekom rekne »poli me!«, bilo bi trista čuda!« — S bojažljivošću prilaze ljudi i žene bunaru, a kao kakva gospoda svaki, pošto se umije, kaže Anoci »Hvala!«... Svi se bijahu umili, a svima je Anoka polivala. Sve se obuklo u neku tajnu svečanost i svakom zuji u ušima nešto nalik na »Glas Gospodnji nad vodama«. I samo da negdje zaprašti prangija, svi bi se počeli krstiti... Đeda s bezazlenim dostojanstvom pogleda po svima: »A njoj niko da polije?« — Svi potrčaše kovi. — »Sad, pošto ja kažem. Sad volim i sam polivati. Dede, kćerce Anoko, umivaj se!« — I ne zna se, da l' njemu više dršću ruke, il' Anoci srce...

Ljubav tješi, ljubav diže, popravlja i liječi, ljubav miri. Evo još opisa jednog našeg čovjeka, Dalmatinca Bariše. Opisuje ga Ilija Ujević.

Bariša je prva glava u selu po pameti i srcu. I on na sam Božić razlaže, kako mnoge naše seljake prosu pravda i dotjera do prosjačenja, jer ne znadu, da je bolja mršava nagodba, nego li debela pravda. A »kad se ludi vlasi (seljaci) biju, odvjetnički lonci vriju!« I Bariša je u srcu mislio, kako će izravnati Tomu i Jerku, koji su u parbi. Prigoda je. Božić je. Mislio i smislio, pa će upravo: »Čujte me, vi dva moja kuma, Tomo i Jerko! Čujte me pred ovim poštenim svijetom. Znate li, što je danas? Ne gledajte u ovu bukaru vina, ne gledajte ni u crnu zemlju, već dignite pogled gore na ono nebo. Gore, gore pogledajte, pa će vam nebo reći: »Kršćani, danas vam je Božić...« A jeste li se vas dva susjeda božićala? Ako nijeste, ne valja vam. Latimo se našega starog običaja. Mi se na Božić ljubimo... Vi ste u pravdi. Vi bi jedan drugoga utopili u kapi vode.

Valja li to ljudima okatima ? Dakle ? Pogledajte na svoju djecu, njino imanje prosipljete ; smilujte se barem svomu porodu, srcu vašega srca... Kumovi moji i braćo moja ! Kanite se pravde, molim vas velikim današnjim dnevom ! Evo smo ovdje sve kućne starješine, svi susjedi. Uprite prstom, ljudi Božji, u jednoga, u dva i pustite, da vas oni poravnaju. Poslušajte me na Božić ! Hoćemo li se slušati ?« — »Kao dušom u raj !« — šapnu jedan pa drugi. — »Ej, hvala ti, slavno Porođenje ! Odmah birajte, koji će koga.« — »Mi ćemo tebe sama.« — »Oba« ? — »Oba!« — »Hvala vam, braćo, na pouzdanju ! I ja gotov. Grlite se i božićajte se !« — Toma i Jerko skidoše kape, zagrliše se i izljubiše... Puške zapucaše, grla zaoriše, neka se pripovijeda, što seljaci rade na Božić.

U današnjem bolesnom ljudskom društvu ima mnogo zla, koje nije samo tjelesno, materijalno (stvarno), nego više još d u š e v n o. I tu ne može pomoći država, staleške organizacije i razna društva, koliko može čovjek, koji ima SRCE. Zato, da budemo darežljivi, ne moramo biti bogati. Pače zna se, da sirotinji najviše pomaže sirotinja. Evo još jednoga primjera, velikoga socijalnog radnika — a običnog čovjeka Primorca Luke, kojega je opisao hrvatski pisac V. N o v a k :

Luka je bio bistar i pošten čovjek, a pravoga kršćanskog srca. On je bio i sudac i skrbnik premnogim ljudima svoga kraja. U Lukinu se kućicu svraćali svi, koji su trebali savjeta, presudu, poštenu riječ, a Luka je znao poći i u grad i pred vlastima svojom pametnom i čestitom riječi izvući mnogoga i mnogoga iz neprilika i nezgoda. Nije bio ni bogat ni učen, ali je bio pun poštenja i prirodne mudrosti izoštrene samoprijegorom i samoobranom i po ljubavi svoga srca bio je pravi vođa svoga kraja, koji je usrećavao ljude i oni su mu se dobrohotno pokoravali.

Nijesu ti opisi puke tvorevine pjesničke mašte, ima u našem narodu, hvala Bogu, ljudi dobra srca i velike ljubavi. Hoćemo li jačega dokaza za to od uspjeha, što ga je postigla NARODNA ZAŠTITA pod vodstvom dra J. Š i l o v i ć a, koja je u najteža ratna i poslijeratna vremena smjestila oko š e z d e s e t h i l j a d a siromašne djece u čestite seljačke i građanske porodice?[88]) A kako je lijepo djelovanje mnogih

88) Kada bi se i mogla izgraditi tolika sirotišta, skloništa i domovi, kuda bi stavili svu tu djecu, to ne bi bilo tako dobro, kao da se smjeste u valjane porodice, s kojima će ona živjeti i ostati u njihovoj sredini (među seljacima, obrtnicima i slično) valjda do konca života. Z a v o d i se grade samo za one, koji trebaju p o s e b n i o d g o j (slijepi, gluhonijemi, pokvareni), ili koji bi morali stanovati tko bi znao u kakvim lošim stanovima (na primjer šegrti, đaci, djevojke).

KONFERENCIJA SVETOG VINKA PAULSKOGA, a da se ne spomenu razne druge socijalne i dobrotvorne ustanove.

Pravo i valjano vođene konferencije sv. Vinka najbolji je i najuspješniji socijalni rad za bližnjega. Prema zamisli svetoga osnivača one ne će da se djela ljubavi čine tako, da se naprosto udijeli milostinja prosjaku, koji na cesti pruži ruku, već one traže, da se p o m a g a n j e b i j e d n i m a u r e d i (organizira). Milostinja, što se daje prosjacima, koji dovoljno jadno izgledaju i tužno moljakaju, može pomagati lijenost onih ljudi, koji se ne stide prositi, jer im se ne će raditi. »Ima prosjaka po zanimanju (profesiji), koji čekaju pomoć, kao i kartaši sreću, umjesto da prionu i rade.« Te treba popraviti, a potražiti treba i pomoći prave bijednike, koji se stide da izađu i da sami za se mole pomoć. Ne s o c i j a l n o je : čovjeku, koji može i hoće raditi, naći z a r a d u, a ne dati milostinju, jer milostinja ponizuje. I bogalji bez nogu, s jednom rukom, slijepci, invalidi i starci ponosni su i zadovoljniji, ako mogu zgodnim poslom (pletenjem košara, pravljenjem četaka, čijanjem perja itd.) z a r a d i t i, što im je nužno za život, umjesto da čekaju milostinju. A neimaština kakvog bijednika nije često ni veća od one redovnika, istraživača na Sjevernom Polu ili u prašumama, vojnika u ratu, ali njezina je patnja u preziranju i mišljenju, da su pravi ljudi oni, koji su bogati. Dobročinstvo traži, da se bijednicima, koji su skamenjeni hiljadama dokaza preziranja, pomogne toplom riječi, prijaznosti i prijateljstvom. K siromahu treba ići, kao što se ide k susjedu, koga je zadesilo zlo. — Mnogi su propali, jer nije bilo nikoga, da ih obodri, pokrene i digne. Strašno je čovjeku, koji misli o sebi, da je nešto drugoga reda i da nije ni za što na svijetu. A veliko je djelo ljubavi pronaći jednu čvrstu, svijetlu točku u čovjeku i iz nje pokrenuti i dići bijednika. Istinita je zgoda iz života, kako je jedna učiteljica spasila mladu djevojku, kojoj su svi govorili, da nije ni za što, i djevojka, vjerujući u to, nije imala ničega više, što bi je uzdržalo od pada do uličnog smeta. Ali dobra učiteljica, koja je stanovala u istoj kući, našla je jednu

Ali i to je sasvim krivo, ako se ti zavodi uređuju s onakvim udobnostima, kakve gojenac; kada izađe iz zavoda, ne će sam sebi nikada moći pribaviti. Zavodi ne smiju biti za p o k a z i v a n j e strancima, nego za život i odgoj njihovih stanovnika. Tako razne ratarske škole, obrtnički tečajevi i kuharski kurzovi ne smiju »pogospoditi« ljude, pa da se onda oni nikako više ne vraćaju na svoj posao, ili da postaju h o h š t a p l e r i (pokondirene tikve).

čvrstu točku. Opazila je sitnicu, kako ta djevojka vrlo uredno glača svoju haljinu. I tu »jedinu vrijednost« mlade djevojke brzo je i spretno razglasila svima susjedama. A kako je bilo uoči Tijelova (Brašančeva), potakla je žene, da umole vještu djevojku, neka uglača »onako, kako samo ona znade«, bijele haljinice njihovim kćerkama za sutrašnju procesiju. I djevojka se prihvatila posla i radila cio dan i duboko u noć... Sutradan je puna ponosa gledala s v o j e djevojčice, kada su odlazile u crkvu, obučene u haljinice, koje je ona uredila. Tada je izašla na cestu i strpljivo čekala tijelovski ophod i s v o j e b i j e l e d j e v o j č i c e. A kada ih je ugledala, obradovala se i pošla je za njima i stupala je s procesijom za Isusom u Euharistiji. — Eto, to je učinila prava ljubav i dobrotvornost, kakvu želi sv. Vinko. Velika je pak i najveća zamisao kod takvog rada, da se ljudi međusobno upoznadu i zbliže. Utješno je to za one, kojima se pomaže, a odgojno za one, koji pomažu. Napokon to je skupljanje najvećeg imanja, jer kako veli sveta Tereza: »Na smrtnoj postelji ima čovjek samo ono, što je poklonio bližnjima.« Trebalo bi zato silno potaći osobito mlađe ljude sviju staleža, da rade s konferencijama svetoga Vinka Paulskoga.

Nego dok se zanosimo poticanjem na takva djela ljubavi, nehotice se nameću riječi, što ih je jednom zgodom izrekao episkop V e l i m i r o v i ć: »Mi nastojimo usavršiti kršćansku ljubav, a današnji je svijet takav, da bismo bili vrlo zadovoljni, kad bi se vršila bar ona Mojsijeva i izbijao samo zub za zub i samo po jedno oko za oko.« Žalosna je istina, kako je jedan pjesnik rekao, da se danas čovjek manje stidi pokazati stisnutu pest, nego suzu milosrđa. Među ljudima sve više ponestaje ljubavi i prevladava mržnja i sebičnost. A SEBIČNO SAMOLJUBLJE jest praizvor svega socijalnoga zla, ono je istočna poganština, iz koje izlaze sve opačine svijeta. Ukrotiti tu životinju i pokrstiti toga vuka u čovjeku najvažniji je i najteži posao ćudoređa i vjere. Zato je Isus neprestano propovijedao ljubav i svladavanje samoga sebe. Ljubav Bogu i bližnjemu prva je i temeljna misao i zapovijed kršćanstva. Obuzdavati sebičnost u narodima, koji su se pokrstili, bio je najzamašniji rad Crkve kroz sav srednji vijek. I taj je posao Crkva vršila uspješno. — Profesor socijologije Cah (F. Z a c h) veli:

»Sebičnost je bila podređena ljubavi k Bogu. Bog je vladao, a ljudi su se prignuli pod zakon i red Božji. Bog je bio središte porodičnoga i javnoga života. Takav je bio katolički srednji vijek.«

»U srednjem vijeku« — veli njemački naučenjak G. M a i e r[89]) — »nije bilo socijalne znanosti (raspravljanja o socijalnom pitanju), ali je bilo mnogo s o c i j a l n e p r a k s e (pravoga društvenoga rada i drugarskog života). Narodi su Evrope živjeli od poljodjelstva zdravim seljačkim životom u velikim zajedničkim kućama,[90]) a ondašnji su zakoni pomno čuvali hraniteljicu zemlju.[91]) Promet je bio neznatan. Obrta je bilo malo, obrtnici su upravo bili pomoćnici poljodjelcima, a c e h o v i[92]) su gotovo savršeno uređivali obrtnička pitanja. Uopće je poredak i sklad društvenog i gospodarskog života u srednjem vijeku, sve do pred kraj, bio jedinstven u povijesti čovječanstva. Kraljevi su imali dužnost čuvati mir i red, a prava su im bila malena. Naučavanje i odgoja puka, kao i briga za sirotinju bila je u rukama Crkve. Živjelo se u srednjem vijeku strogim, jednostavnim patrijarhalnim (starinskim) životom.«

Dakako, da je i u srednjem vijeku bilo sebičnosti i samoljublja, jer to je zlo staro kao ljudski rod i živjet će, dok bude ljudi. Ali sebičnost se u srednjem vijeku smatrala i žigosala kao g r i j e h i javno bi je osuđivali i svatko se borio protiv nje. Iako se činilo nepravo, uvijek se p r a v o držalo svetinjom; iako se griješilo, znalo se, da onaj, koji griješi, čini z l o, i da je grijeh proklet od Boga. Tada se nije, kao danas, sebičnost držala nekim svjetovnim nazorom; tada se sebičnost staleža (klasna borba!) i plemena nije veličala kao vrlina; tada se nije moglo ni zamisliti takvo svetogrđe, da se izusti riječ: SVETA SEBIČNOST (sacro egoismo), kako to govore danas.

Sredinom petnaestoga stoljeća, kada su Turci osvojili Carigrad, bježalo je s bjeguncima na zapad i mnogo grčkih naučenjaka. Oni su za uspomenu iz domovine nosili sa sobom znanstvena i umjetnička djela, što su ih napisali davni njihovi pređi još prije Isusova rođenja. I kako je svijet srdačno primao jadne stradalnike, tako se nenadano oduševio za djela starih Grka i njihovih savremenika, starih Rimljana. I krasna vanjština i divni oblik tih djela zamamio ih je toliko, da se počelo govoriti i živo raditi o obnovi, preporodu, RENESANSI

---

89) Ovaj pisac nije vjerskog naziranja na svijet, a njegova rasprava, iz koje je ovaj ulomak, izašla je u knjižnici »Aus Natur und Geisteswelt«.

90) Život kućnih zadruga opisan je na 17 strani ove knjige.

91) Tek obnova rimskoga prava i Napoleonov opći g r a đ a n s k i zakonik izjednačio je zemlju s nekretninama. O tome je govoreno na str. 51. ove knjige.

92) O cehu vidi 52. str. redak 19 i dalje ove knjige.

staro-grčke i staro-rimske »ljepote.«[93]) Ali tu staru znanost i umjetnost stvarali su s t a r i p o g a n i, koji nijesu poznavali kršćanstva, i s renesansom ponovno se rodilo na svijet i STARO POGANSTVO. — U kršćanskom srednjem vijeku bio je u srcu ljudi i u središtu svega života : B o g. Z a p o v i j e d i B o ž j e bile su ljudima zakoni, a najviša vlast na zemlji bila je C r k v a. U starom poganstvu nije bilo tako. Tamo je najviša vlast bila d r ž a v a, država je po svojoj volji stvarala zakone, a središte i mjera za sve stvari bio je č o v j e k. Čitajući stare poganske knjige, zasijalo se u ljudske duše sjeme, koje je doskora i proklijalo. I umjesto o Bogu — Gospodaru, o Bogu — Zakonodavcu, o Bogu — Svrsi života — počelo se govoriti o Čovjeku, Čovječanstvu, HUMANIZMU.[94])

Zato se govori, da je novi vijek p r o n a š a o č o v j e k a, ili još točnije, č o v j e k a-p o j e d i n c a, koji da se prije gubio u ljudskoj zajednici kao drvo u šumi. U srednjem vijeku nije čovjek-pojedinac bio toliko »s a m s v o j«, koliko je bio č l a n zadruge ili ceha, č l a n ljudskoga društva, č l an Crkve i s l u ž b e n i k Božji. Novi vijek je nad ljudsku zajednicu i Crkvu uzdigao čovjeku-pojedinca i to veličanje individua jest INDIVIDUALIZAM. A čovjek pojedinac nije više »čovječanstvo«, i tako je individualizam doveo do toga, da središte svijeta nije više bio ni Bog ni »čovječanstvo«, već da je za svakoga pojedinog čovjeka središte, oko čega se sve vrti, postalo njegovo lično JA. »JA« je svakom čovjeku ono glavno, o čemu se radi, »JA« je podmet ili s u b j e k t, o kome se govori u svakoj rečenici, zato se to v e l i č a n j e gadnog s a m o l j u b l j a prozvalo lijepim imenom SUBJEKTIVIZAM. Mudrovalo se, da je čovjek o d p r i r o d e d o b a r[95]), pa će sve na svijetu on urediti dobro, što više, da će čovjek stvoriti još

93) Crkva je pomno čuvala stara rimska i grčka djela i služila se njihovim znanjem u svojoj nauci (skolastici). (Vidi str. 32. ove knjige.) Renesansa nije prema tome našla nešto, što se posvema izgubilo, nego je počela drugačije motriti ta djela. — Renesansa je francuska riječ a znači: ponovno rođenje, p r e p o r o d (razumije se: starorimske i grčke nauke i umjetnosti). — Vidi str. 31. ove knjige, redak 35.

94) Humanizam dolazi od latinske riječi »humanus«, što znači: č o v j e č a n s k i, čovječji, ljudski. Sjetite se, kako se i u nas počelo govoriti! Umjesto starinskoga: »Nije to po Božjem pravu, nije kršćanski«, vole danas reći: »Nije to čovječanski«. I govori se o čovječanskom pravu, čovječanskoj slobodi i slično.

95) Da je priroda ljudska dobra, osobito je istakao Francuz Žan Žak Ruso (Jean Jacques R o u s s e a u).

nešto više i vrednije od čovjeka, da će stvoriti NATČOVJEKA,[96]) ako se samo pusti, da se čovjek p o p r i r o d i r a z v i j e, i ako se u k l o n i sve ono, što smeta njegovoj p o t p u n o j s l o b o d i. Traženje te velike slobode jest slobodarstvo ili LIBERALIZAM. Liberalizam je proglasio veliku samostalnost svakoga pojedinog čovjeka i oslobodio ga socijalnih obveza i dužnosti. Liberalizam je najpače proglasio slobodu u gospodarstvu — GOSPODARSKI LIBERALIZAM. A dr A. U š e n i č n i k veli:

»Taj (gospodarski liberalizam) je slobodan prema Bogu, jer da za gospodarstvo ne vrijede Božje zapovijedi; i slobodan prema ljudskom društvu i državi, jer da oni nemaju prava, da zadiru u gospodarski život (koji da je p r i v a t n a s t v a r svakog čovjeka!)«

Gospodarski je liberalizam tražio: da se s l o b o d a *proglasi temeljnim načelom gospodarstva*: Dakle SLOBODNI OBRT (neka bude majstor tko hoće, a ne da n. pr. pravi majstorske ispite), SLOBODNA TRGOVINA (neka trguje tko i kako hoće), SLOBODNA KONKURENCIJA. Taj liberalizam je tražio: *neka se ukinu sva osobna i staleška te društvena ograničenja* (kućne zadruge, cehovi i drugo); zatim *neka se svuda dopuste uvesti strojevi* (koji rade brže i jeftinije i više od čovjeka) i *neka se ukinu sve međe za trgovinu* (malte, carine). To sve je dobrim dijelom i postignuto[97]).

96) Vjerujući u naučanje Engleza D a r w i n a, da se sve razvija i usavršuje, pa da je razvojem (EVOLUCIJA) postao pomalo od crva majmun, a od majmuna najzad i čovjek, napisao je Nijemac Fridrih Niče (F. N i e t z s c h e): »Sva su bića dosad stvorila nešto više od sebe. Vi (ljudi) ste prošli put od crva do čovjeka. Nekada ste bili majmuni. A šta je majmun za čovjeka? Stvor za podsmjeh i bolan stid. Isto će to biti čovjek za n a t č o v j e k a. Natčovjek je smisao zemljin. Preklinjem vas, ostajte v j e r n i z e m l j i, a ne vjerujte onima, koji vam govore o nadzemaljskim nadama. Nekad je hula na Boga bio najveći grijeh, ali Bog je umro. Sada je najstrašnije huliti zemlju.« — Eto, tako novi pogani govore, da je umro Bog, pa počinju obožavati krive bogove: čovjeka i natčovjeka, zemlju, prirodu i tvar! (Priroda se latinski zove »natura«, pa otuda o b o ž a v a n j e p r i r o d e NATURALIZAM; tvar je »materija«, otuda opet riječ MATERIJALIZAM.)

97) Ovo razdoblje borbe za gospodarsku slobodu zove se MANČESTRSKOM DOBOM ili DOBOM BURŽOAZIJE. M a n č e s t e r (M a n c h e s t e r) je grad u Engleskoj, koji se osobito istaknuo tražeći slobodu uvoza i izvoza i da se država ne pača u trgovinu. »Buržoazija« su pak stanovnici grada, građani francuski (bourgeois, čitaj buržoa), koje je francuska revolucija g. 1789. stavila na prvo

Učeni apologeta Vajs (A. M. Weiss) pokazuje, kako se novovjeki čovjek razlikuje od srednjovječnoga u pet glavnih stvari, u pet temeljnih naučanja.[98] Prvo je naučanje ovo: da se upozna pravi čovjek i da se čovjek pravo razvije, treba ukloniti sve natprirodno i Božansko i pustiti čovjeka, da živi na ovome svijetu. Zato se traži rastava vjere od znanosti, moralke od umjetnosti, kršćanstva od gospodarstva i politike, Crkve od države. A kada je Bog uklonjen iz misli i srca čovjekova, i kada nema više Gospodara nad ljudima, dolazi čovjek do neograničene samostalnosti i gospodstva. I drugo je naučanje novoga vijeka: Bog čovjekov je čovječanstvo. Čovjek je sam svoj gospodar i zakonodavac, koji određuje, što je pravo, a što krivo, što je dobro, a što zlo, što je lijepo, a što ružno. Čovjek je i sam svoj sudac. A sve to može da bude, jer je treće naučanje humanizma, da je čovjek od prirode dobar, to jest da nema istočnoga grijeha i njegovih posljedica. Iz ovoga trojega izlazi i četvrto: zabacuje se Krist i kršćanstvo, a s time i temeljna i glavna zapovijed o ljubavi k Bogu i bližnjemu. Peto je: rušenje crkve.

Već spomenuti sociolog Cah (F. Zach) veli: »Odvrativši se od Boga i službe ljudskoj zajednici prionuo je čovjek da služi samome sebi i svome ja... Neograničena sloboda izrodila se u nasilje najsilovitijih pojedinaca... Očekujući, da će čovječanstvo u velikoj slobodi stvoriti natčovjeka, rodilo je nakaznog, sebičnog i zlobnog čovječuljka — potčovjeka.«

Također već spomenuti profesor G. Maier[99]) govori: »S preporodom (renesansom) starorimske umjetnosti i nauke prodiralo je ponovno svuda sve više i više i (staro pogansko) RIMSKO PRAVO. I ono je sa svojim oporim shvatanjem vlasništva (da je vlasnik svega otac, a ne zadruga), sa svojim odredbama o nasljeđivanju i otuđivanju (zemlja je izjednačena s pokretnim stvorovima) i sa zakučastim i seljaku tuđim postupcima — sa svim tim je rimsko pravo rasklimalo starinski i jednostavni život poljodjelaca.[100] A poremećen je i život u gradu, koji je dotada bio tako zgodno ure-

---

mjesto u državi umjesto dotadašnjeg plemstva. Najobičniji je naziv za ovo gospodarsko razdoblje: KAPITALIZAM, (»kapital« je glavnica, novac, koji »nosi profit«.) kadgod i mamonizam. (»mamon« je krivo božanstvo, a svijet se umjesto Bogu i klanja novcu, zlatnom teletu).

98) Naveden je samo smisao, a ne riječi doslovce iz drugog sveska (str. 3. i dalje) knjige: »Apologie des Christentums«.

99) Vidi bilješku 89. na str. 67. ove knjige.

100) O tome se govorilo opširnije na str. 42. i 51., a o raspadanju zadruga na str. 50. ove knjige.

đen. Cehovi se izrodili.[101] Obrtnici su počeli proizvoditi robu na veliko (sa strojevima). Građani se bacili na trgovinu i novčarstvo (bankarstvo). — Svekoliko se starinsko gospodarenje prevrnulo još više, kada je otkrivena AMERIKA i novi putevi u Indiju, odakle se donosilo mnogo zlata, i kada je zavedeno NOVČANO GOSPODARSTVO[102] — Građanstvo se počelo obogaćivati i živjeti raskošno. S novcem je kupovalo od kraljeva svakakve sloboštine, povlastice i časti. — Plemstvo, koje je dotada živjelo skromnije i bilo zadovoljno s malim (bili su to u većini samo jači poljodjelci), gledajući zamamni život u gradu počelo se povoditi za bogatašima. (Bogataš, ako je baš želio, mogao je sebi i kupiti plemstvo!) Građani su grabili novac trgovinom i novčarstvom i trošili neumjereno, plemići su se natjecali u raskoši s njima, a do sredstava su mogli

---

101) O cehovima, i kako su se izrodili, govoreno je već na str. 52.

102) Otkrićem Amerike i novih puteva u Indiju nađeni su novi i dotada nepoznati izvori bogatstva. Nađena su nova tržišta, kamo se lako i skupo prodavala evropska roba, nađene su nove zemlje, odakle se u Evropu uvozila tako zvana KOLONIJALNA ROBA (mirodije, boje, sladorna trska itd.) i množina SREBRA i ZLATA. — Dotada su rukom i jednostavnim alatom stari obrtnici proizvodili malo robe, i to za domaću porabu i da je zamijene (na trgu oko crkve, ili na sajmu, vašaru) za ono, što su u kući trebali. Sada su za velike SVJETSKE TRGOVE (TRŽIŠTA) trebali mnogo robe i izmišljeni su svi mogući strojevi i naprave, za pomnoženje robe, i da PROMET bude brz i lak. — Starinski je način trgovanja bio, da se jedna stvar zamjenjivala za drugu. Netko bi uzeo hljeb kruha, pa bi poslije vratio jednaki hljeb ili bi odmah dao u zamjenu komad suhoga mesa, grudu sira, nekoliko jaja ili slično. Obrtnici bi međusobno mijenjali robu, pa bi krojač kupio cipele dajući postolaru hlače i tako dalje. Seljak bi obrtniku davao hranu za robu. U nekim našim selima još i danas kovač kao plaću za svoj rad ubire na jesen vino. Najčešće se plaćalo platnom i sitnom ili krupnom stokom. (bit će otuda riječ »platiti«, a mi još i dan danas nazivamo blagom i živinu i novac). Kada je nađena Amerika, trgovanjem na veliko došlo je u Evropu mnogo zlata, i ljudi su sve to manje zamjenjivali robu robom, već su počeli plaćati sve novcem. Plaćanje novcem je dakle noviji način plaćanja (zato se valjda veli »*novac*«). A jer se za novac dobije sve, postao je novac i zamjena za sve i mjera svemu. U srednjem vijeku nije se baš mnogo držalo ni do trgovine, dok je novčarstvo bilo sasvim sramotna stvar, kojom su se bavili samo Židovi. Crkva je pače zabranjivala uzimati kamate, u ono vrijeme prirodnog gospodarstva (poljodjelstva i malog obrta). U novom vijeku postao je novac središte čitavoga gospodarstva, i gospodar svijeta i novo krivo božanstvo. Nekada nije nitko gomilao suviše hrane u svoje izbe i hambare i suvišnu robu u škrinje, jer bi se sve to iskvarilo — novaca naprotiv nije nikada nikome dosta i odviše.

Eto tako je započeo novi vijek, a kako je počeo, tako i nastavio. Teška bolest ljudskoga društva ovoga vremena jest veliko nedostajanje ljubavi, a prenabujala mržnja i sebičnost. Iz sebičnosti se razvilo najgadnije zlo današnjosti: požuda za novcem, kapitalom — KAPITALIZAM, a s kapitalizmom dolazi silovitost, nasilje, želja za neograničenom vlašću (imperijem) — IMPERIJALIZAM [103].

»Najjasnije ćemo vidjeti, što je kapitalistički duh« — veli profesor Vigođinski (dr W. Wygodzinski) — »ako ga pogledamo u Ujedinjenim Državama Sjeverne Amerike, gdje su se razvili kapitaliste miljarderi najčistokrvnije pasmine. Gola požuda za novcem smatrala se u starom svijetu (Evropi) ipak malo sramna. Tu se osjećalo, da novčina nije sve, i puk je bio pažljiviji na primjer prema čovjeku znanja, poštenja ili časti, nego li prema gavanu; a omladina je snovala i o drugačijim ciljevima života, nego li da se debelo obogati. U novom svijetu (Americi) — iznimke potvrđuju pravilo — postoji naprotiv samo jedna vrijednost: »almajti dolar (allmighty dollar), svemogući dolar«. Najveći su dostojanstvenici u Americi bogatuni. A ne pita se, kako su se obogatili. Ima ih, koji će se porugljivo nasmiješiti i reći, da su se »neukusno« obogatili oni silnici u Italiji za vrijeme renesanse,[104]) koji su prosto potrovali i dali umoriti sve subaštinike, da se domognu čitave baštine sami, i izrugat će oni i Kortezu i Warren Hastingsu, koji su u Peru-u i Indiji mačem u ruci prolili more krvi, da otmu kraljevsko blago. Američki se bogataši ne obogaćuju ovako bučno i bjelodano, oni to čine tiše i sigurnije. Oni se obogaćuju »čisto gospodarskim sredstvima«, kako vele, a tu ih radi »gospodarske slobode« ništa ne priječi. U gospodarskoj utakmici ne štede ni rođenog brata. Oni samo računaju, računaju i računaju. Jedan američki gavan (Jay Gould) rekao je pred istražnim povjerenstvom: »Nama, ljudima od novca, doći samo tako, da strašno pritisnu seljaka. (To je razdoblje teškoga seljačkog kmetstva)«.

103) Latinska riječ »imperium« je gospodstvo, vlast, moć u državi, a od te riječi stvoreni naziv »imperijalizam« znači gospodarenje, gazdovanje državom i narodom (u zlom značenju riječi). Stari imperijaliste (nasilnici, siledžije, tirani, apsolutisti) držali su, da su podanici (osobito podjarmljeni narodi) vlasništvo države ili čak vladara, koji drži zemlju, i da državljani imadu samo toliko prava, koliko im država (vladar) dade. Za svoju vlast mislili su, da ne odgovaraju ni na nebu ni na zemlji. A vlast je od Boga povjerena služba, za koju će vladari polagati traženi račun. I država je radi državljana, a ne obrnuto! (Vidi str. 39. redak 30 i dalje ove knjige.).

104) Vidi 67. str. ove knjige redak

sasvim je svejedno, koja je stranka na vladi, nama vrijedi samo ona, koju možemo kupiti ili drugačije upotrijebiti u naše svrhe.« Ima slučajeva, gdje ljudi požele novca, jer ga hoće za nešto veliko upotrijebiti, ali kapitalisti, o kojima je riječ, nemaju druge svrhe da se obogate, nego da budu bogati, da slažu pare na pare. I ta je požuda za sticanjem novca tako silna, da bogatuni, što se više obagaćuju, postaju duševno to siromašniji«.[105])

U toj »slobodnoj gospodarskoj utakmici« najsigurnije je kapitalističko »gospodarsko sredstvo« za obogaćenje: da se *maknu, uklone, skrše svi konkurenti,* koji izvode sličnu robu ili se bave jednakim poslom. A kada konkurenata više nema, onda će onaj, koji je pobijedio u »slobodnoj gospodarskoj borbi« i ostao sam, moći podignuti cijenu robi, kako mu drago. Evo jednog primjera iz maloga života: U nekom su mjestu dva opančara, i oba bi mogla živjeti, jer je mjesto s okolinom oveće i nadaleko nema drugoga većega mjesta. A svima bi kupcima bila od koristi zdrava utakmica među njima, jer nijedan ne bi mogao opanaka preskupo prodavati, da ne izgubi mušterija, i oba bi opančara morala raditi sa skromnom dobiti. Ali skromna dobit i jednostavan život baš je ono, čega ne će sebično kapitalističko doba. Sredovjekovni je ceh bdio i pazio da majstori žive kršćanski, skromno i u slozi,[106]) a gospodarski liberalizam proglasio je *slobodu* SEBIČNOSTI i sada će slobodno raditi jedan drugome o glavi. Opančara stoji par opanaka recimo 60. dinara, a on ih prodaje par po 75 dinara. Ta je dobit pristojna. Ali jedan se od opančara bogato oženio (tražio je curu s parama!) i on će ženin miraz »uložiti u radnju«, da utuče svoga konkurenta. Kroz godinu će dana raditi bez dobiti, živjet će od ženina miraza i prodavati par opanaka baš po 60 dinara. Onaj drugi opančar toga ne može, jer nema ženina miraza, a jer ne može čačkati zube godinu dana. Propast će i morati otići, odseliti nekuda odavle. Sada se bogati opančar oslobodio svoga kokurenta i on će ubrzo

105) Zanimljivo je opažanje M. Webera, da su nosioci toga novoga kapitalističkoga gospodarstva bile razne protestantske sekte. Katolici su duboko usisali nauku Crkve, koja je zabranjivala uzimati kamate, pa im je i u novo doba bilo odvratno novčarstvo. Protestanti, koji su se otkinuli od katolicizma, zabacili su i taj osjećaj, pa su u Sjevernoj Americi i Engleskoj veliki trgovci i bankari kvekovci i menonite, u Nizozemskoj kalviniste, u Njemačkoj menonite, pa pijetisti i tako dalje.

106) Vidi str. 52 ove knjige.

podići cijenu opancima možda i sve do 80 i 85 dinara po paru, pa će lako nadoknaditi, što je prošle godine »uložio« i odsada će zarađivati dvostruko. — Ima jedna istinita šala, kako su u nekom selu dva židova otvorila trgovine i pokušali najprije da jedan drugoga makne, ukloni, skrši, kao i oni opančari; ali kada su uvidjeli, da bi to predugo trajalo, složili su se radije u kompaniju, najmili jedan zajednički dućan i sada su »Moric i drug« udruženim silama gulili narod. Što se tu izvelo u malom, to se izvodi u velikom svijetu na veliko. Jedan stručnjak veli:

»Danas ima sve manje slobodne konkurencije raštrkanih gazdâ (agraraca, vlasnika rudnika, tvorničara, trgovaca), koji ne znadu ništa jedan o drugome i koji proizvode za prodaju na nepoznatom tržištu. Danas je došlo dotle, da se može načiniti približni proračun svih izvora surovina i plodova i robe u nekoj državi, u nekoliko država, pače i na čitavom svijetu. I onda veliki kapitaliste nastoje da sve izvore zgrabe u svoje ruke, u jednu šaku i da ujedine, MONOPOLIZIRAJU njihovo iskorišćivanje uklonivši konkurente. Onda po volji određuju (diktiraju) cijene robi. Ne uspije li, da sve ugrabi jedan kapitalista sam, združe se njih više ili svi od iste ili slične struke u jedno, — ujedine, KONCENTRIRAJU PROIZVODNJU stvorivši ogromne saveze, koji se nazivaju: SINDIKAT, KARTEL, TRUST

Ovako se STARI KAPITALIZAM PRETVARA U NOVI KAPITALIZAM! *Novi je kapitalizam prelaz od slobodne konkurencije k udruživanju kapitalista, da proizvode sve u gorostasnim udruženjima.* Njemački je ekonomista Kestner pokazao, kako se pojedini kapitaliste one i sile, da uđu u velike saveze, i on to zove »siljenje na organizaciju«.[107]) I u velikom se svijetu bije strašna borba sindikata, kartela i trustova protiv svih kapitalista, koji bi htjeli »ostati postrance«. I danas je došlo dotle, da jedan stoti dio od sviju poduzeća ima više od sedamdeset i pet postotaka ukupne parne i električne snage, to jest, da jednom veoma malenom broju gorostasnih

107) Eto nekoliko načina, kako kartelisile kapitaliste, da ne »ostanu pôstrance«: Jedno od najvažnijih je sredstava, da kartel pokupuje sve surovine, pa onaj, koji je postrance, nema od čega da proizvodi robu. Ili se kartel sporazumi s radničkim savezima, da radnici primaju rad samo u poduzećima, koja su u kartelu. Kako su u Americi sve željeznice u rukama kartela, ne će oni prevoziti robe nekarteliranim kapitalistima. Ili se snize cijene, pa se roba prodaje ispod troškova proizvodnje, dok se ne uništi onaj, koji nije u kartelu. Proglasi se bojkot, to jest, da se svatko klone i da ne ulazi ni u kakav posao ni vezu s onim, koji je ostao postrance.« Itd.

sindikata, kartela i trustova pripadaju tri četvrtine sviju radnika, tvornica, željeznica, parobroda i t. d.

Za pogon ovako ogromnih poduzeća nemaju dosta novaca ni najbogatiji pojedinci na svijetu, i tu dolaze na red BANKE, koje su skupile u svoje blagajne novac sviju kapitalista, novac sviju malih i najmanjih posjednika, novac čitavoga naroda. *Banke (ili upravo savezi banaka, jer i one su se složile u kartele, trustove i KONCERNE) postale su kapitaliste nad kapitalistima!*

»Osnovna i prvobitna zadaća banaka bila je, da posreduju uplaćanju. Iz toga skromnoga posla u kapitalističkom svijetu postale su one gospodarima kapitalista. Ponajprije su one iz svojih knjiga (tekućih računa i t. d.) samo točno saznavale stanje pojedinih kapitalista, poslije su počele pratiti i nadzirati njihov rad, a jer banke raspolažu gotovo sa svim novčanim kapitalom kapitalista, one su mogle i podupirati i rušiti kapitaliste i kapitalistička poduzeća (proširenjem ili suzivanjem, olakšavanjem ili otešćavanjem, davanjem ili oduzimanjem vjeresije). Banke su najzad same preuzele kapitalistička poduzeća i one postaju pravi vlasnici današnje trgovine, industrije i prometa.«

Pred svjetski rat, kada se radilo o povišenju glavnice jednoj od najvećih njemačkih banaka (Disconts Gesellschaft), pisao je njemački list »Bank« ovako: »Trista ljudi sada ekonomski (gospodarski) vlada čitavom Njemačkom (koja ima 60 milijuna stanovnika!), a s vremenom će ostati pedeset, dvadeset i pet, ili još manje. Ne smije se očekivati, da bi najnoviji koncentracioni pokret[108]) zastao, on će se proširiti. I jednog lijepog dana mi ćemo se probuditi i pred našim će očima stajati sami trustovi, kojih će pokrovitelji biti banke! — Tih trista ljudi, koji su vladali čitavim gospodarstvom i novcem Njemačke, bili su bankari iz osam velikih njemačkih banaka. (Velike banke ili proždiru male, ili ih tako potčinjavaju, uključuju i vežu uza se, da su one upravo neke podružnice tih banaka pod drugim imenom i važe kao jedna velika banka.) U Francuskoj je kapital još jače zbit u tri velike banke (bankovna saveza). U Engleskoj postoje četiri, a u Sjevernoj Americi dvije orijaške skupine banaka, koje vladaju gospodarskim životom tih zemalja.

Vlast je u državi podijeljena u političku i gospodarsku. Profesor državnog prava Slobodan Jovanović piše: »Teoretski (na papiru) opće pravo glasa[109]) branilo se, jer otvara vrata parlamenta

108) Vidi str. 74. ove knjige, redak 21.
109) O općem pravu glasa govoreno je na 39. str. ove knjige.

svim društvenim redovima (staležima), čak i onim najnižima. U praksi (uistinu) pak ispalo je, da su niži redovi, kao najmnogobrojniji, dobili pretežan uticaj u parlamentu, čim su jedamput pušteni na birališe. I pod vladom općeg prava glasa članovi se parlamenta mahom uzimaju iz viših i srednjih redova; ali pošto članovi parlamenta dobivaju svoj mandat poglavito od nižih redova, koji čine veliku većinu biračkog tijela, oni vode onakvu politiku, kakvu žele niži redovi. U današnjem političkom svijetu vrlo se često sretaju ljudi, koji žive životom gornjih slojeva, a u parlamentu zastupaju doljne slojeve. U modernom je društvu ekonomska (gospodarska) nadmoć odvojena od politike. Ekonomska nadmoćnost pripada kapitalističkoj klasi i oni su upravljači proizvodnje. Tom diobom ekonomske nadmoćnosti od političke postizava se ravnoteža između viših i nižih redova, bez koje ni država ne bi mogla voditi harmoničnu (skladnu) socijalnu politiku. Da se ekonomska i politička nadmoćnost sjedine kod kapitalističke klase, nastala bi jedna tiranija (silovita, nasilna vlada), pod kojom ne bi bila mogućna ni politička sloboda, ni kulturni razvitak nižih redova.[110])«

Kapitalizmu se ne mili takva podjela vlasti u državi, jer on nije navikao da dijeli išta ni s kim. A još se politička vlast (osobito u novije vrijeme) uprla, da socijalnim zakonodavstvom ograniči SEBIČNOST pojedinih ljudi i staleža radi opće koristi[111]). To je smetnja kapilistima! On miče, uklanja, krši sve, što mu smeta, pa je jasno, da će htjeti maknuti, skršiti i tu političku vlast, ili još bolje, on će nastojati, da političku vlast zgrabi u svoje šake. Kojim će se sredstvima poslužiti? Najprije onima, koje naziva »čisto gospodarska sredstva«. Evo na primjer kako :[112])

S vremenom na vrijeme dolazi vlada u takav položaj, da joj je potrebno toliko novaca, toliko mnogo novaca, da se ona ne usuđuje do njih doći putem porezâ. U tom slučaju njoj je jedini izlaz, da upotrijebi novac budućnosti, to jest, da pravi zajmove, a za njih izdaje državne obveznice. Radi toga treba bankare. Istina, u dužem toku vremena veći dio državnih papira prelazi u ruke sitnijih gazda i širih slojeva naroda, ali za to valja da prođe vremena, često puta mnogo vremena. Vladi je međutim potrebno, da dođe do novca brzo i da je on tu na jednoj gomili, ili bar u krat-

110) Feudalizam je bilo ono razdoblje, kada je i političku i gospodarsku vlast u državi imao plemićki stalež, koji je posjedovao velika imanja, feude. (Vidi str. 39. ove knjige.).

111) Vidi 37., 38., 42., 52. 55., 58. str. ove knjige, itd.

112) Primjer je uzet prama F. Lassalu iz knjige »O biti ustava«.

kim rokovima, i toga radi ona treba posredovanje banaka, koje će odjednom dati cjelokupnu svotu novca i na svoj riziko preuzeti državne papire, koje dobivaju banke od države u zamjenu za novac. (Rasprodajom tih državnih papira sitnijim gazdama i širim slojevima naroda banka će još debelo zaraditi, osobito mijenjanjem kurza, koji će na burzama vješto udesiti!) Ti posrednici (banke i kapitalisti) čine političkoj vlasti usluge i ta vlast ih ne smije ničim ozlojediti, ne smije u ono vrijeme, dok traži zajam, načiniti ništa protiv bankara i kapitalista, jer će inače oni uskratiti novac. — A novaca treba često i tako se često ne će smjeti u parlamentu ništa raditi na štetu kapitalista. Pa još i dalje! Dug je zao drug! Zadužena politička vlast (vlada, država) dužnik je kapitalista, a što sve može vjerovnik da učini dužniku, to ne treba tumačiti.

Polakim zaduživanjem, pa onda za vrijeme svjetskoga rata bržim golemim i očajnim zaduživanjem, došlo je do toga, *da su danas sve države Evrope u džepu kapitalista-bankara.* Evo što veli Dr W. Mautner, u svojoj pomno izrađenoj knjizi »Zadužena Evropa«:

»U četiri gladne godine svjetskoga rata tekle su rijeke zlata iz Evrope u kase (blagajne) kapitalističke Amerike. — Prema procjeni stručnjaka ima na čitavome svijetu za neko osam milijardâ dolara zlata. Polovica toga zlata nalazi se u Ujedinjenim Državama Sjeverne Amerike, a Evropa duguje više nego što ima svega zlata na svijetu. Evropske su države pod kraj rata dugovale dvanaest i pô milijardâ zlatnih dolara, a prvi vjerovnik je bogata Amerika. Prezadužene su i one države, što su pobijeđene, kao god što su i one, koje su pobijedile. Sama Engleska duguje četiri i tri četvrt milijarde dolara (dakle mnogo više od polovice svega zlata na svijetu!), Francuska duguje tri i četvrt miljarde dolara, Italija dvije miljarde, a ostatak je porazdijeljen među ostale države Evrope (među tima je i naša Jugoslavija!). Evropa je do grla u dugovima. Papirnati novac, opća skupoća, nesigurnost vrijednosti novca (pad valute), sve je to posljedica te strašne prezaduženosti.«

A ratom postradala Evropa ne samo da ne otplaćuje dugova, nego se još i dalje mora zadužiti, dok se kamate na kamate gomilaju same od sebe. Rečeno je, da su evropske države u džepu kapitalista, a kako oni potresaju svojim džepom, tako se mijenja vrijednost jadnim papirnatim parama, tako raste skupoća, tako se mora pritisnuti porez na krajinu. Dužan, tužan. Vjerovnici gospodare i gazduju i to gospodstvo, vlast i moć najgori je i najsebičniji IMPERIJALIZAM KAPITALIZMA.[113]) *Gospodar svijeta je blještavi ali hladni novac-kapital.*

113) Vidi str. 72. (bilješka 103.) ove knjige.

Novac — kapital je podijelio svijet, a ta podjela je nejednaka, nepravedna, kriv ična, kako je samo može provesti bezdušna, lakoma i okrutna SEBIČNOST. — Učeni Isusovac Katrajn (W. C a t h r e i n) u svome »Socijalizmu« razvija ovakve misli: »Novovjeki gospodarski poredak skrivio je gadnu razdiobu ljudskoga društva u dva neprijateljska reda. S jedne je strane sasvim maleni broj moćnih i prebogatih gavana, a s druge golemo mnoštvo sitotinje, GRADSKOG PROLETARIJATA,[114]) koji otkinut od rodne grude luta amo tamo i traži rada i zarade. Savremeno tvorničarstvo sa svojim strojevima ukida ručni rad slobodnih obrtnika, ono odvlači ljude sa sela i gomila ih u gradove, pa *uništava srednji stalež.* Mnogi kapitaliste (nerijetko upravo oni, koji su se preko noći obogatili) koristeći se gospodarskom slobodom grabe dobit od radnika, kako samo mogu : smanjuju plaće, uvećavaju radno vrijeme, ne brinu se za zdravlje i za sigurnost radnika, šalju čovjeka da p o s l u ž u j e s t r o j.[115]) A što još napose ozlovoljava radnika, to je osjećaj strašne nesigurnosti za egzistenciju.[116]) Nekada su baš učitelji novoga kapitalizma govorili, da je izvor svega bogatstva RAD.[117]) A tko je sada ubrao plodove rada? *Radnici su ostali krat-*

---

114) Vidi 48. str. (bilješku 58.) ove knjige.

115) Gadno je, što je čovjek ponižen, da poslužuje stroj i kako vele : da bude PRIVJESAK MAŠINI. Radi stroja i što većeg iskorišćivanja radnog vremena i radništva, posao je tako rastavljen u dijelove (to se zove p o d j e l a r a d a), da n. pr. jednu cipelu izrađuje uvijek po desetak radnika, a svaki radi uvijek jedan te isti dio posla. (Po tri radnika meću kožu pod stroj i kroje svaki po jedan komad gornjih dijelova cipela, četvrti i peti šije te dijelove zajedno, šesti buši rupice za vezice, sedmi lašti kožu, osmi kroji džonove, deveti šije džon i t. d. A sve to ide takvom brzinom, da po jedan radnik mora obaviti svoj posao za 300 do 500 pari cipela dnevno). A taj je posao redovito jednoličan, bez promjene, dosadan i prljav, pa radnik n e m a v e s e l j a s radom. Onda se taj rad ne cijeni i ne časti, pa se radnici u većini i n e p o n o s e s v o j i m s t a l e ž o m (Iznimka su n. pr. tipografi). Radnici se udružuju, ali ne da promiču posao i slave rad i svoj stalež (kao nekadanji cehovi), već radi samoobrane, za inat i iz mržnje prema kapitalistima. — O platama, koje su taman nužni minimum za egzistenciju, govoreno je u ovoj knjizi na str. 17., a o raznim vrstama iskorišćivanja radništva na stranicama 35. (bilješka 49.), 43. (redak 36.), 44. itd.

116) O patnji neosiguranih radnika, koji se moraju vječno strašiti nezaposlenosti, starosti, smalaksalosti..., govoreno je već na str. 36. ove knjige.

117) Buržoazija je dokazivala, vrednoću r a d a, jer su izvorom raznih prava i povlastica u državi dotada držali samo velika plemićka imanja, i to, što se netko rodio plemićem. Vidi str. 39. redak 39. i dalje ove knjige.

kih rukava[118]) Bogatuni (koji su često duševni bogalji, pa nemaju viših d u š e v n i h potreba) banče, razmeću se i raskoše, a njihov život u raskošju, LUKSUSU, zavodi i druge slojeve u ŽUDNJU ZA UŽIVANJEM... Iz redova cnih, koji se ponose »znanjem i imanjem«, *prodro je duh bezvjertv a i materijalizma u najšire slojeve...* PORODICA JE RAZROVANA.[118]) A bez prava obiteljskoga života buja ćudoredna raspuštenost i lunjanje po krčmama... Ako je jadni radnik izgubivši kršćansku vjeru izgubio i svaku v j e r u u v j e č n o s t, kako da bude strpljiv i da podnosi sve muke i tuge svoga života? I on žudi, da se jednom naužije z e m a l j s k i h d o b a r a! On sa z a v i š ć u i m r ž n j o m gleda one, kojima je bolje nego njemu. On mrzi one, koji zgrću bogatstvo i uživaju, dok on pati i tegli... I shvatljivo je, da je trebalo tek primaknuti iskru i *ogorčena je mržnja razbaštinjenih planula punim plamenom.«*

U ljudskom društvu, gdje je ponestalo kršćanske LJUBAVI radi k a p i t a l i s t i č k e g r a m z i v e s e b i č n o s t i, izbila je KRVAVA MRŽNJA proletarijata. I u toj m r ž n j i uz klicanje »Proleteri svijų zemalja, ujedinite se!« rodio se KOMUNIZAM.

O KOMUNIZMU (BOLJŠEVIZMU) govoreno je u ovoj knjizi na stranama 3. (bilješka 5.), 29., 40. i drugdje, a ovdje ponavljamo, kako komunizam zamišlja, da bi na svijetu bilo najbolje, kad ne bi bilo posebnog vlasništva i privatne svojine, već kad bi bilo sve zajedničko i skupno (Da je smisao za privatno vlasništvo prirođen čovjeku, pa da to ne bi bilo pravo rješenje socijalnog pitanja,

---

118) Seljačka je porodica gotovo cio dan na okupu, jer joj je ne samo život, nego i p o s a o zajednički. Žena nije samo supruga, mati i domaćica, nego i s u r a d n i c a u g o s p o d a r s t v u. A i djeca su radnici. — Sredovječni plemići bili su također samo neki veći gazde poljoprivrednici (vidi str. 71.), pa je i tu obitelj cio dan bila na okupu i zajedno radila. — Obrtnici su pače i sa svojim djetićima i šegrtima živjeli kao porodica i bili trajno na okupu. I tu je žena bila s a r a d n i c a u poslu (vidi str. 53.), a jednako i djeca. — Čega nije još nikada bilo, to je načinio novovijeki gospodarski red! On je razrovao porodicu. Najprije je odveden otac iz kuće u radionu, tvornicu ili ured, i žena i djeca ostaju preko dana sami doma. Žena nije više saradnica u muževu poslu, već samo d o m a ć i c a i m a j k a. Ali mala plaća radnika, namještenika i činovnika dopušta mužu da ima samo »prenoćište« (vidi str. 15. i dalje), i njegova žena jadna je domaćica bez pravoga doma, a djeca žive na dvorištu i cesti. Onda mora i žena od djece na zaradu, da pomogne snositi t r o š k o v e z a u z d r ž a v a n j e p o r o d i c e. Velika je to muka za ženu, ali mora da bude ! — Umjesto jadikovanja za dobrim starim vremenima, psovanja svega novoga i zgražanja nad ženama, koje nijesu samo domaćice i majke — treba tu radije i velike s o c i j a l n e p o m o ć i i materama i djeci!

obrazloženo je u ovoj knjizi na str. 41., 45., 46., bilješka 70., i drugdje.) Osnivač komunizma jest Karl Marks (M a r x), zato komunizam nazivaju i MARKSIZAM. »Marks je po krvi Židov, po krstu protestant (luteran), po mislima materijalista, a po htijenju komunista.« Njegova glavna knjiga jest »Kapital«, a program je složio s Fridrikom E n g e l s o m u KOMUNISTIČKOM MANIFESTU godine 1847. Marks je bio prognan iz Njemačke, pa je živio u Londonu u Engleskoj i tu je osnovao god. 1864. prvi radnički međunarodni savez: PRVU INTERNACIJONALU. U Londonu se tom zgodom održala skupština radnika raznih naroda i izabrao odbor, koji je sastavio pravilnik saveza i poslije sazvao velike kongrese (sastanke) u Ženevi (1866.) i Bazelu (1868.). Godine 1868. osnovao je u N j e m a č k o j židov Ferdinand L a s s a l prvo komunističko radničko društvo, koje je poslije prema Marksovoj želji pretvorio u SOCIJALNO-DEMOKRATSKU STRANKU. Program te stranke sastavljen je i prihvaćen u Gothi god. 1875., a proširen i izrađen više u Marksovom duhu godine 1891. u Erfurtu. Prema ovom ERFURTSKOM PROGRAMU sve su socijalističke stranke svijeta udešavale svoje programe. — Erfurtski program u prvom dijelu opisuje ukratko razvoj kapitalizma i obećaje pobjedu proletarijata. Taj je spis sačinjen prema Marksovoj knjizi. U drugom se dijelu nabraja, što moraju radnici međutim tražiti. Tako: opće pravo glasa, autonomiju ljudi, općina i pokrajina u državi; da se ukloni militarizam (a neka se uvede pučka obrana); da se rastavi crkva od države i da se iz škola izbaci vjeronauk; napokon da se stvore zakoni o zaštiti radništva (osam-satno radno vrijeme, zabrana noćnog rada, 36 sati odmora jednom na tjedan uzastopce, obrtni nadzor, državno osiguranje radnika). — Socijalna se demokracija iza toga brzo razvijala, ali se i ubrzo rascijepala. Svi komuniste ili socijaliste imadu isti konačni cilj, ali se razlikuju u sredstvima i načinu rada (*taktikom*), kako da se dođe do toga cilja. Oni, koji se drže strogo svoga osnivača Marksa, oni su za nasilnu revoluciju (prevrat) pa se zovu REVOLUCIONARNI KOMUNISTE, MARKSISTE, BOLJŠEVICI, a oni drugi misle, da treba do cilja polagano, radom u parlamentu, socijalnim zakonodavstvom i izmjenama (r e f o r m a m a) sadanjega stanja, dakle polakim razvojem (evolucijom), a ne rušenjem i bunama i nasiljem (revolucijom); zato su tražili, da se ispravi Marksov program, da se učini r e v i z i j a — radi svega toga zovu ove REFORMNI SOCIJALISTE, REVIZIONISTE. — Prva se internacionala bila raspala već godine 1876. no ipak su se i bez nje od vremena do vremena održavali veliki komunistički kongresi (sastanci) u Parizu (1889.), u Briselu (1891.), u Cirihu 1893., u Parizu (1900.), i tako redom. Svi ti veliki i cio niz manjih kongresa socijalističko-komunističkog proletarijata raznih država nazivaju obično DRUGA INTERNACIONALA. Za vrijeme rata nije se mogao održati nijedan međunarodni kongres. Iza krvne revolucije u Rusiji došli su ondje na vlast r e v o l u c i o n a r n i k o m u n i s t e, b o l j š e v i c i i njihov vođa L j e n i n osnovao je godine 1919. TREĆU (MOSKOVSKU) INTERNACIONALU, ali nju priznavaju samo komuniste. KOMUNISTAMA se sada ukratko nazivaju oni, koji su za revoluciju i drže se strogo Marksa, a oni drugi (reformni ili revizioniste) uzeli su kraće ime SOCIJALISTE. Te su se dvije struje razišle, premda, kako je rečeno, obima je k o n a č n i cilj i s t i, a razlikuju se samo u tome, kako ga misle dostići t. j. razlikuju se u taktici. Njihova je zabluda što misle, da će socijalno pitanje biti riješeno, ako se čovjeku oduzme svojina (vlasništvo), ako se ukine ženidba i porodica (to jest da se muž i žena sastanu i rastanu kako hoće, a za djecu da se brine država), što propovijedaju klasnu borbu, što su protiv vjere, koja je jedino jamstvo za poštenje, pravednost i ljubav na ovome svijetu.)

Osnivače komunizma zovu današnji komuniste »velikim starcima, koji su g o r j e l i m r ž n j o m«. I uistinu M R Ž N J A izbija iz svakoga retka osnovnog »komunističkog programa«, koji je pred šezdeset godina napisao otac komunizma Karl Marks (M a r x). Taj program završava riječima: »Neka oni, koji vladaju, s t r e p e pred komunističkom revolucijom!« A prvi pokretač komunizma (uz Marksa) F. E n g e l s govori: »Najbolje jamstvo, najbolje osiguranje slobode jest p u š k a u r u c i r a d n i k a.« Već više puta spominjani B u h a r i n uči *krvavu mržnju* u »Programu komunista boljševika«, koji se u Rusiji uči napamet u školama i koji je raspačan među narod na milijune istisaka i preveden na evropske i azijske jezike. Eto kako govori:

»O r u ž a n i narod čuva svoje tekovine! Zato treba obrazovati s v a k o g radnika, da r u k u j e o r u ž j e m. Jedni od najboljih sredstava za održanje veza s masom (širokim slojevima naroda) jest upotreba c r v e n i h v o j n i k a za obučavanje radnika u g a đ a n j u i z p u š k e, m i t r a l j e z a itd. Crveni vojnici imadu stvaralački (!) rad, koji cio svijet slijeva u jedinstvenu r e v o l u c i o n a r n u p o r o d i c u. Na taj se način stvara n a o r u ž a n i n a r o d, n a o r u ž a n i p r o l e t a r i j a t, koji čuva stražu velike r a d n i č k e r e v o l u c i j e.... Svaka revolucija je n a s i l j e za stare gospodare i mi smo za r e v o l u c i o n a r n o n a s i l j e. Radnička klasa mora upotrebljavati silu protiv buržoazije. (To traži KLASNA BORBA!)... Jer kako zasnovati komunističko društvo, kako doći do njega? Komuniste odgovaraju: DIKTATUROM PROLETARIJATA. A diktatura znači g v o z d e n u v l a s t.[119]) Diktatura proletarijata znači vlast radničke klase, koja rastjerava buržoaziju. Državna je vlast jedno o r u ž j e u ruci radnika. I proleterska država je o r g a n i z a c i j a n a s i l j a, ali klasa, koja tu gospoduje, jesu radnici protiv buržoazije (protiv kapitalista i v l a s n i k a velikih, srednjih i malih). Onaj, koji

119) Vidi str. 40. ove knjige.

se boji takvog nasilja, nije komunista![120]) Mi bismo bili najgori glupani, ako ne bismo prikupili sve snage, da organizujemo, izvježbamo i odgojimo crvene revolucionarne regimente. Ta organizacija jest radnička diktatura proletarijata. Komuniste su protiv svake vjere, jer je vjera opium (otrov), koji razara zdravlje (!) i čovjek postaje mirni glupak. Istinski pobožan čovjek, bio on židov, muhamedanac, budista i kršćanin, nije ni za kakvu borbu. Tako proletarijat rješava pitanja u granicama jedne zemlje (u Rusiji). Ali komuniste imaju još veću zadaću. To je međunarodna revolucija cijeloga svijeta. Put je jasan! Pomagati treba revolucionarne propagande, štrajkove, ustanke, bune. A najbolji način pomaganja međunarodne revolucije jest organizovanje oružanih snaga (vojske) revolucije. Što su jače oružane trupe radnika, što je silnija diktatura proletarijata u Rusiji, tim će se brže dići međunarodna svjetska revolucija... A čak kad bude pobijeđena buržoazija cijeloga svijeta, i onda bi još ona mogla naškoditi, zato će još trebati prinude i sile!«

»Revolucija, nasilje, sila, regimente, trupe, crvena vojska, oružje, puške, mitraljeze!« To je naučanje komunista, napisano i natiskano u milijunima istisaka i prevedeno u evropske i azijske jezike. To uče u Rusiji djeca »mjesto vjeronauka« kako vele; to se propovijeda puku mjesto nedjeljnog Evanđelja. ŽUČ umjesto srca, KRVAVA MRŽNJA umjesto ljubavi, OPĆI POTOP KRVI mjesto kršćanstva! To zaista ne može biti i nije sretno i pravo rješenje socijalnog pitanja.

A u toj krvavoj žudnji, da se s puškama i mitraljezama uklone KRIVCI, *ima i jedna kobna varka!* Urotnici su mogli smaknuti cara silnika; pobunjeni je narod mogao uništiti cijeli plemićki stalež (pogubivši neke, a uzevši drugima imanje i povlastice); razjareno radništvo može umoriti kapitalistu-miljardera; ali puške i mitraljeze ne mogu ubiti najnovijeg kapitalizma, jer je taj GAZDA NEVIDLJIV, on nema tijela, on se povampirio! Evo kako! Radnici neke tvornice odlučili su da traže poboljšanje. Poći će k upra-

120) Ovdje se dakle radi o tome, da obadvije vlasti, i političku i ekonomsku, ugrabi od kapitalista novi gazda, proletarijat. U Rusiji se tako i dogodilo, a radnička se diktatura održava, jer su većinu buržoazije, točnije kaputaše, poubijali ili protjerali iz domovine, a ogromno mnoštvo seljaštva mjesto caru-gospodaru služi diktaturi boljševika.

vitelju tvornice, k inžinjeru, jer je on prvi. Upravitelj će ih saslušati, ali šta će im on reći? Reći će, da je i on samo namještenik i radnik, čiju radnu sposobnost tvornica plaća, dok ga treba. I možda je ravnateljstvo već zaključilo, da mu danas o podne otkaže, jer je našlo drugoga, mlađega, jeftinijega inžinjera i on će već sutra biti bez mjesta i zarade. Dakle treba poći k tome ravnateljstvu. Tko je ravnateljstvo? Sedmero starije gospode, koji će svaki redom saslušati radnike i možda će koji uistinu shvatiti njihovo stanje, pa će na sutrašnjoj sjednici ravnateljstva govoriti o zahtjevima radništva. Ali šta će zaključiti ravnateljstvo? Ono će uzeti olovku u ruku i računat će! Ako se svakom radniku dade dnevno samo po četiri dinara više, a radnika ima 1700, to će činiti godišnje oko četvrt milijuna dinara gubitka za tvornicu. I ravnateljstvo će taj račun kazati radništvu i reći po istini, kako ova tvornica radi s novcem (kapitalom) jedne banke, pa ne može bez nje zaključiti takav nepredviđeni izdatak. Dakle trebat će poći k toj banci. A tamo je jedan ravnatelj i predsjednik i oni će saslušati radništvo i reći, da stvar treba iznijeti pred ravnateljsko vijeće. A vijeće od dvanaest ljudi opet će uzeti olovku u ruku i računati: ako se povise plate radništvu te tvornice, sutradan će htjeti poboljšanje radnici svију drugih tvornica onoga kraja. Banka je uložila kapital (angažirana je) u šest tvornica, koje imadu ukupno oko deset tisuća radnika, i povišica dnevnice od ciglih četiri dinara po glavi iznosit će gubitka oko dva i pô milijuna dinara godišnje. Tako veliku stvar ne može ravnateljsko vijeće riješiti na svoju ruku, tu treba sazvati izvanrednu glavnu skupštinu. A šta je ta glavna skupština? To je nekoliko tisuća dioničara — upravo nepoznatih donosioca dionica. Što će oni reći, za što će glasati, što će zaključiti? Glavna skupština će reći: ako mi zaključimo, da se povisi izdatak za tvornice, u koje je uložen naš novac, onda ćemo morati sniziti kamatnjak na uloške, jer ti ulošci su kapital, s kojim naša banka radi. I što će se dogoditi? Naši ulagači dignut će odmah svoje uloške iz naše banke i odnijeti ih u drugu banku, koja nije tako socijalna i samilosna prema radništvu, pa zato može davati veće kamate na uloženi novac. Pače i oni isti radnici, o kojima se radi a imaju u banci ušteđenu koju bijelu paru za crne dane, i oni će pomno paziti, u kojoj su banci kamati veći, i uložit će tamo, gdje je dobit veća. I eto, te veće kamate, ta veća dobit, taj PROFIT, *to je onaj* nevidljivi gazda i krivac, *koji je u vrzino kolo uhvatio sav svijet.* Na koga dakle da dignu puške i bace mitraljeze ozlojeđeni radnici? Na inženjera upra-

vitelja tvornice? Na onih devet ili dvanaest članova ravnateljstva? Na skupštinare? Na one, koji žele uložiti svoj novac uz veću dobit? Sami na sebe?

Sav je svijet zaigrao kolo oko zlatnog teleta. KAPITALISTIČKI DUH je *prožeo sav ljudski rod od američkog miljardera do čovjeka, koji je bez nevolje stao pred crkvena vrata, jer voli prositi, nego li zaraditi svagdanji hljeb u znoju svoga lica.* — Radi ZLATNOG TELETA Mojsije je u pravednom gnjevu razbio ploče, na koje je zapisao, što mu je kazivao sam Gospod. I Mojsije se ponovno popeo na visoku goru Sinaj, da na nove ploče zapiše stare zapovijedi Božje. — I naše su ploče razbijene! Pa umjesto da snujemo, kako bismo u sebičnoj mržnji mačem u ruci uklonili one, koji su bliže zlatnom teletu (da stanemo na njihovo mjesto) bolje bi bilo da se zamislimo, kako bismo se popeli na visinu, da na nove ploče zapišemo staru zapovijed:

LJUBI GOSPODINA BOGA SVOGA SVIM SRCEM SVOJIM I BLIŽNJEGA SVOGA KAO SAMOGA SEBE!

Čitavo socijalno pitanje borba je oko devet glavnih potreba čovječjih. Tri su potrebe tjelesne: hrana, odijelo i stan; tri su duševne: istina, dobrota i ljepota; tri društvene: sloboda, pravednost i ljubav. — Ponestane li samo jedne, zaboravi li se ili izluči hotice ma i koja, pomrsi li se ravnoteža među njima,[121] *ljudsko društvo nije valjano uređeno i čovjeku nije dobro.*

121) Evo za primjer: U Zagrebu za stan od sobe i kuhinje treba platiti upravo polovicu plaće običnog činovnika, dok jedna prostorija sa štednjakom (ognjištem) stoji (zapada) pola plaće običnog radnika. To je strašno poremećenje ravnovjesja, jer potreba stana nije polovina svega, što čovjeku treba. — Ili komunističko uređenje države u Rusiji nije valjano i zato, jer oduzima veliko dobro, slobodu, svima onima, koji drugačije misle od vlade. Tako ne bi bilo valjano nikoje uređenje države, gdje bi jedan stalež oduzimao slobodu nekom drugom staležu. Ne valja dakle ni aristokratska i kapitalistička država, ali ne valja ni radnička i seljačka država, već treba pučka država, gdje su sva prava i tereti podijeljeni pravedno i gdje je svatko podjednako slobodan, a ne gospoduje nitko ni nad kim.

Socijalno evanđelje kršćanstva.

ISUS KRIST nije došao, da rješava socijalno pitanje, i on nije zahvatio u socijalne i političke odnose svoga naroda i vremena, jer je njegovo poslanje bilo za sve narode i za sva vremena. Isus nije došao radi stvarnih dobara svijeta, već radi duša. Za vanjsku kulturu nije dao propisa, već je ostavio gospodstvo svijeta čovjeku, da on svojim razumom i voljom uredi tehniku, gospodarstvo i državu. Samo neka uz to ne postrada duša i ljubav k Bogu i bližnjemu. Krist je došao da izgradi ljudsko društvo iz unutra prema vani. Ipak Njegova je nauka tako životvorna, da upućuje čovjeka, kako valja časno urediti život ne samo svakoga pojedinca, nego i ljudskog društva.

Rečeno je, da je socijalno pitanje borba oko devet glavnih čovječjih potreba. Promotrimo, kako kršćansko evanđelje uči čovjeka, da na njih gleda.

Zbog tijela treba čovjek tjelesna dobra. A što je tijelo? Sveti Pavao veli: »*Ne znate li, da ste hram Božji i Duh Sveti da stanuje u vama?*« — Tijelo dakle nije prokleto, kako naučaju neki mrzovoljnici i neke krive vjere na Istoku, pa zato umrtvljuju život i u lijenoj besposlici čekaju smrt. Tijelo je čovječje stan besmrtne duše i dom Gospodnji, a to će reći, da ono treba da je kao crkva, ili da je kao kapelica. Tijelo neka ne bude ni hambar razjapljenih vrata, u koji se samo trpa hrana, ni šareno čudo kao panorama.

Mudri Salomun moli Gospoda: »*Ni siromaštva ni bogatstva ne daj mi! Hrani me hljebom po obroku mom, da ne bih najedavši se odrekao se Tebe i rekao: Tko je Gospod? Ili osiromašivši da ne bih krao i uzalud uzimao ime Boga svoga*«. — Obični čovjek teško snosi siromaštvo, zato ga kršćanstvo i ne nalaže, ali ga uzvisuje. Kao što bogatstvo ponizuje. Sveti Pavao veli: »*Koji hoće da se obogate, upadaju u napast i zamku i mnoge lude i škodljive želje, koje obaraju ljude u pogibao i propast.*« A sam Krist kaže: »*Teško vama, bogatima, jer ste primili svoju utjehu. Teško vama, koji ste siti, jer ćete gladovati.*« Naprotiv govori Isus: »*Blago vama siromasima, jer je vaše kraljevstvo Božje. Blago vama, koji ste sad gladni, jer ćete se nasititi. Blago vama, koji sada plačete, jer ćete se smijati.*«

»Kršćanstvo uči, — veli dr Ušeničnik, — da je bijeda posljedica istočnoga grijeha, koju moramo strpljivo podnositi, kao što je Isus nosio križ. A zaista, i u bogatstvu ima često neizmjernih teškoća i patnja, a u siromaštvu može biti sreće. Kršćanstvo zamjenjuje bijedu i trpljenje (ako se snosi u Kristovu duhu) pod dobru cijenu — njima pridonosimo zadovoljštinu za svoje grijehe, pročišćujemo strasti i dobivamo sve više zasluga za nebo.«

Ovako kršćanstvo uči o tjelesnim dobrima, koja moljac i rđa kvari i tati potkopavaju i kradu. A ta je nauka djelotvorna, jer tješi od početka do danas bijednike i jer nuka mnoge, koji posjeduju, da budu blaga srca i da dijele. I još više! Danas ne dostaje milostinja, jer je bijednikâ odviše mnogo, a oni i nijesu prosjaci, pa ne mole milostinju, već traže pravednost. Socijalnu je bijedu skrivilo loše uređenje ljudskoga društva. Socijalno zlo može ukloniti samo temeljito p r e u r e đ e n j e, r e f o r m a! Kršćanski je danas — raditi socijalno! Isusovac Katrajn (V. C a t h r e i n) poziva na taj posao:

»Ne smijemo bezbrižno i lijeno spustiti ruke u krilo, nego treba vrlo ozbiljno shvatiti socijalnu reformu i raditi. Mi ne puštamo bijednike na ovome svijetu u njihovu tužnom položaju tješeći ih samo mišlju o životu na drugom svijetu. I mi kršćani tražimo socijalnu reformu i moramo raditi za nju. Temeljne smjernice KATOLIČKE SOCIJALNE POLITIKE zacrtao je PAPA LEO XIII. u svojoj okružnici RERUM NOVARUM, koju je izdao godine 1891.«

(»Godine 1864. napisao je njemački biskup KETTELER veće djelo »O radničkom pitanju i kršćanstvu« i time je započeo novi kršćanski socijalni pokret. Kettelerovo su djelo nastavili i proširili njegovi učenici ubrzo svom Njemačkom, pa Austrijom i Francuskom, dok to papa Leo XIII. nije proglasio za sav kršćanski svijet. Leo XIII. je o socijalnom pitanju izdao tri okružnice. U prvoj je upozorio na pogibelj Marksova komunizma, u drugoj je dao upute o radničkom pitanju (to je »R e r u m n o v a r u m«) i nacrt kršćansko-socijalnog programa, a u trećoj je još objasnio neka načela. Iza tih okružnica živo je prionuo katolički veliki svijet da socijalno radi).

Više od stvarnih dobara cijeni kršćanstvo nestvarna, duhovna, d u š e v n a d o b r a: istinu, dobrotu, ljepotu, — Crkva je Kristova uvijek njegovala znanost i umjetnost. Ona je sačuvala znanje starih vijekova u svojim knjižnicama. Ona je i mnoga stoljeća bila jedina prosvjetiteljica i učiteljica divljih naroda, koji su iz Azije selili u Evropu. Iz crkvenih su redova nikle sve nove narodne književnosti. Pa još danas nema svijet ništa ljepše da pokaže do crkava, što ih je gradio i kitio vjerni puk. A najvrednije duševno dobro za kršćanstvo jest d o b r o t a. I to je divno, što svatko može da bude d o b a r, i ako svatko ne može da bude mudar i lijep.

D r u š t v e n a i l i s k u p n a dobra dobila su u kršćanstvu najjaču potporu, pače i osnovicu. L j u b a v je prva i glavna misao i zapovijed kršćanstva, p r a v e d n o s t je sestra ljubavi, a prije kršćanstva nije bilo pravoga shvatanja s l o b o d e.

Sloboda, to jest, da svaki čovjek bude sam svoj, da stoji o sebi, pripada čovjeku zato, što je čovjek OSOBA (LICE), a nije stvar, roba ili životinja, da bude nečije vlasništvo. Ali eto, poganima nije bilo jasno, da je svaki čovjek osoba. I najpravedniji od starih pogana p r a v e d n i Katon, imao je trgovinu robljem, a najmudriji od grčkih mudraca P l a t o n i A r i s t o t e l zapisali su, da je priroda sama odredila, da neki ljudi budu robovi, jer da ti ljudi upravo i nijesu pravi ljudi, oni da su rođeni s n e p o t p u n o m dušom, dakle nijesu j e d n a k i slobodnom Grku ili Rimljaninu, koji imadu potpune duše. Stari su pogani umovali, da je priroda htjela, da bude takvih nepotpunih ljudi, jer da to traži n a r a v n o g o s p o d a r s t v o. Za gospodarstvo — pisali su — potrebne su tri vrste pomagala: nijema, zatim koja muču i koja govore — poljsko oruđe, marva i robovi. Stari pogani natovarili su sav ručni posao na bijedne robove, i jer su se oni patili u muci i prljavoj raboti, *nazvali su i njihov posao i njih same prljavima i nečasnima.* — Kršćanstvo misli sasvim obratno. Isus je učio, *da je Bog o t a c sviju nas (svi neka mole »Oče naš«!), da su i za prosjaka spremljena nebesa, da i nad malenim djetetom bdiju Božji anđeli; učio je, da s v a k i č o v j e k i m a d u š u, koju ljudi ne mogu ubiti, i da duša više vrijedi od svega na svijetu; učio je, da moramo ljubiti sve ljude, i štogod učinimo bilo komu, Njemu činimo; da Bog ne će oprostiti nama, ako mi ne oprostimo svakome svome bližnjemu. A sveti Pavao je napisao: »Nema tu ni Židova ni Grka, nema ni roba ni slobodnjaka, nema ni muško ni žensko, jer ste vi svi jedno u Isusu Kristu.«* — Iz te nauke kršćanstva izlaze dvije temeljne upute. Svaki čovjek ima svoju zasebnu besmrtnu dušu i zato je vredniji od svega na svijetu. ČOVJEK JE OSOBA! I svaki čovjek je stvoren s potpunom dušom i svi su ljudi po Bogu braća, pa treba da čovjek s čovjekom živi u bratskoj zajednici, kao SOCIJALNO BIĆE. Čovječju osobnost i slobodu neka nadzire i rukovodi kršćanska krepost, pravednost i ljubav, a veza među ljudima, koje je razdijelila sebičnost, neka bude kršćansko bratstvo, dugarstvo, solidarnost, SOLIDARIZAM. To je KRŠĆANSKI SOCIJALIZAM, koji hoće ne samo u životu pojedinačnom već i u životu porodičnom i društvenom obnoviti duh Kristov.

Manifest i program kršćanske socijalne politike i obnove ljudskog društva u Kristovu duhu jest okružnica RERUM NOVARUM velikoga pape Leona XIII. A ona uči, da u velikom gospodarskom boju, koji se bije pred našim očima, treba pomoći o n i m a, k o j i r a d e, a padaju u sve to veću bijedu. Ali ta pomoć ne dolazi od komunizma, koji bi htio revolucijom zavesti skupno vlasništvo sviju bogatstava zemlje. Jer zasebna je lična svojina opravdana prirodnim pravom. I radnik sebi želi, da bi mu p o r o d i c a i m a l a d o m. Ta je želja naravna i država treba da je podupre i ispuni, a ne da o d u z i m a. Revolucija je prevrat, koji bi slomio društveni red i bacio državljane u najveće zlo i sužanjstvo. Izjednačio bi ljude, ali ta »jednakost« bila bi j e d n a k a b i j e d a s v i j u.

Zbog prave pomoći treba da se udruže Crkva, država i sami oni, koji rade.

C r k v a uči evanđelje, koje je i socijalno evanđelje, pa jedino ono može da izravna unutarnji razdor u ljudskom društvu. Nauka je toga evanđelja PRAVEDNOST, LJUBAV I BRATSTVO. Crkva daje snagu, da bude laglje, što je po prirodi teško.

D r ž a v a mora braniti prava i slobodu sviju, a najpače onih, koji su slabi, pa sebi ne mogu sami pomoći. Mudrim SOCIJALNIM ZAKONODAVSTVOM mora se država brinuti za socijalno blagostanje.

O n i, k o j i r a d e, moraju sebi i sami pomoći udružužujući se u ORGANIZACIJE. Kao što su organizacije u srednjem vijeku dale snagu i blagostanje obrtnom staležu, tako će pomoći i danas staležu onih, koji rade. Dakako, nova vremena i nove prilike traže i nove oblike organizacija i r a d a.

Ne valja zaboraviti, da bez KRŠĆANSKE ĆUDOREDNE OBNOVE I PREPORODA nema nade u bolju budućnost. Bez toga sav socijalni rad ne će mnogo pomoći.

A nije li varava sanjarija očekivati ovnovu Kristova duha ?

U povijesti evropskih naroda već je kršćanstvo po dva puta pokazalo silnu snagu preporoda. Prvi put, kada je iz rasula stare rimske kulture nikla kršćanska država Konstantina Velikoga. Drugi put za seobe naroda, kada je prosvijetlila i udružila one divlje, poganske narode, što su iz Azije došli u Evropu i srušili i zauzeli sve. U kasnom rimskom carstvu, uz zastarjelo poganstvo kršćanstvo je bilo svježi kvasac i pomalo je diglo duše poganâ. Ali kršćani su zasvjedočili svoju vjeru krvlju, mučeni trista godina za raspetoga Krista. Za Konstantina Velikoga kršćanstvo i Crkva počeše javno raditi i stvorilo se prvo svjetsko kršćansko carstvo. — Isto je tako veliku

i tešku zadaću izvršilo kršćanstvo za seobe naroda. Mladi su narodi počeli prodirati na jug Evrope i primali su kršćanstvo često samo izvana, krsteći se u velikim skupinama. Sve je te narode u Italiji, Franačkoj, Španiji, Germaniji, Burgundiji, Britaniji i slovenskim zemljama Crkva neprestano poučavala, ćudoredno odgajala i obrazovala u zajedničkom kršćanskom duhu. Svjedoci su toga prosvjetnog i ćudorednog jedinstva one prekrasne crkve i katedrale, što su iz tog vremena ostale po čitavoj Evropi. — Možemo li se nadati, da bi kršćanstvo i Crkva katolička mogli i ovaj puta stvoriti u Evropi takvo čudo obnove, preporoda i jedinstva ? — Današnja Evropa pokazuje, da sve više zapada u poganstvo, bar u svom javnom životu. Sve se više ističe načelo, da se država i Crkva moraju posve odijeliti. Država neka bude nereligiozna (bez vjere). Na zapadu se neprijateljstvo države prema Crkvi prikriva, u Rusiji se otvoreno vodi borba, i država nije samo bez vjere, već je i protiv vjere.

A ipak uza sve to ima znakova, da je snaga vjere Kristove živa, a ljudsko je društvo spremno, da prigrli kršćanstvo onako, kako ga nijesu narodi prihvatili već nekoliko posljednjih vijekova. Ta se pojava opaža u mnogim zemljama. Sve više ljudi čeznu za duševnom obnovom, i sve više ima kršćanskih socijalnih radnika, a n. pr. u Njemačkoj, Italiji, Austriji, Belgiji, Holandiji i na državne poslove jako utječu katoličke misli i katoličke ličnosti. Zato se možemo nadati, da će kršćanstvo po treći put preobraziti sav evropski javni život, kako se to dogodilo u rimskom carstvu i u srednjem vijeku. — No mogao bi tkogod reći : Oba puta su to bili poganski narodi, a Crkva ih je obratila i pokrstila, ali sad je to drugačije. Evropa je potrošila svoju kršćansku baštinu, zakopala je svoj talenat.. Ali za izgubljeno je dijete Gospod ostavio SAKRAMENAT POKORE. Na poganske je narode veličanstvenom snagom djelovao sakramenat KRSTA, a sad moramo takvo djelovanje očekivati od sakramenta POKORE. Preporod i obnova će doći, ali treba raditi i na koljenima moliti :

DOĐI KRALJEVSTVO TVOJE !

K a z a l o.

(Brojke uz riječ označuju, na kojoj se stranici ove knjige što nalazi i to počevši od kojega retka (r) ili u kojoj bilješci (b). Na pr.: »Agrarna reforma 10 r 31, 42 r 23 b 60....« upućuje, da treba pogledati na 10. stranici redak 31. i dalje i na strani 42. redak 23. i bilješku 60. Slovo »v« znači: vidi, t. j. pogledaj onu drugu riječ u kazalu.)

S a d r ž a j

C. Društvena skupna (kolektivna) dobra.

Ova je knjiga nastala iz nacrta za predavanja na socijalnim tečajevima, što ih je priredio HRV. KAT. NARODNI SAVEZ U ZAGREBU. Iznesena su ponajglavnija načela i zasade socijalnog pitanja, dok su upute u praktični rad na pojedinim područjima građa za zasebne knjižice (n. pr. Seljačko pitanje, Radničko pitanje, Obrtničko pitanje, Žensko pitanje i t. d.) Tko bi se htio više baviti socijalnim pitanjem, upućujemo ga na katoličke pisce Slovence Ušeničnika i Kreka i na Nijemce Biederlacka, Retzbacha, Cathreina i Pescha. Tu će naći naznačeno i daljne štivo.

Pogrešno je tiskano, pa treba ispraviti! Na str. 35 u retku 19 i 20 : mjesto »žena ne štita» »ženu ne štite« na str. 52. u retku 36 mjesto »meliorcija« »melioracija na str. 65. u retku 14.: mjesto »Ne socijalno je« »I socijalno je«. Na str. 71. kao 14. i 15. redak treba prenijeti sa strane 72. redak 32. i 33. Na 73. str. u 32. retku valja popraviti: mjesto »a jer« »i jer«, Na str. 74. u reku 28. mjesto »one i sile« »gone i sile«